

SAKARYA UNIVERSITY
Center for Diaspora Studies

Journal of Migration and Political Studies

VOLUME / CİLT: 1 | NUMBER / SAYI: 1 | SEPTEMBER / EYLÜL 2023 | ISSN 3023-4328

Göç ve Siyaset Çalışmaları Dergisi

JOURNAL OF MIGRATION AND POLITICAL STUDIES

MIPOS

E-ISSN: 3023-4328

AKADEMİK DERGİ / ACADEMIC JOURNAL

Journal of Migration and Political Studies (MIPOS) dergisi Sakarya Üniversitesi Diaspora Araştırmaları Merkezi (DIAM) tarafından 2023 yılında kurulmuştur. Kurulduğu 2015 yılından itibaren Türk Diasporası ile ilgili çalışmalar yürüten DIAM'ın bu dergisi göç teması bağlamında disiplinler arası konuları ele almaktadır. Göç temasında yer alan kamu politikaları, ayrımcılık ve önyargı, İslam düşmanlığı, Türkofobi, insan hakları ve diaspora gibi olgulara ulusal ve uluslararası düzeyde odaklanan çalışmaları kabul etmektedir. Dergi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, göç, siyaset bilimi, ekonomi, sağlık, uluslararası hukuk vb. birçok sosyal bilim disiplininden çalışmaların başvurusuna açıktır.

Journal of Migration and Political Studies, 6 (Altı) aylık periyotlar ile ilk sayısı Mart ve ikinci sayısı Eylül olmak üzere yılda iki kere çevrimiçi yayımlanmaktadır. MIPOS yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Yayımlanacak makalelerin benzerlik oranının %20 ve altında olması gerekmektedir.

Journal of Migration and Political Studies (MIPOS) was established in 2023 by Sakarya University Research Center for Diaspora Studies (DIAM). This journal of DIAM, which has been conducting studies on the Turkish Diaspora since its establishment in 2015, deals with interdisciplinary issues in the context of the theme of migration. It accepts studies focusing on migration phenomena such as public policies, discrimination and prejudice, Islamophobia, Turkophobia, human rights and diaspora at the national and international level. The journal is welcomes submission from many social science disciplines such as international relations, sociology, migration, political science, economics, health, international law, etc.

Journal of Migration and Political Studies is published online twice a year, the first issue in March and the second in September, with 6-month periods. MIPOS publishes articles in Turkish and English. The similarity rate of the articles to be published should be 20% or less.

Sakarya Üniversitesi
Diaspora Çalışmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi
Serdivan/Sakarya
0264 295 3950
mipos@sakarya.edu.tr

Sakarya University
Diaspora Studies
Research and Application Center
Serdivan/Sakarya
0264 295 3950
mipos@sakarya.edu.tr

JOURNAL OF MIGRATION AND POLITICAL STUDIES

MIPOS

GÖÇ VE AFET SAYISI

DERGİNİN SAHİBİ OWNER OF THE JOURNAL
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ADINA / ON THE BEHALF OF SAKARYA UNIVERSITY
PROF. DR. HAMZA AL

EDİTÖR EDITOR
PROF. DR. BÜNYAMİN BEZCİ (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)

YARDIMCI EDİTÖRLER CO-EDITORS
DR. ÖĞR. ÜYESİ SONER TAUSCHER (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
DR. ZEHRA HOPYAR
ARŞ. GÖR. FİKRET TOPAL (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
ARŞ. GÖR. YİĞİT CEM ESKİCİOĞLU (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)

SEKRETERYA SECRETARY
ARŞ. GÖR. YİĞİT C. ESKİCİOĞLU / RES. ASST. YİĞİT C. ESKİCİOĞLU
İletişim adresi: mimos@sakarya.edu.tr

SAYI HAKEMLERİ REFREE BOARD
PROF. DR. AZİZ TUNCER (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SERDAR GÜLENER (ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. FATİH YAMAN (İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. FİLİZ CİCİOĞLU (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. SAMİ KALAYCI (AKSARAY ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. VEYSEL KURT (İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ ORKHAN VALIYEV (KHAZAR UNIVERSITY)
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEHRA ÖZKEÇECİ (NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEHRA ZEYNEP SADIKOĞLU (İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ)
DR. ARŞ. GÖR. ÖZNUR YILMAZ ALTUN (ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ)

MIPOS 2023

CİLT/VOLUME I - SAYI/NUMBER I

İÇİNDEKİLER CONTENTS

COVID-19, SİNOFOBİ VE POPÜLİZM COVID-19 SINOPHOBIA AND POPULISM ..... 1 <i>BUĞRA KADİR KOÇER</i>
İNFODEMİ, KORKU VE DEZENFORMASYON: PANDEMİ DÖNEMİNDE SOSYAL MEDYADA İSLAMOFOBİ INFODEMIC, FEAR AND DISINFORMATION: ISLAMOPHOBIA ON SOCIAL MEDIA DURING THE PANDEMIC ..... 17 <i>YİĞİT CEM ESKİCİOĞLU</i>
SAKARYA'DA LİSANS EĞİTİMİ ALAN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLER: BEKLENTİLER VE DENEYİMLER INTERNATIONAL STUDENTS STUDYING UNDERGRADUATE EDUCATION IN SAKARYA: EXPECTATIONS AND EXPERIENCES ..... 35 <i>RÜMEYSA BETÜL GÜNDÜZ</i>
KAHRAMANMARAŞ PAZARCIK DEPREMİNİN (6 ŞUBAT 2023) BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN PSİKOSOSYAL YÖNDEN İNCELENMESİ PSYCHOSOCIAL INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF KAHRAMANMARAŞ PAZARCIK EARTHQUAKE (FEBRUARY 6, 2023) ON INDIVIDUALS ..... 54 <i>ESİN TÜCCAR ve ELVAN YAVUZ</i>
EKONOMİNİN EGEMENLİĞİNDEN SİYASALIN EGEMENLİĞİNE: DEVLET VE KRİZ FROM THE SOVEREIGNTY OF ECONOMY TO THE SOVEREIGNTY OF POLITICS: STATE AND CRISIS ..... 78 <i>BÜNYAMİN BEZCİ</i>
KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW Julia A. Clancy-Smith - Mediterraneans: North Africa and Europe in an Age of Migration, c. 1800–1900 ..... 92 <i>MOHAMED AZİZ ZGHONDA</i>

Covid-19, Sinofobi ve Popülizm

Covid-19, Sinophobia and Populism

Buğra Kadir Koçer

Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, bugrakadirkocer@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4790-9428

Journal of Migration and Political Studies

MIPOS 2023

Cilt Volume I - Sayı Number I

ss. pp. 1-16

Geliş Tarihi Received: 03.05.2023

Kabul Tarihi Accepted: 03.08.2023

Atıf Citation: Koçer, B. K. "Covid-19, Sinofobi ve Popülizm."
Journal of Migration and Political Studies 1 (2023): 1-16

ÖZET

Covid-19 pandemisi neredeyse tüm Dünya genelinde neden olduğu panik ve korkunun yanında ekonomide, ulaşımda, sağlıkta ve sosyal alanlarda birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birçok insan kendisini salgından korumaya çalışırken aynı zamanda farklı alanlarda ortaya çıkan bu yeni problemlerin yarattığı olumsuz etkilerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Tüm bu sıkıntılara ek olarak koronavirüsün Çin merkezli olarak yayılması özellikle Batılı ülkelerde yaşayan başta Çin ve Doğu Asya kökenli göçmenlerin damgalanmasına yol açarak, bu grupları salgının nedenlerinden biri ve nefret söylemlerinin başlıca hedefi haline getirmiştir. Çin ve Doğu Asya kökenli göçmen gruplarına karşı oluşan nefret söylemleri ve yabancı düşmanlığı Covid-19 pandemisi öncesinde de dünyanın birçok farklı bölgesindeki siyasal alanlarda etkili hale gelmiş popülist hareketler ve aşırı-sağ gruplar eliyle hızla yayılarak genişlemiştir. Bu hareketler ve gruplar bir yandan özellikle sosyal medyadan olmak üzere sinofobik söylemleri yaygınlaştırırken bir yandan da pandeminin yol açtığı tüm sorunların nedeni olarak diğer etnik ve dini azınlık grupları da hedef almayı sürdürmüşlerdir. Bu çalışmada Covid-19 pandemisi sürecinde ortaya çıkan başta sinofobik tutumlar ve söylemlerin yanında diğer etnik ve dini azınlık gruplarına karşı yayılan nefret söylemleri ve yabancı düşmanlığı araştırılarak, bu tutum ve söylemlerin popülizm ile olan ilişkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Covid-19, Sinofobi, Popülizm, Yabancı Düşmanlığı*

EXTENDED ABSTRACT

The COVID-19 pandemic, which has affected the whole world in a short period of time, has caused large-scale negative effects in social and cultural areas with the crisis it has caused in the fields of health and economy. One of the main reasons for the negative effects is that many bans and quarantine measures implemented to control the pandemic brought social life almost to a standstill. On the other hand, the COVID-19 pandemic already profoundly affected the social and cultural spheres due to the fear and panic caused by the rapid spread of the disease before the measures and practices taken and the efforts to control the pandemic were initially shaped by this fear and panic. This state of fear and panic has caused cases of xenophobia and discrimination to escalate. While the emergence of the disease in China led to the denigration of Chinese food culture and Chinese people directly, this denigration was replaced by discrimination, harassment, and stigmatization of Chinese and almost all people of East Asian origin as the disease spread. The media and politicians are among the other triggers of these incidents, which have also increased due to insufficient information about COVID-19 and the prejudices, rumors, and conspiracy theories that circulated rapidly as a result. Many media outlets have spread unconfirmed news, causing increased fear and panic, and targeted China through the images and headlines they chose for their news content, paving the way for hate speech and discrimination incidents. A similar situation is reflected in the discourse of many populist leaders, especially former US President Trump. Politicians who targeted China and various immigrant and minority groups rather than controlling the COVID-19 pandemic and healing the wounds of the resulting economic and social devastation made statements that escalated xenophobia both in the public sphere and on social media. As a matter of fact, hate speech and discrimination against citizens and immigrants of Chinese and East Asian origin, particularly at the beginning of the pandemic, have expanded to include various religious and ethnic minority groups over time.

In this study, the causes and consequences of sinophobia, which has been on the rise with the COVID-19 pandemic, will be discussed in various contexts, while its impact on the political sphere will be analyzed through populist discourses. The relationship between various news, rumors and conspiracy theories circulated during the pandemic, especially targeting people of Chinese and East Asian origin and hate speech that feeds sinophobia, will be examined by examining the visual choices, news headlines and content in traditional media and social media. In this context, not only corporate media outlets but also studies that include the analysis of users who participate in discussions on social media and support or oppose hate speech are included in the subject of examination in terms of their relationship with sinophobia. These studies have made significant contributions in terms of showing that attitudes such as xenophobia and hate speech, which were found to have increased during the pandemic, were not supported by a large segment of society, contrary to popular belief, and that a certain number of social media users, who were already engaged in such attitudes before the pandemic, circulated these discourses more frequently and intensively. On the other hand, while much of the regular hate speech on social media is disseminated by specific and restricted users, many people of Chinese and East Asian descent who have been targeted during the Covid-19 pandemic have increasingly experienced discrimination, harassment and stigmatization in the public sphere. Sinophobic hate speech has manifested itself as discrimination, harassment, mobbing and stigmatization against almost all East Asian groups in public spaces such as schools, workplaces or public transportation.

The COVID-19 pandemic has not only demonstrated the reach of xenophobia in the context of sinophobia, but has also reiterated the ethnic, religious and racial inequalities that existed before the pandemic. Numerous studies indicate that the pandemic has adversely impacted migrants and minority communities across economic, social, and health domains. In addition to this negative impact, many right-wing populist and far-right groups have tried to blame the migrant and minority groups they targeted before the pandemic with various fake news and conspiracy theories, trying to show them as the reason why the pandemic could not be controlled and the pandemic continued to spread. In this sense, both populist politicians and anti-immigrant populist groups and the far-right have seen the rising xenophobia on the grounds of sinophobia as an opportunity for their own exclusionary populist policies and discourses.

Keywords: *Covid-19, Sinophobia, Populism, Xenophobia*

GİRİŞ

Ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık pandemiler tarihine yabancı olan fenomenler değildir. Pandemilerin birçoğu etnik ve ırksal azınlıkları hedef alan önyargıları güçlendirip nefreti yayarken, şiddete varan olaylara zemin hazırlamıştır. Pandemiler gibi küresel acil durumlarında yükselişe geçen ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ise genellikle korkuyla ilişkilendirilmektedir. Bulaşıcı hastalığın yayılmasıyla ilişkili korku, düşünme ve tepki biçimlerini etkileyerek önyargı, ırksal hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı gibi davranışları tetikleyebilir.¹ Bu tür salgınlarda toplumsal olarak diğer bireylere, hükümetlere ve sağlık hizmetlerine karşı olan güvensizlik artarken, uluslararası düzeyde hastalığın yayılma korkusu ile salgından etkilenen toplulukları hedef alan suçlamalar ve damgalamalar insanların davranışlarını derinden etkilemekte ve yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda Covid-19 salgının başında olduğu gibi hastalığa yönelik bulaşma şekli, oranları ve tedavi yöntemlerine dair bilgilerin spekülasyondan öteye geçmediği bir ortamda insanlar arasında karmaşaya yol açan korkunun çoğalması şaşırtıcı olmayan bir sonuçtur.² Bu etkilerin böylesine derin hissedilmesinin bir nedeni de salgının ilk birkaç ayında Covid-19 hakkındaki bilgilerin yetersizliğinin hastalığa bir tür gizem niteliği kazandırmış olmasıdır. Covid-19, öldürmek için mutasyona uğrayan tehlikeli ve gizemli bir düşman olarak görülmüş, aynı zamanda bu gizem politik bir tehlike olarak da algılanmıştır.³ Hastalığın bu şekilde politik bir tehlike olarak algılanması diğer salgınlarda olduğu gibi Covid-19 salgını sırasında da benzer bir şekilde yabancı düşmanlığının ve ırkçılığın artmasına neden olmuştur. Başta Doğu Asya kökenliler olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerindeki azınlıklar ve göçmenler hastalığın nedeni olarak gösterilmiş ve hedef haline getirilmişlerdir. İnsanların zor koşullar altında hastalığa yakalanmadan yaşamaya çalıştığı böylesi bir ortamda bir de ayrımcılığa uğrayarak taciz ve nefret söylemlerine maruz kalmaları ise azınlıklar için çoğu ülkede neredeyse kurumsal hale gelmiş eşitsizlikleri daha da derinleştirmiştir. Küresel iş birliği çağrıları yerini ayrı ayrı milliyetçiliklere, milliyetçilikler ise yerini çoğu yerde mikro-milliyetçiliklere bırakmıştır. Bu türden kriz zamanlarında gelişen milliyetçiliğin dışlayıcı biçimleri siyasi ve sosyal alana yayılan belirsizlikler üzerinden tepkileri yabancı düşmanlığı duygusunda birleştirerek insanları bir günah keçisi aramaya yönlendirmektedir. Salgın öncesinde hali hazırda güçlü olan popülist ve aşırı-sağ hareketler ise dışlayıcı milliyetçiliğin gelişmesine ve ırkçılık boyutuna ulaşmasına büyük katkı sunarak, azınlıkların ve göçmenlerin damgalanmasına zemin hazırlamıştır.⁴

Pandemi sürecinde Avrupa'da Macaristan, Polonya ve daha ılımlı haliyle İngiltere'de iktidar olan, Fransa ve Almanya'da ise güçlü bir muhalefet pozisyonunda bulunan popülist hareketler salgın öncesi dönemde Afrika ve Orta Doğu'dan göç edenlere karşı yabancı düşmanlığı ve nefret söylemi içerisindeyken, Müslümanlara karşı İslamofobiye kıskırtma girişiminde bulunmuşlardır. ABD'de ise Trump öncelikle Meksika'dan ve çeşitli Müslüman ülkelerden göç eden insanları hedef almıştır. Popülist hareketlerin düşman haline getirdiği "ötek" üzerinden tanımladığı ve büyük ölçüde değiştirmeyi başardığı siyasi alanın salgın öncesinde de yabancı düşmanlığını beslemek için büyük bir potansiyeli barındırdığı unutulmamalıdır. Pandemi, zaten yabancı düşmanlığı üreten bu alanların hızla Çinlilere ve daha geniş olarak Doğu Asya kökenli insanlara yönelmesini sağlamıştır. Bilgi kirliliği, komplo teorileri ve Çin yemek kültürüne yönelik aşağılayıcı içerikler, salgın öncesinde bu türden yabancı düşmanlığı politikası güdenlerin dışında birçok kişinin de Doğu Asya kökenli

¹ Amanuel Elias et al, "Racism and Nationalism During and Beyond the COVID-19 Pandemic", *Ethnic and Racial Studies*, 2021: 784-785

² Cyrus Sh Ho, Cornelia Yi Chee ve Roger Cm Ho, "Mental Health Strategies to Combat the Psychological Impact of COVID-19 Beyond Paranoia and Panic", *Annals of the Academy of Medicine*, 49:3, 2020: 150-153

³ Lisa J. Hardy, "Connection, Contagion ve COVID-19", *Medical Anthropology*, 39:8, 2020: 658-659

⁴ Elias et al, "Racism and Nationalism During and Beyond the COVID-19 Pandemic", 786-787

insanlara yönelik damgalamaya katılmasına neden olmuştur. Kamusal alanda damgalama, ayrımcılık, taciz ve şiddet olayları artarken, popülist siyasetçiler ve sosyal medyada komplo teorileri üzerinden popülist söyleme içerik üreten kişiler çeşitli dezenformasyonlarla bu artışı turmandırmak için çaba sarf etmişlerdir. Bu türden söylemlerin artışı salgın öncesi yabancı düşmanlığının hedeflerini de içine alacak şekilde zemini büyütülmüştür. Salgının ilk birkaç ayı özellikle Doğu Asya kökenli insanları hedef alan söylemler ve tacizler, dünyanın her yerinde diğer dinsel ve etnik azınlıkları da içine alarak genişlemiştir. Diğer yandan hem ayrımcılığa ve damgalamaya hem de bu tür dezenformasyonlara karşı tepkiler de gecikmemiştir. Ayrımcılığa maruz kalanların kendileri ve onları destekleyen birçok insan her alana yayılmakta olan yabancı düşmanlığına karşı seslerini yükselterek çeşitli eylemlerde bulunmuştur.

Covid-19 virüsü yalnızca bir hastalık olarak insanların hayatını tehdit etmemiştir. Pandemi, beraberinde ekonomik anlamda küresel bir belirsizlik yaratırken, birçok insan işlerini kaybetmek ya da zor koşullar altında çalışmaya devam etmek zorunda kalmıştır. Tüm dünyada insanlar hastalıkla mücadele sırasında sağlık endişesi kadar, neredeyse durma noktasına gelen ekonomik sıkıntılarla da boğuşmuşlardır. Yine dünyanın birçok noktasında maske gibi en basit tıbbi koruma malzemeleri bulunamazken, hastalığa yakalanan birçok insan yeterli sağlık desteğine ulaşamamıştır. Pandemi herkesi hazırlıksız yakalayıp; insanlar, toplumlar ve devletler için zor bir süreci başlatmıştır. Azınlıklar ise tüm bu zorluklara ek olarak birçok farklı şekilde bürünen ayrımcılıklara, ırkçı söylemlere ve davranışlara maruz kalmıştır.

I. MEDYA VE SİYASETİN KIŞKIRTICI RÖLÜ

Koronavirüsün yayılmasıyla birlikte sosyal medyada Çin Halk Cumhuriyeti'ni merkeze alan suçlamalar ve komplo teorileri artmış, Çinlileri ve Çin yemek kültürünü aşağılayan paylaşımlar çoğalmıştır. Gerçek hayatta da neredeyse tüm Doğu Asya kökenli insanları hedef alan ayrımcılıklar ve tacizler giderek yaygınlaşmıştır.

Özellikle Batılı ülkelerin vatandaşı olan Doğu Asya kökenliler kamusal hayatın her noktasında sözlü hatta fiziksel şiddete varan tacizlere maruz kalmışlardır. İngiltere polisi 2020 yılının ilk üç ayında Çinlilere karşı işlenen nefret suçlarının önceki yıllara göre neredeyse üç katına çıktığını bildirmiştir. Çin lokantalarının pencere ve kapılarına hakarete varan uyarılar asılırken, İngiltere'de sokağa çıkma yasağı ilan edilmeden önce dahi birçok Çin kökenli öğrenci evlerinden çıkmakta tedirginlik yaşamıştır.⁵ Salgınla birlikte Avrupa ülkelerinin çoğunda benzer tacizler ve ayrımcılıklar yaşanmaya başlamıştır. Sosyal medya üzerinden ya da kamusal hayatta, sokakta, üniversitelerde ve toplu taşıma araçlarında yapılan hakaretlere ve aşağılayıcı sözlere bazı gazetelerin ırkçı ifadeleri de eklenmiştir. Bir Fransız yerel gazetesi olan Le Courier Picard kapağına maske takan bir Çinli kadın görselini taşıırken, başlığında "Alerte jaune" (Sarı Alarm) ve "Le péril jaune?" (Sarı Tehlike?) ifadelerine yer vererek büyük bir tepkiye neden olmuştur. Fakat ilgili kapak ve başlık Doğu Asya kökenli insanların sosyal hayatta maruz kaldığı damgalamaların çok küçük bir kısmını yansıtmaktadır. Yabancı düşmanlığının ulaştığı boyutu, Fransız Asyalıların JeNeSuisPasUnVirus (Ben virüs değilim) başlık etiketini kullanarak yaşadıkları tacizleri ve ayrımcılıkları sosyal medya aracılığı ile şikâyet ederek eleştirmesi daha net göstermiştir.⁶ Fransa'da Çin kökenli insanlarla çevrimiçi yapılan bir araştırma⁷ da sosyal medyada dile getirilen ayrımcılıkları ve yabancı düşmanlığını destekler niteliktedir. Araştırmaya göre katılımcıların yaklaşık üçte biri Ocak 2020'den bu yana en az bir ayrımcılığa uğradığını ifade ederken, yaşanan ayrımcılıkların %41'den fazlası toplu taşıma araçlarında, %34,9'u açık kamusal alanlarda ve %14,51'i ise kafe ve restoranlar gibi mekanlarda gerçekleşmiştir. Katılımcıların %38,35'i muhatapları tarafından hor görülürken, %18,97'si hakarete uğramış ve doğrudan ayrımcılık yaşamasa da %47,03'ü toplu taşıma araçlarına bindiklerinde insanların koltuklarını değiştirdiğini veya açık alanlarda ağızlarını kapattıklarını vurgulamıştır.

---

⁵ Sun Wei, "British Chinese fight COVID-19 racism", Global Times, 9 Haziran 2020, erişim 12 Kasım 2020, <https://www.globaltimes.cn/content/1190990.shtml>

⁶ Alexandra Fouché, "Coronavirus: French Asians hit back at racism with 'I'm not a virus'", BBC, 29 Ocak 2020, erişim 14 Kasım 2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-51294305>

⁷ Simeng Wang et al, "I'm more afraid of racism than of the virus!": racism awareness and resistance among Chinese migrants and their descendants in France during the Covid-19 pandemic", European Societies, 2021: 727-730

Le Courier Picard gibi bazı batılı medya kuruluşları bu süreçte tercih ettikleri dezenformatik haber dili ve kapak görselleri aracılığı ile pandeminin yarattığı korku ve paniği daha da arttırarak Batılı ülkelerde azınlık olarak yaşayan Doğu Asya kökenli insanları açıkça hedef haline getirmiştir. Kapağına kırmızı koruma giysileri içindeki bir Çinliyi koyan Alman Der Spiegel dergisi, “Corona-Virus” (Koronavirüs) ve “Made in China” (Çin’de üretildi) başlığı ile yayınlanırken, Jyllands-Posten adlı Danimarka gazetesi Çin bayrağını koronavirüs sembolüyle değiştiren bir karikatürü kullanmıştır. Wall Street Journal ise Çin için Batılılar tarafından 20. yüzyılın başında kullanılan “Asya’nın hasta adamı” ifadesini “China is the real sick man of Asia” (Çin, Asya’nın gerçek hasta adamı) olarak değiştirirken, The New Zealand Herald koronavirüsün Vuhan yakınlarındaki gizemli bir laboratuvarda “biyolojik silah” olarak tasarlandığını iddia eden bir makale yayınlamıştır. Aynı medya kuruluşu Pasifik ülkesi Palau’da yarası çorbası yiyen ve viral hale gelen Wang Mengyun’a ait bir videoyu doğrulamadan Vuhan’da çekilmiş gibi yayınlayarak birçok ırkçı yoruma neden olmuştur.⁸ Bazı siyasetçiler ise medyada sunulan hedef gösterici içerikler kadar tehlikeli ve neredeyse yabancı düşmanlığını meşrulaştıran söylemlerde bulunmuşlardır. Pandemi sürecinde ABD Başkanı olan Trump, 2020 yılının Mart ayında yaptığı bir konuşma sırasında koronavirüs yerine “Çin virüsü” terimini kullanmıştır. 19 Mart 2020’de yaptığı bir basın toplantısında konuşma notları görüntülenen Trump’ın, metindeki koronavirüs kısımlarının üzeri çizilerek “Çin” ile değiştirildiği basına yansımıştır. Birçok tepkiye rağmen terimi kullanmaya devam eden Trump, “Çin Virüsü” terimini, “It’s from China. That’s why. It comes from China. I want to be accurate” (Çin’den geliyor bu yüzden Çin. Doğrusunu söylemek istiyorum.) sözleriyle savunmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Pompeo “Vuhan virüsü” terimini kullanırken, Senatör John Cornyn daha da ileri giderek, “insanların yarasaları, yılanları, köpekleri ve benzer şeyleri yedikleri bir kültür”ü olduğunu söyleyerek Covid-19’un yayılmasının Çin’in suçu olduğunu iddia etmiştir. Doğu Asya kökenli insanlara karşı önyargıyı ve dışlamayı teşvik eden bu tür hedef gösterici açıklamalar beklenildiği gibi ırkçı eylemleri ve tacizleri arttırmıştır. ABD İç Güvenlik Bakanlığı (DHS) beyaz ırkçıların krizi Asyalı Amerikalılara karşı şiddeti meşrulaştırmak için kullanabileceğini söylerken, Federal Soruşturma Bürosu (FBI) 2020 yılının Mart ayının sonlarında yaptığı açıklama ile salgın sırasında Asya kökenli insanlara karşı nefret suçlarında bir artış olabileceğini tahmin ederek kolluk kuvvetlerini uyarmıştır. Nitekim Doğu Asya kökenli insanlara yönelik nefret suçları, taciz ve şiddet kamu görevlilerinin yabancı düşmanı söylemleri ile aynı dönemde tırmanışa geçmiştir.⁹

ABD’nin en üst yetkilileri tarafından hedef gösterilen Asyalı Amerikalılar, sosyal medyada hızla yayılan Çin karşıtı ve Çin yemek kültürünü aşağılayan içeriklerden dolayı da büyük zararlar görmüştür. Pandemi sırasında yaşanan ekonomik krizden en çok etkilenenler arasında yer alan Asya kökenli küçük işletmelerin faaliyetleri diğer küçük işletmelere oranla daha büyük bir düşüş yaşamıştır. ABD Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu’nun (National Bureau of Economic Research) yaptığı bir araştırma, 2020 yılının Şubat ayından Nisan ayına kadar ABD’deki tüm küçük işletmeler faaliyetlerinde %22’lik bir düşüş yaşarken, bu oranın Asya kökenli küçük işletmelerde %26 olduğunu göstermiştir.¹⁰ Aynı yılın Nisan ayında kredi kartı işlemleri üzerinden yapılan bir araştırma ise ABD genelindeki paket servisi yapan restoranların %19’u kapanırken, Çin yemekleri üzerine paket servis yapan restoranların %51’den fazlasının kapandığını ortaya çıkarmıştır.¹¹ Pandemi sürecinin başından itibaren sosyal medyada yayılan yanlış bilgiler ve nefret söylemleri yaygınlaşan önyargıları beslemiştir. Örneğin 24 Ocak 2020’de “Vuhan’dan gelen ateşli bir Çinli yolcunun Kansai Uluslararası Havaalanı’ndaki karantinadan gizlice geçtiği” haberinin sosyal medyada yayılması Japonya’da Çinlilere karşı ayrımcılığı tırmandırmıştır. Havaalanı yetkilileri haberi hemen yalanlasa da Çinlilerin kirli, duyarsız ve biyo-teroristler olarak etiketlendiği #ChineseDon'tComeToJapan hashtagi Twitter’da trend

⁸ Naveed Hussain, “China’s double whammy: Coronavirus and toxic racism”, Tribune, 15 Şubat 2020, erişim 13 Kasım 2020, <https://tribune.com.pk/story/2156977/chinas-double-whammy-coronavirus-toxic-racism>

⁹ Angela R. Gover et al, “Anti-Asian hate crime during the COVID-19 pandemic: Exploring the reproduction of inequality”, American journal of criminal justice, 45:4, 2020: 654

¹⁰Christine Fernando ve Cheyanne Mumphrey, “Racism targets Asian food, business during COVID-19 pandemic”, AP News, 20 Aralık 2020, erişim 11 Ocak 2021, <https://apnews.com/article/donald-trump-race-and-ethnicity-pandemics-wuhan-animals-4d25738ab49597d0de1517383a9108d2>

¹¹ Michelle T. King, “Say no to bat fried rice: changing the narrative of coronavirus and Chinese food”, Food and Foodways, 28:3, 2020: 238

olmuştur.¹² Yine Çin yemek kültürünü suçlayan içeriklerin popüler hale gelmesi ve yanlış bilgilerin sosyal medyada görseller aracılığı ile paylaşılması nefret söylemini yaygınlaştırmıştır. Bunlardan biri de Vuhan'daki vahşi yaşam pazarını merkezine alan görüntülerdir. Kanadalı bir tekstil şirketinde çalışan bir sanat yönetmeni işi daha ileriye götürerek, üzerinde "Hayır, Teşekkür Ederim" yazan ve yanlarından yarasa kanatları çıkan bir Çin yemek paketi içeren tişört tasarımını¹³ yayınlamıştır.¹⁴

II. SOSYAL MEDYA VE TROLLER

Bu süreçte internet, sosyal ve ekonomik yapı içerisindeki ayrımcılıkların ve yabancı düşmanlığının yayılmasını sağlayan bir kaynak olarak etkisini daha fazla hissettirmiştir. Alt-Right gibi aşırı-sağ grupların doğduğu ve geliştiği internet ortamının, "Online Antagonistik Cemaatler" in halihazırda trolleyerek düşmanlık ve öfke yaymak için online saldırı ve provokasyonlar düzenlediği ve salgın öncesinde de çeşitli grupları hedef aldığı bir alan¹⁵ olsa da uçlarda yaşanan bir politik kutuplaşmanın sonucu olarak sınırlı bir etkisi bulunmaktadır. Aşırı-sağ grupları büyüten internet, karşıt gruplarını da büyütmüş, politik ve bu çerçevede toplumsal olana etkisi her ne kadar büyük olsa da şaşırtıcı olmaktan çıkmıştır. Covid-19 salgını ise normal zamanlarda ırkçı ve yabancı düşmanı içerikler üretmeyen veya bu içerikleri beğenmeyen insanların da kısmen sosyal medyada bu tür paylaşımlarda bulunmasına neden olmuştur. Aşırı-sağ grupların ırkçı ve yabancı düşmanı olan içerikleri büyük bir gayretle üretmek yaygınlaştırma çabası internet ortamında nefret söylemine belirli bir zemin hazırlamış, pandemi krizi bu zemine kısa süreliğine de olsa ivme kazandırmıştır.

Covid-19 ve sinofobi arasındaki ilişkiyi twitter üzerinden inceleyen bir araştırma¹⁶, sinofobik içeriklerin bazı kırılma noktalarıyla birlikte belirli zaman aralıklarında tırmanışa geçtiğini ortaya çıkarmıştır. 2020 yılında Ocak ayı boyunca yavaşça yükselen ve Şubat ayında Çin'de uygulanan katı karantina önlemleri ve vaka sayılarındaki istikrar nedeniyle azalmaya başlayan sinobofik tweetler, 11 Mart'ta Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) pandemi ilan etmesi ve borsaların çökmesiyle birlikte Mart ayının ilk yarısı %1000'den fazla artarak hızla tırmanışa geçmiştir. Mart ayının ortasında ise Trump'ın "Çin virüsü" terimini savunmasıyla birlikte en yüksek zirveye ulaşmıştır. Çinlilere karşı ayrımcı ve nefret söylemi içeren tweetler Covid-19'un merkezi Çin'den uzaklaştıkça ve krizin etkileri tüm dünyaya yayılmaya başladıkça artış gösterirken, pandemi ilanı veya borsanın çökmesi gibi olaylar bu artışı hızlandırarak zirve noktalarına çıkarmıştır. Sinofobik tweetler bu tür olaylarla birlikte kısa süreli tırmanışa geçerken, kriz sonrasındaki azalmalar tırmanış öncesi seviyeden yukarıda durmuş ve Mart ayı içerisinde genel artış sürmeye devam etmiştir. Diğer bir araştırma¹⁷ da Çinlilere karşı ayrımcı ve nefret söylemi içerikleri üreten kullanıcıları belirli olayların tetiklediğini doğrulamaktadır. Sinobofik tweet atan kullanıcılar belirli bir olay olmadan önce veya nefret söylemine karşı çıkan tweetler atan kullanıcılar tarafından uyarılmadıkları sürece Covid-19 hakkındaki tartışmalara daha az katılmaktadır. Fakat tartışmaya katıldıklarında nefret söylemine karşı çıkanlara göre çok daha sesli, ilgili, aktif ve daha nefret dolu hale gelmektedir. Bu durum internet ortamındaki nefret söyleminin, ona karşı çıkanların söylemlerine göre daha fazla yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Araştırmaya göre Covid-19 hakkında tweet atan kullanıcıların neredeyse %87'si tarafsızken, %5'i nefret dolu, %1,74'ü ise nefret söylemine karşı çıkanlardan oluşmaktadır. Geri kalan kullanıcılar ise ikili tweetler atmaktadır. Covid-19 ile ilgili tarafsız tweet atanların dışındaki kullanıcılar "homophly" sergilerken, nefret söylemini üreten kullanıcılar ise birbirleri ile daha fazla etkileşim içerisinde. Az sayıda kullanıcı çok fazla nefret söylemi üretmekte ve Covid-19'a dair yanlış bilgilerin ve komplo teorilerinin önemli bir kısmı ise sosyal botlar tarafından paylaşılmaktadır.

---

¹² Kazuki Shimizu, "2019-nCoV, fake news, and racism", *The Lancet*, 395:10225, 2020: 686

¹³ #batfriedrice, Twitter, erişim: 20 Ocak 2021, <https://twitter.com/hashtag/batfriedrice>

¹⁴ Michelle T. King, "Say no to bat fried rice: changing the narrative of coronavirus and Chinese food", 239

¹⁵ Patrik Hermansson, David Lawrence, Joe Mulhall ve Simon Murdoch, "Alt-Right ve Trollerin Rolü", *E-Skop*, 21 Ağustos 2020, erişim 13 Kasım 2020, <https://www.e-skop.com/skopbulten/alt-right-ve-trollerin-rolu/5854>

¹⁶ Annika Stechemesser, Leonie Wenz ve Anders Levermann, "Corona crisis fuels racially profiled hate in social media networks", *EClinicalMedicine*, 23, 2020

¹⁷ Bing He et al, "Racism is a virus: Anti-asian hate and counterhate in social media during the covid-19 crisis", *arXiv preprint arXiv*, 2005:12423, 2020: 5-8

Yalan haberlerin sosyal botlar tarafından paylaşılmasının bir sonucu olarak, Covid-19 hakkındaki yalan haberler onaylanış içeriklere göre daha fazla ve hızlı yayılmaktadır. 31 Aralık 2019'dan 5 Nisan 2020'ye kadar çevrimiçi platformlarda yer alan Covid-19 hakkındaki söylentileri, damgalama ve komplo teorilerini inceleyen bir araştırmaya¹⁸ göre ortaya atılan iddiaların %82'si yanlış, %8'i ise yanlıtıdır. Bu infodemik kategoriler arasında en yaygın olanını söylentiler oluşturmaktayken, sonrasında en fazla paylaşılan içerik komplo teorileridir. Söylentilerin hacmi yine Mart ayının ortasında zirveye ulaşırken, “Çinliler biyoteröristtir”, “Çin beslenme alışkanlığı Covid-19'a neden oldu” ve “Her hastalık şimdiye kadar Çin'den gelmiştir” gibi damgalamaya yönelik içerikler söylenti ve komplo teorileri ile birlikte paylaşılmıştır. Salgının ilk aylarındaki Covid-19 hakkındaki bilgilerin yetersizliği söylentilerin ve komplo teorilerinin yayılmasını daha kolay hale getirmiş ve bu içeriklerin bazıları hali hazırda damgalama ve nefret söylemi içermiştir. Oluşan belirsizlik ortamı ve salgının etkileri diğer ülkelerde de hissedilmeye başlandıkça bu tür içeriklerin sayısı artmış ve doğrudan nefret söylemi içeren paylaşımlar daha fazla yaygınlaşmıştır. Sosyal medya bu türden içeriklerin doğrudan veya dolaylı nefret söylemlerine dönüşmesini ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Sosyal medyanın bu rolü Doğu Asya kökenli insanlara karşı gerçek hayatta yapılan ayrımcılık, taciz ve yabancı düşmanlığı olaylarını anlamak için önemlidir. Sosyal medya; belirli olaylarda ortaya çıkan kısa süreli duygu patlamalarının davranışlar üzerindeki etkisini yaygınlaştırırken, yayılan nefret söylemleri gerçek hayattaki eylemleri motive etmektedir.¹⁹

III. ABD VE AVRUPA'DA AYRIMCILIK VAKALARI

Asyalı Amerikalıları savunma grubu olan Stop AAPI Hate'in Asya karşıtı ayrımcılıkları derleyen raporu salgınla birlikte yükselişe geçen nefret söyleminin ve yabancı düşmanlığının ulaştığı boyutu göstermesi bakımından önemlidir. Stop AAPI Hate 19 Mart 2020'den itibaren ABD'deki koronavirüs ile ilgili Asya karşıtı ayrımcılıkları raporlamaya başlamış ve 5 Ağustos 2020 tarihine kadar raporlanan ayrımcılıkları “Ulusal Rapor”²⁰ başlığıyla yayınlamıştır. Grubun yayınladığı raporda toplam 2,583 vaka yer alırken, bu Asya karşıtı ayrımcılıkların neredeyse %45'i (1,135) ilk iki hafta²¹ içerisinde gerçekleşmiştir. Bu “Ulusal Rapor”a göre kadınlar erkeklere göre 2,4 kat daha fazla ayrımcılık bildirirken, toplam ayrımcılık vakalarının %70'ini ırkçı hakaretler, isim takmalar ve küfürlü sözlü tacizler oluşturmuş, %21,8'ini sakınma/kaçınma, %9'unu ise fiziksel saldırılar meydana getirmiştir. İnternet üzerinden yapılan ayrımcılıkların ve nefret söylemlerinin çoğu Çinlileri ve Çin kültürünü hedef almasına rağmen koronavirüs ile ilişkilendirilerek damgalanan veya ayrımcılığa uğrayanların yalnızca %40'ı Çin kökenlidir (bkz: tablo I). Ayrımcılıkların boyutu genel olarak Asya karşıtlığına ulaşacak şekilde neredeyse Doğu Asya'daki her etnik kökeni hedef almaktadır. Hakarete veya tacize uğrayan çoğu Asya kökenli Amerikalı Çinlilerle karıştırılmakta, hatta birkaç tekstil firması bu karışıklığı düzeltmek için üzerinde “I'm Asian but I'm not Chinese” (Asyalıyım ama Çinli değilim), “I'm not Chinese, I'm Korean” (Çinli değilim, Koreliyim) vb. yazan tişörtleri satışa çıkartmıştır.²² Çinli olmayan Asya

¹⁸ Md Saiful Islam et al, "COVID-19-related infodemic and its impact on public health: A global social media analysis", *The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 103:4, 2020: 1622,1626

¹⁹ Karsten Müller ve Carlo Schwarz, "Fanning the flames of hate: Social media and hate crime", *Journal of the European Economic Association*, 19:4, 2021

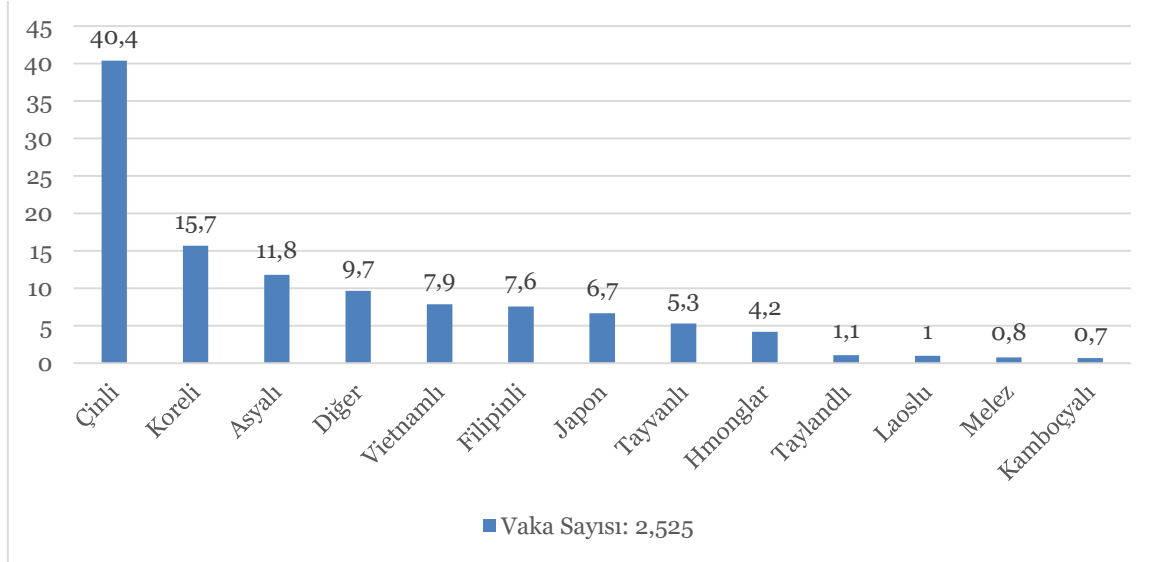
²⁰ “Stop AAPI Hate National Report 3.19.20 - 8.5.20”, Stop AAPI Hate, 2020, erişim 11 Ocak 2021, <https://stopaapihate.org/wp-content/uploads/2021/04/Stop-AAPI-Hate-Report-National-200805.pdf>

²¹ Russell Jeung, “Incidents Of Coronavirus Discrimination March 26 - April 1”, Stop AAPI Hate, 2020, erişim 11 Ocak 2021, <https://stopaapihate.org/wp-content/uploads/2021/04/Stop-AAPI-Hate-Report-2Weeks-200403.pdf>

²² Euny Hong, “Why I've Stopped Telling People I'm Not Chinese”, *NY Times*, 15 Mayıs 2020, erişim 17 Kasım 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/15/opinion/coronavirus-chinese-asian-racism.html>

kökenli insanları ayrımcılıktan korumak için tasarlanmış bu tişörtler bir yandan kendi içinde Çinlileri yeniden damgalarken bir yandan da yapılan bu ayrımcılıkları normalleştirmektedir.

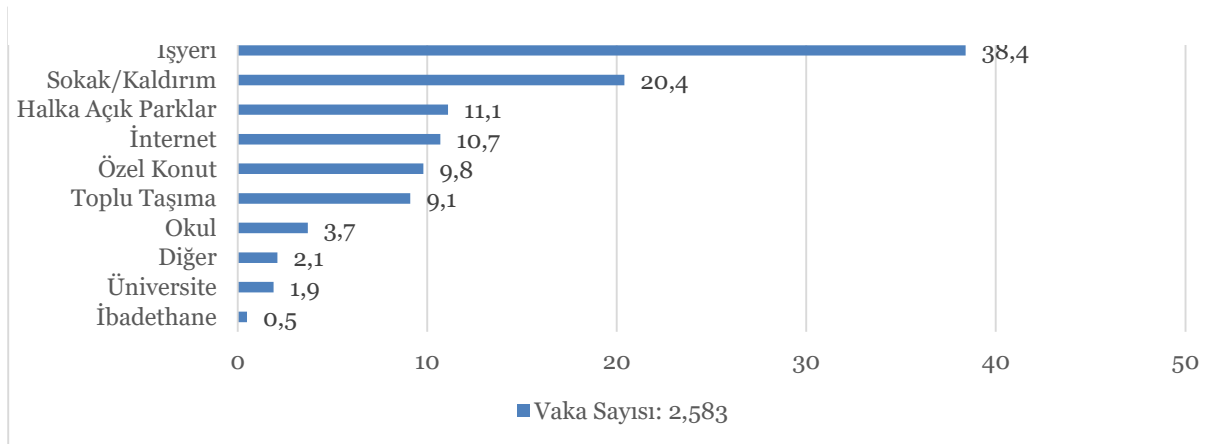
Tablo 1: Ayrımcılığa Uğrayanların Etnik Kökeni

Kaynak: “Stop AAPI Hate National Report 3.19.20 - 8.5.20”, Stop AAPI Hate, 2020, erişim 11 Ocak 2021, <https://stopaapihate.org/wp-content/uploads/2021/04/Stop-AAPI-Hate-Report-National-200805.pdf>

Ayrımcılıklarla ilgili başka bir önemli husus da bu ayrımcılıkların gerçekleştiği yerlerdir. Asyalı Amerikalılara karşı uygulanan ayrımcılıkların neredeyse %40'ı iş yerlerinde meydana gelmiştir (bkz: tablo II). Diğer kamusal alanlardan farklı olarak iş yerleri herhangi bir sokak gibi geçmemeyi tercih edebileceğimiz alanlar değildir. İnsanların hayatını devam ettirebilmek için gitmek zorunda olduğu iş yerlerindeki muamele, kişinin sosyal hayatında da büyük bir tıkanmaya neden olabilmektedir. Günümüzde birçok çalışanın hali hazırda temel problemi olan mobbing uygulamaları, koronavirüs ayrımcılıklarıyla Asyalı Amerikalılar için daha da derinleşmiştir.

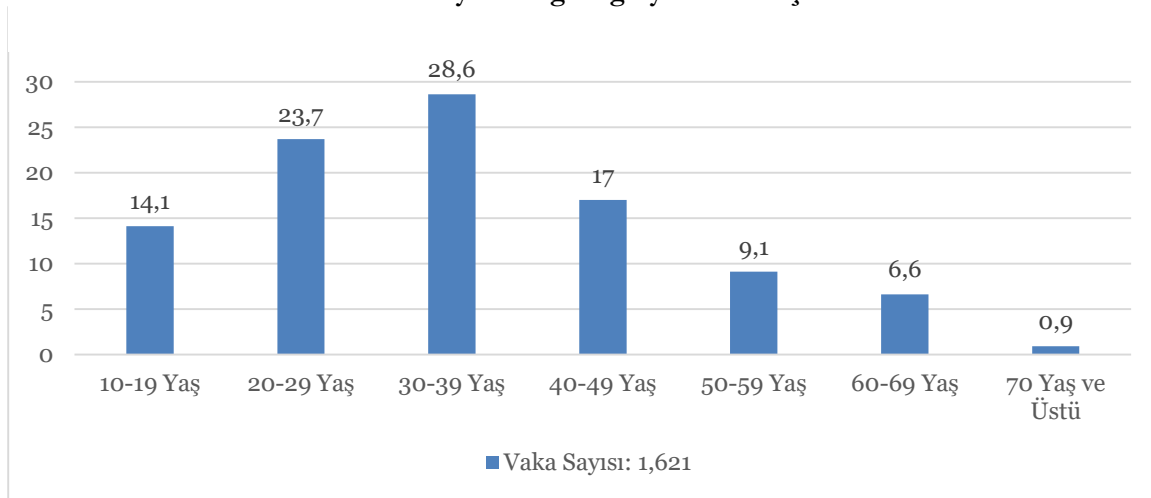
Tablo 2: Ayrımcılığa Uğranılan Yerler

Kaynak: “Stop AAPI Hate National Report 3.19.20 - 8.5.20”, Stop AAPI Hate, 2020

Benzer bir durum gençler ve çocuklar için de geçerlidir. Okullardaki ve üniversitelerdeki ayrımcılık oranları diğer alanlara göre az olmasına rağmen, tüm ayrımcılığa uğrayanların %14'ü 10 yaş ve üstü ve neredeyse %24'ü 20 yaş ve üstü gençlerden oluşmaktadır (bkz: tablo III). Çin kökenli Amerikalı ebeveynlere ve gençlere yapılan bir araştırma gençlerin muhtemelen gelişen sosyal-bilişsel ve kimlik süreçlerinden dolayı ırk ayrımcılığına karşı daha savunmasız olduklarını ve ebeveynlerine göre koronavirüs nedeniyle Çinlilerin ve Çin kültürünün daha fazla suçlandığını hissettiğini ortaya koymaktadır.²³ Irkçılığa maruz kalan çocukların çeşitli hastalıklar için daha yüksek risk taşıdığı²⁴ düşünüldüğünde pandeminin çeşitli etkilerinin çocuklar ve gençler üzerinde daha kalıcı ve yaralayıcı olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Birçok yerde okulların kapanmasına rağmen parklarda veya toplu taşımalarda yaşanan sakınma/kaçınma gibi ayrımcılıklar dahi damgalamanın bir boyutu olarak çocukların virüs ve kendisi arasında kurduğu ilişkiyi nedenselliği çarpıtarak zedeleyebilir.

Tablo 3: Ayrımcılığa Uğrayanların Yaşları

Kaynak: "Stop AAPI Hate National Report 3.19.20 - 8.5.20", Stop AAPI Hate, 2020

Avrupa'da ise Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın (FRA) yayınladığı rapora göre koronavirüs AB ülkelerinde de ırkçılığı tetiklemiş, Çinli ve Asya kökenli olduğu düşünülen kişilere yönelik sözlü hakaret, taciz, fiziksel saldırganlık ve çevrimiçi nefret söylemleri artışa geçmiştir.²⁵ Çinli veya Doğu Asya kökenli insanlar Almanya'da daha çok sokaklarda veya mağazalarda hakarete uğrarken, bir doktor Çin kökenli bir hastayı tedavi etmeyi reddetmiş ve bir ev sahibi "koronavirüse yakalanmak istemediği için" aylardır Çin'e gitmemiş Çinli bir öğrenciye ev kiralamayı reddetmiştir.²⁶ Berlin'deki bir süpermarkette Asya kökenli bir kadına "Korona" diye bağnılarak saç çekilmiş, Frankfurt'ta yabancı düşmanı bir adam yine Asya kökenli bir kadına "Korona senin suçun" diyerek saldırmıştır.²⁷ Fransa'da ise Asya Kökenli çocuklar Paris'te kaldıkları banliyölerde dışlanarak zorbalığa uğrarken, Çinli bir öğrenci Strazburg'daki bir markette saldırıya uğramıştır. Fransa'daki benzer şiddet vakalarından birinde yabancı düşmanları Asya kökenli liseli bir kıza hakaret ederek yumruklarken, gece kulübünden çıkan Çinli bir adam kimliği belirsiz kişiler tarafından dövülmüştür.²⁸

²³ Charissa SL Cheah, Vd., "COVID-19 racism and mental health in Chinese American families" Pediatrics, 146:5, 2020: 6-7

²⁴ "Children's racial discrimination linked to health risks", The Australian National University, 18 Mart 2020, erişim 24 Ocak 2021, https://www.anu.edu.au/news/all-news/fra_uploads/racial-discrimination-linked-to-health-risks

²⁵ Samuel Stolton, "COVID-19 crisis triggers EU racism against Asians, rights agency says", Euractiv, 8 Nisan 2020, erişim 4 Nisan 2021, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/covid-19-crisis-triggers-eu-racism-against-asians-rights-agency-says/>

²⁶ "Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications in Germany", FRA, 2020A: 13-14, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/de_report_on_coronavirus_pandemic_-_may_2020.pdf

²⁷ Alisha Mendgen, "Antiasiatischer Rassismus: Wie die Pandemie den Hass sichtbar macht", RND, 18 Mart 2021, 21 Nisan 2021, <https://www.rnd.de/panorama/rassismus-gegen-asiaten-wie-corona-den-hass-sichtbar-macht-EQN576C4IJD4BFWLW5WHQ5EJAE.html>

²⁸ "Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications, Country: France", FRA, 2020B: 6, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fr_report_on_coronavirus_pandemic_-_may_2020-1.pdf

Koronavirüs yüzünden ayrımcılık vakalarının artışı geçtiği diğer bir yer olan Avusturya’da da otobüsle okula giden iki Asya kökenli çocuk yabancı düşmanı bir adam tarafından sözlü tacize uğrayarak ve şiddetle tehdit edilmiş²⁹, Graz’da okuyan başka bir çocuk ise kökeni virüsün yayıldığı bir ülkeye dayandığı için sağlık yetkilileri tarafından sınıftan çıkarılarak festivallere katılmaması istenmiştir. Avusturya Ayrımcılık Ajansı (ZARA) 2020 yılında Şubat ayından 18 Mart’a kadar Asya kökenlilere yönelik koronavirüs ile ilgili en az 23 vaka tespit etmiştir.³⁰ İtalya’da ise Stop AAPI Hate benzeri bir kuruluş olan “Cronache di Ordinario Razzismo” sitesi aynı yıl 20 Ocak ve 8 Mart arasında Asya kökenlilere yönelik hakaret, ayrımcılık, kundakçılık ve saldırı olayları içeren 61 vaka bildirmiştir.³¹

IV. KRİZ ANLARI VE POPÜLİZM

Pandemi nedeniyle yükselişe geçen sinofobi aşırı-sağın farklılıkları vurgulamak için kullandığı kültür alanında kendini göstermiş, kısa sürede toptan bir Asya karşıtlığına dönüşmüştür. Çin yemek kültürünü aşağılayan içerikler, hastalığa dair yetersiz bilgiler ve yanlış haberler beraberinde nefret söylemini de doğurmuştur. Salgının merkezi daha Çin’deyken Covid-19’a dair ırkçı öğeler barındıran eğlenceli paylaşımlar ya da yorumlar, hastalığın etkileri tüm dünyaya yayılmaya başladıkça yerini doğrudan nefret söylemine bırakmıştır. Doğu Asya kökenli insanlara yönelik ayrımcılıkların artışı da yine vakaların başka ülkelerde görülmesiyle başlamıştır. Pandeminin etkisi çeşitli alanlarda hissedildikçe Çinliler günah keçisi haline gelmiş, bu durumun sıkıntısı başka ülkelerde yaşayan Doğu Asya kökenli insanlara yansımıştır. Bu etkilerin bir kriz olarak patlak verdiği veya nefret söyleminin yetkililerce dolaşıma sokularak normalleştirildiği anlar kamusal alanlarda ayrımcılığın artmasına ve sosyal medyada yabancı düşmanlığının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Borsaların çöktüğü veya Trump’ın koronavirüs yerine kendi ırkçı terimini kullandığı dönemlerde sosyal medyadaki nefret söylemleri zirveye ulaşmış, yine 2020 yılının Mart ayının ortalarından sonuna kadar olan sürede çok daha fazla ayrımcılık vakası yaşanmıştır.

Belirli olaylar hem sosyal medyadaki hem de kamusal alanlardaki yabancı düşmanlığı tetiklemektedir. Sosyal medyadaki nefret söylemini üreten kullanıcılar azınlıkta olsa da, normal zamanlarda çoğunlukla botlar tarafından yaygınlaştırılan bu tür içerikler kriz anlarında gerçek kullanıcıların etkileşimleriyle daha fazla yaygınlaşmaktadır. Bu açıdan normal zamanlarda çeşitli ayrımcı eylemlere başvurmaktan çekinen çoğu yabancı düşmanı için kriz zamanları kendini kamusal alanlarda göstermek için de büyük bir fırsattır. Bu tür krizler yabancı düşmanlığının yaygınlaştırılması için elverişli anlar olmakla birlikte, yetkililer sorumsuz açıklamaları ve ayrımcı eylemleri teşvik ederek bu durumu normalleştirmektedir. Bu anlamda bir kriz performansına dayanan ve tehdit ve çöküş anlatılarıyla kendi siyasal etkilerini genişletmeye çalışan popülist hareketler³² için de pandemi siyasal olarak büyük bir fırsat yaratmıştır. Nitekim koronavirüsünün yol açtığı pandemide de bazı hükümetlerin içeride ve dışarıda izledikleri ayrıştırıcı ve suçlayıcı politik söylemlerin yansımaları, bir takım komplo teorileri ve yalan haberlerle iç içe geçerek Asya karşıtlığını beslemiştir. Trump gibi bazı popülist liderler bu tür ayrımcılıklara karşı çıkmak yerine, sosyal medyadaki trolleri ve pandemi öncesinde de ırkçı ve ayrımcı içerikler üreten kullanıcıları sinofobiye kanalize etmiştir. Pandemi zaten güçlü olan bir popülist iklim içerisinde ortaya çıkmış, sinofobi de var olan ayrımcı ve yabancı düşmanı hisleri kendi üzerinde toplamıştır. Sinofobinin özellikle pandemi içerisindeki kriz anlarında olağandışı yükselmesinin bir nedeni de popülist iktidarların başarısızlıklarda sorumluluk almaktan kaçınarak suçu başka yerlerde aramasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda da pandeminin yol açtığı birçok problemle baş etmekte sıkıntı yaşayan bazı liderler, problemleri çözmek yerine çarpıtılmış nedenleri ortaya sürerek Çinlileri ve Çin kökenli insanları doğrudan hedef göstermiştir. Fakat pandeminin etkileri yalnızca sinofobiyi beslememiş veya yalnızca Doğu Asya kökenli insanlar ayrımcılıklara maruz kalmamıştır.

---

²⁹ “Antidiskriminierungsstelle: Asiaten in Österreich angefeindet”, Kurier, 13 Şubat 2020, erişim 22 Nisan 2021, <https://kurier.at/chronik/oesterreich/antidiskriminierungsstelle-asiaten-in-oesterreich-angefeindet/400753398>

³⁰ “Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications, Country: Austria”, FRA, 2020C: 9-10, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/at_report_on_coronavirus_pandemic_may_2020.pdf

³¹ Grazia Naleto, “Dall’allarme giallo” ai porti chiusi. Razzismo e xenofobia ai tempi del Covid-19”, Cronache di ordinario razzismo: Quinto libro bianco sul razzismo in Italia içinde (Lunaria, 2020), 213

³² Benjamin, Moffitt, The Global Rise Of Populism: Performance, Political Style, And Representation (California: Stanford University Press, 2016)

Covid-19 kısa süre içerisinde büyük bir Asya karşıtlığını doğuracak zemini hazırlamakla birlikte, pandemi öncesinde ırkçı ya da yabancı düşmanı grupların hedefinde olan diğer azınlıklara karşı uygulanan ayrımcılıkların biçimini de değiştirmiştir. Dinsel veya etnik azınlık gruplara yönelik nefret söylemleri koronavirüs ile eklemlenerek güncellenirken, mevcut sosyal eşitsizlikler daha da derinleşerek görünür hale gelmiştir. Yine kültür alanından taşan bir aşağılama yoluyla hastalığa dair yayılma ve bulaşma nedenlerini yalan haberler ve komplo teorileri ile çarpıtarak azınlık gruplarını hedef alan söylemler dolaşıma sokulmuş, pandeminin kontrol altına alınmamasının sebebi olarak bu gruplar gösterilmiştir. Yaşanan ayrımcılıklar yalnızca nefret söylemi ve hedef göstermeyle sınırlı kalmamış, özellikle sağlık alanındaki eşitsizlikler ve ayrımcılıklar dinsel veya etnik azınlık grupların koronavirüs ile ilişkili ölüm oranlarına da yansımıştır.

V. İSLAMOFOBİ

Salgının diğer ülkelere sıçraması ve tüm dünyada vakaların hızla artmaya başlamasıyla birçok ülke pandemi kontrol altına alabilmek için sıkı önlemler geliştirmiştir. Popülist aşırı-sağ gruplar ise bu önlemler üzerinden pandemi öncesinde de hedef aldıkları azınlıkları yalan haberler ve komplo teorileri üzerinden virüsün yayılmasının nedeni olarak göstermeye çalışmıştır. Özellikle sosyal medya üzerinden eski video ve fotoğrafları yeniymiş gibi paylaşarak azınlıkların pandemi önlemlerine uymadığı ve virüsün yayılmasına neden oldukları düşüncesini yaygınlaştırmak istemişlerdir. Yahudilerin Covid-19'u icat ettiği ve yaydığına dair komplo teorilerinin³³ yanı sıra, bazı eski görüntüler üzerinden Müslümanlar “süper yayıcılar” olarak suçlanmıştır.³⁴ Pandemi öncesinde çekilmiş cami görüntüleri üzerinden Müslümanların sosyal mesafe kurallarına uymadığı ve virüsün yayılmasına camilerin neden olduğunu iddia edilmiştir.³⁵ Aşırı-sağcılar bu eski video ve fotoğraflarda (veya memlerde) islamofobiyi kışkırtmak amacıyla özellikle cami, başörtüsü ve minare gibi sembolik göstergeler kullanmıştır. Paylaşımların bir kısmı ise sözde ihlallerin polisin yetersiz denetiminin bir sonucu olduğunu iddia etmekte ve polisi Müslümanlara karşı harekete geçmeye çağırılmaktadır.³⁶ Sosyal medyada paylaşılan yabancı düşmanı içeriklere ek olarak, birçok yerde camilere ve Müslümanlara saldırılar gerçekleşmiştir. Kanada Müslüman Derneği'ne (MAC) ait Toronto Mescidi pandeminin başından beri altı kez saldırıya uğrarken, bir adam ramazan ayı boyunca Kuzey Amerika'nın en eski camisi olan Al-Rashid camisinin önünde oturarak önlemlere uyulup uyulmadığını gözlemlemiş ve sosyal medyada yayınlamıştır.³⁷ Popülist BJP'nin (Hindistan Halk Partisi) iktidarda olduğu Hindistan'da da hükümet yanlısı medya kuruluşları Müslüman “Tebliğ Cemaati”ni hedef alarak, Müslümanların doktorlara tükürdükleri, kadın görevlileri taciz ettikleri ve filyasyona direndikleri hakkında yalan haberler yayınlamıştır. İslamofobiyi kışkırtmaya yönelik bu haberler Müslümanları virüsün yayılmasının başlıca sebebi olarak gösterirken, Müslümanlara karşı yapılan ayrımcılıklara da zemin hazırlamıştır. Hindistan'da diğer dini azınlıkların pandemi boyunca inançları gereği büyük ölçekli toplantılarına izin verilirken, Müslümanların toplantılarına ya izin verilmemiş ya da koronavirüs kasıtlı olarak yaymakla suçlanmışlardır.³⁸

Covid-19 islamofobiye başka suçlamalarla ve biçimlerle yeni bir boyut kazandırmıştır. Aşırı-sağ gruplar Müslümanlara karşı nefret söylemini ve suçlamalarını koronavirüs ile bağdaştırarak tüm dünyada pandeminin yarattığı korku ve paniği islamofobiyi kışkırtmak amacıyla kullanmaktadır. Kültürel farklılıkların uç söylemlerle karikatürize edildiği bu ötekileştirme politikaları pandemi sırasında da temizlik ve hijyen

³³ Amy Woodyatt, “Coronavirus lockdowns are fueling an 'explosion' of anti-Semitism online”, CNN, 30 Temmuz 2020, erişim 22 Nisan 2021, <https://edition.cnn.com/2020/07/30/uk/online-anti-semitism-intl-scli-gbr/index.html>

³⁴Eeshita Chib, “Islamophobia and the COVID-19 pandemic in the UK”, Observer Research Foundation, 29 Mayıs 2020, erişim 26 Ocak 2021, <https://www.orfonline.org/expert-speak/islamophobia-covid-19-pandemic-uk-67037/>

³⁵ “COVID-19 sparks online Islamophobia as fake news and racist memes are shared online, new research finds”, Birmingham City University, erişim 26 Ocak 2021, <https://www.bcu.ac.uk/about-us/coronavirus-information/news/covid-19-sparks-online-islamophobia-as-fake-news-and-racist-memes-are-shared-online-new-research-finds>

³⁶ Imran Awan ve Roxana Khan-Williams, "Research Briefing Report 2020: Coronavirus, Fear and How Islamophobia Spreads on Social Media", Anti-Muslim Hatred Working Group, 2020, <https://antimuslimhatredworkinggroup.files.wordpress.com/2020/04/research-briefing-report-7-1.pdf>

³⁷ Khaled Al-Qazzaz, “Islamophobia is on the rise during COVID-19”, Policy Options, 1 Ekim 2020, erişim 26 Ocak 2021, <https://policyoptions.irpp.org/magazines/october-2020/islamophobia-is-on-the-rise-during-covid-19/>

³⁸ Roshni Kapur, “Covid-19 in India and Sri Lanka: New Forms of Islamophobia”, The Middle East Institute, 7 Temmuz 2020, erişim 26 Ocak 2021, <https://www.mei.edu/publications/covid-19-india-and-sri-lanka-new-forms-islamophobia>

üzerinden kurgulanmaktadır. Mevcut eşitsizliklerin üstü kapatılarak Müslümanlar için toptan bir kimlik oluşturma çabası hem Müslümanların toplumsal olarak sindirilmesine hem de bu eşitsizliklerin derinleşmesine yol açabilmektedir. Pandemi sırasında yapılan bir çalışmaya göre³⁹ Birleşik Krallık'taki yapısal ayrımcılık ve ırkçılıktan kaynaklanan sağlık eşitsizlikleriyle tutarlı biçimde Müslümanların koronavirüs nedeniyle ölme olasılığı daha yüksektir. Irkçılıkla ve yabancı düşmanlığıyla mücadele sosyal medyada nefret söylemlerine ya da kamusal alanda ayrımcı eylemlere olduğu kadar mevcut sosyal eşitsizliklere de karşı çıkarak güçlenebilir. Aksi halde aşırı-sağ gruplara karşı girilen yalnızca kimlik ekseni tanımlama ve tanınma mücadelesi, ayrımcılıkları ortadan kaldırmak yerine eşitsizlikleri koruyarak onları beslemeye devam edecektir.

VI. IRKSAL EŞİTSİZLİKLER

Pandemi neredeyse hayatı durdurma noktasına getirerek çeşitli alanlarda büyük zararlara yol açmıştır. Covid-19 sağlık endişesi kadar ekonomik kaygıları da büyüten etkilere neden olurken, çoğu iş yeri kapanmak ya da kısıtlanmak zorunda kalmış ve birçok insan işini kaybetmiştir. Fakat pandeminin hem sağlık hem de ekonomik alanda yol açtığı problemler mevcut eşitsizliklerin bir sonucu olarak farklı ırksal grupları diğerlerine göre daha çok etkilemiştir. ABD'deki Covid-19 nedeniyle kaynaklanan vaka ve ölüm oranları bu durumu açıkça yansıtmaktadır. Nüfusun yalnızca %30'unu siyahilerin oluşturduğu Şikago'da koronavirüs vakalarının %50'den fazlasını ve koronavirüs nedeniyle ölümlerin %70'ini siyahiler oluşturmaktadır. Nüfusun %32'sini siyahilerin oluşturduğu Louisiana Eyaleti'nde ise koronavirüs nedeniyle ölenlerin %70'i siyahi iken, nüfusun %14'ünün siyahi olduğu Michigan Eyaleti'nde vaka oranlarının %33'ü, ölümlerin %40'ı siyahidir. Ağırlıklı olarak siyahilerin yaşadığı ilçelerdeki vaka oranı beyazların ağırlıklı olarak yaşadığı ilçelerin vaka oranından üç kat fazlayken, bu durum ölüm oranlarında altı katına çıkmaktadır.⁴⁰ ABD genelinde ise Covid-19 kaynaklı en yüksek ölüm oranları Pasifik Adaları arasında gerçekleşmiştir. Yaşa göre ayarlanmış Covid-19 ölüm oranlarına göre, Pasifik Adalarının beyazlara göre ölme olasılığı 2,7 kat, Latinlerin 2,4 kat, Amerika Yerlilerin 2,2 kat, siyahilerin ise 2,1 kat daha fazladır.⁴¹ Benzer bir tablo İngiltere ve Galler'de de ortaya çıkmaktadır. Yaşa göre ayarlanmış Covid-19 nedeniyle ölüm oranlarına göre, siyahilerin ölüm riski beyazlara göre erkeklerde üç kattan daha fazlayken, kadınlarda ise iki kattan daha fazladır. Siyahilerden sonra en yüksek ölüm riski Bangladeşli veya Pakistanlılardayken, sonrasında sırasıyla Hindistanlılar ve Çinliler gelmektedir.⁴² Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun (ECRI) yayınladığı 2020 yılı raporuna göre ise Avrupa'da Covid-19'dan en fazla etkilenen grupların başında Romanlar gelmektedir. Pandemi öncesi de yoksulluğa ve dışlanmaya maruz kalan Romanlar için, temiz su ve kanalizasyon gibi kamu hizmetlerine sınırlı erişime sahip kalabalık mahallelerde kalmalarından dolayı koronavirüs ile şartlar çok daha kötüleşmiştir. Sığınmacılar ve göçmenler ise Romanlardan sonra Covid-19 salgını sırasında en fazla etkilenen ikinci gruptur. Temel haklara ve hizmetlere erişimde ciddi sıkıntılarla karşılaşan bu kişilerin birçoğu ev sahibi ülkelerde bir sosyal güvenlik numarasına sahip olmadıkları için temel sağlık hizmetlerinden yararlanamamışlardır. Bununla birlikte mezbahalarda veya mevsimlik işçi olarak tarım alanlarında toplayıcı olarak çalışan göçmen işçilerin aşırı kalabalık yerlerde tutuldukları için koronavirüse yakalanma ihtimalleri daha fazla artmıştır.⁴³

Covid-19 kaynaklı ölüm riskleri kadar pandemi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların etkisi de diğer ırklar üzerinde beyazlara göre farklılık göstermektedir. ABD'ndeki siyahilerin ve hispaniklerin, özellikle koronavirüsün yayılmasını engellemek için alınan önlemlerin yarattığı gelir kaybı, barınma istikrarsızlığı ve gıda yetersizliği gibi sıkıntıları yaşama riski beyazlara göre çok daha fazladır. Siyahiler ve hispanikler Covid-

³⁹ Hina J Shahid, "The Pandemic of Islamophobia", Journal of the British Islamic Medical Association, 6:2, 2020: 32

⁴⁰ Clyde W. Yancy, "COVID-19 and African Americans." Jama, 323:19, 2020: 1891

⁴¹ Elisabeth Gawthrop, "The Color Of Coronavirus: Covid-19 Deaths By Race And Ethnicity In The U.S.", Apm Research Lab, 4 Şubat 2021, erişim 6 Şubat 2021, <https://www.apmresearchlab.org/covid/deaths-by-race>

⁴² "Coronavirus (COVID-19) related deaths by ethnic group, England and Wales: 2 March 2020 to 15 May 2020", Office for National Statistics, 19 Haziran 2020, erişim 6 Şubat 2021, <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/deaths/articles/coronaviruscovid19relateddeathsbyethnicgroupenglandandwales/2march2020to15may2020>

⁴³ Ecri, Annual Report On Ecri's Activite Covering The Periode From 1 January To 31 December 2020, (Strazburg: ECRI Annual Reports, 2021), 8-10, <https://rm.coe.int/annual-report-on-ecri-s-activities-for-2020/1680a1cd59>

19'un etkisinin daha fazla hissedildiği yüz yüze işlerde daha çok çalışırken, yine pandeminin en çok zarar verdiği yerlerden biri olan küçük işletmelerin durumu bu iki grubu beyazlara göre daha çok etkilemiştir.⁴⁴ Yerleşik ırkçı ve ayrımcı eylemler pandemi nedeniyle ortaya çıkan sıkıntılarla birlikte daha fazla hissedilebilir hale gelmiştir. George Floyd'un 25 Mayıs 2020 tarihinde beyaz bir polis memuru tarafından göz altına alınırken boğularak öldürülmesi ise bütün bu yaşananların patlama noktası olmuştur. Floyd'un "Nefes alamıyorum" diyerek hayatını kaybettiği görüntülerin sosyal medyada hızla yayılması siyahilere yönelik ırkçılığa ve polis şiddetine karşı 2013 yılında kurulmuş "Black Lives Matter" hareketini tekrar gündeme taşıyarak ABD'de yaklaşık 26 milyon insanın katıldığı ırkçılık karşıtı büyük protestolara neden olmuş⁴⁵ ve kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır⁴⁶.

Doğrudan Covid-19 nedeniyle yaşanan bir ayrımcılıkla ilgili olmayan bu protestolar yükselmekte olan popülizmin ve artan yabancı düşmanlığının küresel anlamda yarattığı gerilimin bir sonucudur. Dünyanın çeşitli yerlerinde azınlıklara karşı uygulanan ayrımcılıkların ve yaygınlaşan nefret söyleminin siyaset alanını giderek kutuplaştırdığı bir atmosferde ortaya çıkan pandemi bu gerilimi yalnızca daha çok beslemiştir. George Floyd için düzenlenen protestolar da azınlıklar aleyhine içselleştirilmiş ama pandemi ile daha görünür hale gelen eşitsizlikler yüzünden değil, tüm vatandaşlara aynı muamelede bulunması gereken kolluk kuvvetlerinin ırkçı yaklaşımı ve Trump gibi bazı popülist liderlerin açıklamalarıyla tetiklenmiştir.

SONUÇ

Covid-19'un yol açtığı pandemi gibi küresel krizlerde milliyetçiliğin yükselmesini beklemek oldukça normaldir. Fakat koronavirüs zaten yükselmiş bir sağ-popülist siyasetin değiştirdiği ve popülist kutuplaşmanın kendini göstermeye başladığı bir alanda ortaya çıkmıştır. Bu yüzden pandemiyle yaygınlaşan nefret söylemleri, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılıklar yeni olgular değil, halihazırda var olan birçok aşırı-sağ grubun ve sağ-popülist hareketin Covid-19 ile birlikte hedef kitlelerini genişletmelerinin, söylem ve eylem biçimlerini değiştirmelerinin ve seslerini daha fazla yükselterek, görünürlüklerini arttırmalarının bir sonucudur. Pandemi sürecinin içerisinde yaşanan kriz anları yabancı düşmanlığını ve nefret söylemlerini arttırmış olsa da genel ortalama bu tutumun yaygınlık kazanmadığı yönündedir. Sosyal medyada nefret söylemlerini yapan kullanıcılar oldukça azınlıkta ve birbirleri ile yüksek etkileşimdeyken, ayrımcılık vakaları yüksek oranda krizlerin Batı ülkelerinde en çok hissedildiği 2020 yılı Mart ayı ortasından itibaren iki haftalık süreçte yaşanmıştır. Pandemi genel olarak yabancı düşmanı olmayan ya da nefret söylemi üretmeyen insanları aşırı-sağ gruplardan birinin üyesi haline getirmekten çok, yabancı düşmanı ve nefret söylemi üreten insanlara daha fazla alan açmıştır.

Liderlerin söylemi veya medyanın haber dili bu alanın açılmasını sağlarken, ayrımcılıkları normalleştirmiş ve yabancı düşmanlığına meşruiyet kazandırmıştır. Hedef gösterilen gruplar, kamuoyunu etkilemek adına yalan haberlerin ve komplo teorilerinin konusu olmuşlardır. Pandemi bu bağlamda hastalığa karşı bütünlük içinde bir mücadeleyi örgütleyecek kuşatıcı milliyetçilik yerine, yalnızca aşırı-sağ grupları daha da radikalleştiren dışlayıcı bir milliyetçiliği büyümüştür. Aşırı-sağ bir yandan kültürel farklılıkları bir suçlama aracına dönüştüren yerlilerin (nativist) bir yandan da özellikle ABD'de komplo teorilerinin takipçilerinden oluşan ve salgın nedeniyle alınan önlemlere ve kısıtlamalara karşı olan Kovid milliyetçiliğinin⁴⁷ arasında salınmıştır.

Koronavirüsün kaynağı olarak Çinlilerin gösterilmesi veya hastalığın Müslümanlar yüzünden yayıldığı iddiasına benzer söylemler yalnızca aşırı-sağ gruplar tarafından değil, bazı popülist liderler tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Nefret söylemlerinin, ayrımcılık vakalarının ya da şiddete varan tacizlerin önünü

⁴⁴ JungHo Park, "Who is hardest hit by a pandemic? Racial disparities in COVID-19 hardship in the US." *International Journal of Urban Sciences*, 25:2, 2021: 161

⁴⁵ Bekir Aydoğan, "ABD'deki 'George Floyd' protestoları ülke tarihindeki en geniş katılımlı eylem", *Anadolu Ajansı*, 3 Temmuz 2020, 22 Nisan 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abddeki-george-floyd-protestolari-ulke-tarihindeki-en-genis-katilimli-eylem/1899022#:~:text=ABD%27de%20yapilan%20anketlerde%2C%20siyahi,genis%20katilimli%20eylem%20oldugu%20belirtildi.>

⁴⁶ "George Floyd protestoları dünya geneline yayıldı", *BBC Türkçe*, 9 Haziran 2020, 22 Nisan 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52978242>

⁴⁷ Mark Juergensmeyer, "COVID-19 and Cultural Nationalism", *COVID-19 and Populism*, 13:41, 2020

açan da büyük oranda bu söylemler olmuştur. Popülist liderlerde sık sık karşılaşılan tavırlar -her şeyin yolunda gittiği, sorunların asla çok büyük ya da çözülmesinin çok zor olmadığı ve yanlış giden bir şeyin bir başkasının hatası olduğu⁴⁸- pandemi süresince kendini göstermeye devam etmiştir. Bazı popülist liderler pandemiden kaynaklanan problemleri çözmek yerine sorunları yok saymayı veya bir başkasını -azınlık grupları, göçmenleri, muhalefeti veya başka devleti- sorumlu olarak hedef göstermeyi tercih etmiştir. Bu durum ise başta Batılı ülkelerde yaşayan Çin ve Doğu Asya kökenli birçok göçmen grubunu nefret söylemlerinin hedefi haline getirerek pandemi süresince yaşanan birçok sıkıntının sorumluluğunu kısa vadede hükümetlerin üzerinden atsa da ortaya çıkan sorunların uzun bir süre çözümsüz kalmasına ve sıkıntılı alanların daha fazla genişlemesine neden olmuştur.

---

⁴⁸ Daniel Linsker, "COVID-19 And The Challenge Of Populism", Forbes, 2 Nisan 2020, erişim 21 Nisan 2021, <https://www.forbes.com/sites/riskmap/2020/04/02/covid-19-and-the-failure-of-populism/?sh=57ab816c4f99>

KAYNAKÇA

- Alisha Mendgen. “Antiasiatistischer Rassismus: Wie die Pandemie den Hass sichtbar macht”. RND. 18 Mart 2021. 21 Nisan 2021. <https://www.rnd.de/panorama/rassismus-gegen-asiaten-wie-corona-den-hass-sichtbar-macht-EQN576C4IJD4BFWLW5WHQ5EJAE.html>
- Amy Woodyatt. “Coronavirus lockdowns are fueling an 'explosion' of anti-Semitism online”. CNN. 30 Temmuz 2020. Erişim 22 Nisan 2021. <https://edition.cnn.com/2020/07/30/uk/online-anti-semitism-intl-scli-gbr/index.html>
- BBC Türkçe. “George Floyd protestoları dünya geneline yayıldı”. 9 Haziran 2020. 22 Nisan 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52978242>
- Bekir Aydoğan. “ABD'deki 'George Floyd' protestoları ülke tarihindeki en geniş katılımlı eylem”. Anadolu Ajansı. 3 Temmuz 2020. 22 Nisan 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abddeki-george-floyd-protestolari-ulke-tarihindeki-en-genis-katilimli-eylem/1899022#:~:text=ABD%27de%20yapılan%20anketlerde%2C%20siyahi,geniş%20katılımlı%20eylem%20olduğu%20belirtildi>
- Birmingham City University. “COVID-19 sparks online Islamophobia as fake news and racist memes are shared online, new research finds”. Erişim 26 Ocak 2021, <https://www.bcu.ac.uk/about-us/coronavirus-information/news/covid-19-sparks-online-islamophobia-as-fake-news-and-racist-memes-are-shared-online-new-research-finds>
- Cheah, C. S. L. et al. “COVID-19 Racism and Mental Health in Chinese American Families.” *Pediatrics*. 146:5 (2020): e2020021816. doi:10.1542/peds.2020-021816
- Daniel Linsker. “COVID-19 And The Challenge Of Populism.” *Forbes*. 2 Nisan 2020. Erişim 21 Nisan 2021. <https://www.forbes.com/sites/riskmap/2020/04/02/covid-19-and-the-failure-of-populism/?sh=57ab816c4f99>
- Ecri, Annual Report On Ecri's Activitie Covering The Periode From 1 January To 31 December 2020. Strazburg: ECRI Annual Reports. 2021. <https://rm.coe.int/annual-report-on-ecri-s-activities-for-2020/1680a1cd59>
- Eeshita Chib. “Islamophobia and the COVID-19 pandemic in the UK”. Observer Research Foundation. 29 Mayıs 2020. Erişim 26 Ocak 2021. <https://www.orfonline.org/expert-speak/islamophobia-covid-19-pandemic-uk-67037/>
- Elias, A., Ben, J., Mansouri, F., & Paradies, Y.” Racism and nationalism during and beyond the COVID-19 pandemic.” *Ethnic and Racial Studies*. 44:5 (2021): 783–793. doi:10.1080/01419870.2020.1851382
- Elisabeth Gawthrop. “The Color Of Coronavirus: Covid-19 Deaths By Race And Ethnicity In The U.S.” *Apm Research Lab*. 4 Şubat 2021. Erişim 6 Şubat 2021. <https://www.apmresearchlab.org/covid/deaths-by-race>
- Euny Hong. “Why I've Stopped Telling People I'm Not Chinese.” *NY Times*. 15 Mayıs 2020. Erişim 17 Kasım 2020. <https://www.nytimes.com/2020/05/15/opinion/coronavirus-chinese-asian-racism.html>
- Fernando, Christine ve Cheyanne Mumphrey,. “Racism targets Asian food, business during COVID-19 pandemic”. *AP News*. 20 Aralık 2020. Erişim 11 Ocak 2021. <https://apnews.com/article/donald-trump-race-and-ethnicity-pandemics-wuhan-animals-4d25738ab49597d0de1517383a9108d2>
- Fouché, Alexandra. “Coronavirus: French Asians hit back at racism with 'I'm not a virus'”. *BBC*. 29 Ocak 2020. Erişim 14 Kasım 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-51294305>

- FRA. "Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications in Germany". 2020A: 1-19.
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/de_report_on_coronavirus_pandemic_-_may_2020.pdf
- FRA. "Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications, Country: France". 2020B: 1-21.
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fr_report_on_coronavirus_pandemic_-_may_2020-1.pdf
- FRA. "Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications, Country: Austria". 2020C: 1-13.
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/at_report_on_coronavirus_pandemic_-_may_2020.pdf
- Gover, A R. et al. "Anti-Asian Hate Crime During the COVID-19 Pandemic: Exploring the Reproduction of Inequality." *American journal of criminal justice : AJCJ*. 45:4 (2020): 647-667. doi:10.1007/s12103-020-09545-1
- Hardy, L. J. "Connection, Contagion, and COVID-19." *Medical anthropology*. 39:8 (2020): 655-659. doi:10.1080/01459740.2020.1814773
- He, B. et al. "Racism is a virus: Anti-asian hate and counterhate in social media during the covid-19 crisis." *arXiv preprint arXiv*. 2005:12423 (2020): 1-8. doi:10.48550/arXiv.2005.12423
- Hermansson, Patrik, David Lawrence, Joe Mulhall ve Simon Murdoch "Alt-Right ve Trollerin Rolü". *E-Skop*. 21 Ağustos 2020. Erişim 13 Kasım 2020. <https://www.e-skop.com/skopbulten/alt-right-ve-trollerin-rolu/5854>
- Ho, Cyrus Sh et al. "Mental Health Strategies to Combat the Psychological Impact of Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Beyond Paranoia and Panic." *Annals of the Academy of Medicine*. 49:3 (2020): 155-160.
- Hussain, Naveed, "China's double whammy: Coronavirus and toxic racism". *Tribune*. 15 Şubat 2020. Erişim 13 Kasım 2020. <https://tribune.com.pk/story/2156977/chinas-double-whammy-coronavirus-toxic-racism>
- Imran Awan ve Roxana Khan-Williams. "Research Briefing Report 2020: Coronavirus, Fear and How Islamophobia Spreads on Social Media". *Anti-Muslim Hatred Working Group*. 2020. <https://antimuslimhatredworkinggroup.files.wordpress.com/2020/04/research-briefing-report-7-1.pdf>
- Islam, Md S. et al. "COVID-19-Related Infodemic and Its Impact on Public Health: A Global Social Media Analysis." *The American journal of tropical medicine and hygiene* vol. 103:4 (2020): 1621-1629. doi:10.4269/ajtmh.20-0812
- Juergensmeyer, M. "COVID-19 and Cultural Nationalism." *COVID-19 and Populism*. 13:41 (2020). <https://globalejournal.org/global-e/june-2020/covid-19-and-cultural-nationalism>
- Khaled Al-Qazzaz. "Islamophobia is on the rise during COVID-19". *Policy Options*. 1 Ekim 2020. Erişim 26 Ocak 2021. <https://policyoptions.irpp.org/magazines/october-2020/islamophobia-is-on-the-rise-during-covid-19/>
- King, M. T. "Say no to bat fried rice: changing the narrative of coronavirus and Chinese food." *Food and Foodways*. 28:3 (2020): 237-249. doi:10.1080/07409710.2020.1794182

- Kurier. “Antidiskriminierungsstelle: Asiaten in Österreich angefeindet”. 13 Şubat 2020. Erişim 22 Nisan 2021. <https://kurier.at/chronik/oesterreich/antidiskriminierungsstelle-asiaten-in-oesterreich-angefeindet/400753398>
- Moffitt, Benjamin. *The Global Rise Of Populism: Performance, Political Style, And Representation*. California: Stanford University Press. 2016
- Müller, K. ve Schwarz, C. “Fanning the Flames of Hate: Social Media and Hate Crime.” *Journal of the European Economic Association*. 19:4 (2021): 2131–2167. doi:10.1093/jeea/jvaa045
- Naletto, G. “Dall“allarme giallo” ai porti chiusi. Razzismo e xenofobia ai tempi del Covid-19.” *Cronache di ordinario razzismo: Quinto libro bianco sul razzismo in Italia içinde*. 212-219. Lunaria, 2020.
- Office for National Statistics. “Coronavirus (COVID-19) related deaths by ethnic group, England and Wales: 2 March 2020 to 15 May 2020”. 19 Haziran 2020. Erişim 6 Şubat 2021. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/deaths/articles/coronaviruscovid19relateddeathsbyethnicgroupenglandandwales/2march2020to15may2020>
- Park J. “Who is hardest hit by a pandemic? Racial disparities in COVID-19 hardship in the U.S.” *International Journal of Urban Sciences*. 25:2, (2021): 149-177. doi:10.1080/12265934.2021.1877566
- Roshni Kapur. “Covid-19 in India and Sri Lanka: New Forms of Islamophobia”. The Middle East Institute. 7 Temmuz 2020. Erişim 26 Ocak 2021, <https://www.mei.edu/publications/covid-19-india-and-sri-lanka-new-forms-islamophobia>
- Russell Jeung. “Incidents Of Coronavirus Discrimination March 26 - April 1”. Stop AAPI Hate. 2020, Erişim 11 Ocak 2021. <https://stopaapihate.org/wp-content/uploads/2021/04/Stop-AAPI-Hate-Report-2Weeks-200403.pdf>
- Samuel Stolton. “COVID-19 crisis triggers EU racism against Asians, rights agency says”. Euractiv. 8 Nisan 2020. Erişim 4 Nisan 2021. <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/covid-19-crisis-triggers-eu-racism-against-asians-rights-agency-says/>
- Shahid, H. J. “The Pandemic of Islamophobia.” *Journal of the British Islamic Medical Association*. 6:2 (2020): 32-35
- Shimizu, K. "2019-nCoV, fake news, and racism." *The Lancet*. 395:10225 (2020): 685-686. doi: 10.1016/S0140-6736(20)30357-3
- Stechemesser, A. et al. “Corona crisis fuels racially profiled hate in social media networks.” *EClinicalMedicine*. 23 (2020). doi:10.1016/j.eclinm.2020.100372
- Stop AAPI Hate. “Stop AAPI Hate National Report 3.19.20 - 8.5.20”. 2020. Erişim 11 Ocak 2021. <https://stopaapihate.org/wp-content/uploads/2021/04/Stop-AAPI-Hate-Report-National-200805.pdf>
- The Australian National University. “Children’s racial discrimination linked to health risks”. 18 Mart 2020. Erişim 24 Ocak 2021. <https://www.anu.edu.au/news/all-news/children’s-racial-discrimination-linked-to-health-risks>
- Twitter. #batfriedrice. Erişim: 20 Ocak 2021. <https://twitter.com/hashtag/batfriedrice>
- Wang, S. et al. “I’m more afraid of racism than of the virus!?: racism awareness and resistance among Chinese migrants and their descendants in France during the Covid-19 pandemic.” *European Societies*. 2021: 721-742. doi:10.1080/14616696.2020.1836384

Wei, Sun. "British Chinese fight COVID-19 racism". Global Times. 9 Haziran 2020. Erişim 12 Kasım 2020.
<https://www.globaltimes.cn/content/1190990.shtml>

Yancy, C. W. "COVID-19 and African Americans." Jama. 323:19 (2020): 1891-1892.
doi:10.1001/jama.2020.6548

İnfodemi, Korku ve Dezenformasyon: Pandemi Döneminde Sosyal Medyada İslamofobi

*Infodemic, Fear and Disinformation:
Islamophobia on Social Media During The Pandemic*

Yiğit Cem Eskicioğlu

Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Diaspora Araştırmaları Merkezi, yigiteskicioğlu@sakarya.edu.tr

ORCID:0000-0002-4587-9544

Journal of Migration and Political Studies

MIPOS 2023

Cilt Volume I - Sayı Number I

ss. pp. 17-34

Geliş Tarihi Received: 14.07.2023

Kabul Tarihi Accepted: 26.07.2023

Atf Citation: Eskicioğlu, Y. C. "İnfodemi, Korku ve Dezenformasyon: Pandemi Döneminde Sosyal Medyada İslamofobi." *Journal of Migration and Political Studies* 1 (2023): 17-34

ÖZET

Pandeminin yaratmış olduğu belirsizlik ortamı; medikal, ekonomik, kültürel ve siyasi problemlerin yanı sıra yabancı düşmanlığı, sinofobi, antisemitizm ve İslamofobi gibi kültürel ırkçı ideolojilerin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Pandemi döneminde yayınlan sadece virüs olmamış aynı zamanda yanlış bilgiler ve dezenformasyon da salgınla eş zamanlı yayılarak pandemiyle birlikte infodemiye yol açmıştır. Müslümanlara yönelik nefret suçları pandemi öncesinde hem çevrim dışı hem de çevrim içi platformlarda artarken pandemi döneminde de Müslümanların Batı'da ve Güney Asya'da yaşamış oldukları akademide pek çok farklı bağlamda tartışılmaktadır. Bu çalışmada pandemi döneminde sosyal medyada İslamofobinin hangi yollarla ve nasıl gerçekleştiği incelenmeye çalışılacaktır. Çevrim içi İslamofobik nefret, sosyal medya platformlarındaki düzenlemelerle engellenmeye çalışılsa da halihazırda dijital ortamda en çok görülen nefret söylemlerinin başında gelmektedir. Bu durum tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi döneminde de Müslümanlar hakkında dezenformasyon, etiketler ve memler gibi farklı biçimlerde kendisini göstermektedir. Çalışmada öncelikle Müslümanlara yönelik nefret suçlarına değinilecek, sonrasında yeni medyadaki örtük ve açık İslamofobik örnekler incelenerek sosyal medyada ve dijital dünyada yer alan İslamofobik içeriklerin farklı tekniklerle yayılması ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Sinofobi, Popülizm, Yabancı Düşmanlığı

EXTENDED ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has deeply impacted social interactions by exacerbating animosity, xenophobia, and biases toward various identities. Beyond the virus, the pandemic saw the concurrent dissemination of misinformation and disinformation, giving rise to what can be termed an "infodemic." Coined from the fusion of "epidemic" and "information," an infodemic signifies the rapid and extensive propagation of both inaccurate and accurate information akin to an epidemic's spread. The initial stages of the pandemic, marked by uncertainty and unpredictability, created a distinctive opening for the perpetuation of Islamophobia through conventional media and online platforms. Amidst constraints such as lockdowns, curfews, scarcities in protective equipment, economic crises, an atmosphere of ambiguity, Islamophobic and far-right actors targeted Islam, and Muslims were stigmatized in traditional media and social media. This study examines the spread of Islamophobic ideology through social media during the pandemic and techniques to increase prejudice and hatred against Muslims. During the COVID-19 pandemic, Muslims have not only been affected by disinformation in the media and social media, but cases of hate crimes and discrimination have also increased. In addition to the large number of attacks on mosques, associations, and places of worship in Europe every year, the number of hate crimes against Islam and Muslims peaked during the pandemic in developed countries such as Germany and the UK. Islamophobia is mainly produced implicitly in traditional media and can manifest itself more openly and aggressively in new media with the developing technology and digitalization. When the groups manipulating social media are analyzed, internet trolls, video game publishers on various platforms, conspiracy theorists, social media influencers, news channels, and politicians' discourses come to the fore. The most common tools these manipulators exploit are disinformation, hashtags, and memes on social media.

When we look at disinformation, India comes to the fore in addition to Western countries. Anti-Muslims in India primarily generate disinformation about Muslims as super-spreaders. In India, which has been at the center of online and offline attacks against Muslims during the pandemic, members of the ruling nationalist Bharatiya Janata Party (BJP) have claimed Muslims for spreading the virus. Among other disinformation, images of Muslims praying on the streets and sneaking into mosques during the COVID-19 restrictions, recorded months ago but presented as new, have been circulated especially on Twitter accounts and Telegram groups. Hashtags are essential in interacting and spreading posts in the evolving social media landscape. In particular, hashtags are used to create topical links and increase the number of views. Moreover, hashtags effectively spread Islamophobic hatred by far-right users. The viral Islamophobic and Muslim-blaming hashtags were intended to increase social pressure on Muslims. According to a report by Time magazine, #CoronaJihad was used as a hashtag in more than 300,000 tweets between March 28 and April 3, 2020, especially from India and the US, and the fact that this hashtag was viewed by millions of people on Twitter in a short time. These hashtags, mainly originating from India and containing hate speech, show that Islamophobia poses a significant threat in Europe and Asia. The prevailing societal factions in both areas endeavor to validate their ideologies by linking Islam, which they view as a menace, to the pandemic, thereby instilling fear. Memes, which are used as a humor tool and reach many people quickly by reproducing through imitation, turn into today's online propaganda tools with these features. Especially far-right accounts use memes effectively to spread their ideologies, create networks and marginalize different groups. Studies on Islamophobic memes show that memes that aim to spread Islamophobic hatred associate Islam with violence and terrorism, stereotyping Muslims, portraying Islam as a misogynistic religion, and dehumanizing Muslims. When we examine the prominent Islamophobic memes during the pandemic, images show Muslims as suicide bombers and now virus spreaders. In addition, there is content expressing that Islam is helpless in the face of COVID-19 and seeks help from non-Muslims. Apart from these, there are memes claiming that the producer of the virus is China and the distributor is Muslims. The far-right, which sought to validate its endeavors prior to the pandemic by exploiting apprehension and distrust surrounding matters like terrorism, immigration, the economy, and unemployment, persisted in its activities amid the pandemic by:

- 1) Accusing Muslims of being responsible for propagating the virus,
- 2) Asserting that aid was being hindered from reaching other societal groups due to Muslims,
- 3) Producing disinformation that Muslims were subjected to preferential treatment throughout the pandemic.

As a result, the COVID-19 pandemic has been a great tragedy affecting people and increased discrimination and hostility towards Muslims. The conditions created by the pandemic have influenced Islamophobic actors to legitimize their discourse through fake news, disinformation, hashtags, and memes.

Keywords: Covid-19, Islamophobia, Social Media, Disinformation

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

GİRİŞ

COVID-19 salgını sıhhi, ekonomik ve insani bir trajedi olmakla birlikte ayrımcılığı, farklı kimliklere yönelik nefreti, yabancı düşmanlığını ve önyargıları artırarak toplumsal ilişkileri derinden etkilemiştir. Hâlihazırda Batı’da ve Asya’da Hindistan ve Çin gibi ülkelerde yükseliş trendi içerisinde olan Müslümanlara ve İslam’a karşı önyargı ve nefret, pandemi döneminde de virüsün yayılmasına paralel bir ivmeyle yayılmıştır. Özellikle salgın döneminin başındaki belirsizlik ve öngörülemez ortam, İslamofobinin medya ve sosyal medya aracılığıyla bu dönemde yeniden üretilebilmesi için eşsiz bir fırsat sunmuştur. Kısıtlamaların, sokağa çıkma yasaklarının, koruyucu ekipman eksikliğinin, ekonomik krizlerin ve yaşanan belirsizliğin ortasında, bilhassa İslamofobik ve aşırı sağcı aktörler tarafından İslam dini hedef alınmış ve Müslümanlar medya ve sosyal medyada damgalanmıştır. Dolayısıyla, kimliklerini ve söylemlerini İslam düşmanlığı üzerinden konumlandıran yeni aşırı sağ hareketler için COVID-19 uygun bir ortam sağlamıştır. Bu çalışmada, pandemi sırasında İslamofobik ideolojinin sosyal medya aracılığıyla yayılması ve Müslümanlara karşı önyargı ve nefreti artıracak teknikler incelenmeye çalışılacaktır.

1990’larda kullanımı yaygınlaşmaya başlanan İslamofobi kavramı, kapsamlı bir şekilde ilk kez 1997 tarihli Runnymede Raporunda *İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma* başlığıyla ele alınmıştır. İslamofobik bakış açısına göre İslam, Batı toplumunu ve onların demokratik ve liberal değerlerini tehdit eden, şiddet içerikli ve saldırgan bir siyasi ideoloji olarak gösterilmek istenmektedir. Kültürel, etnik ve dilsel olarak farklı insan gruplarından oluşan Müslümanlarsa, tek bir büyük homojen dinsel grup olarak stereotipleştirilmeye çalışılmaktadırlar.¹ Batı medyasında, 11 Eylül saldırılarının ardından “Terörle Savaş” üzerinden inşa edilen İslamofobi 2010 sonrası yaşanan “Mülteci Krizi” ve DAES gibi faktörlerin ortaya çıkmasının ardından bu olaylarla birlikte politikacıların söylemlerinde ve medyada yeniden üretilmektedir.² İslam’a ve Müslümanlara yönelik nefretin, korkunun ve paranoyanın körüklenmesi mevcut İslamofobinin yükselmesine yol açarak Müslümanlara yönelik nefret suçlarının ve saldırıların artmasına neden olmaktadır. Akademik tartışmalarda İslamofobi yerine “Müslüman Karşıtı Irkçılık”, “Müslüman Karşıtlığı”, “İslam Düşmanlığı” gibi terimler kullanılsa da İslam dinine ve Müslümanlara yönelik olumsuz tavırları ve düşmanlığı açıklaması açısından bu çalışmada kapsayıcılığı ve vermek istediği anlam nedeniyle “İslamofobi” terimi kullanılarak; İslam’a ve

---

¹ Runnymede Trust, Commission on British Muslims and Islamophobia, *Islamophobia: A Challenge for Us All: Report of the Runnymede Trust Commission On British Muslims and Islamophobia*, (London: Runnymede Trust, 1997).

² Fikret Topal, Soner Tauscher ve Yiğit Cem Eskicioğlu, “Avrupa’da İslamofobiyi Ölçmek: Bir İndeks Denemesi,” içinde *I. Uluslararası Medya ve İslamofobi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Ankara, 2023): 760.

Müslümanlara yönelik düşmanlığı, nefreti ve korkuyu açığa çıkaran veya teşvik eden olumsuz değer yargıları kastedilmektedir.³

Avrupa Konseyi'nin bünyesinde bulunan Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (European Commission against Racism and Intolerance, [ECRI]) 2020 yılında yayımlamış olduğu 6. Avusturya raporunda “*Siyasi söylemler özellikle Müslümanları ve mültecileri hedef alan son derece düşmanca imalarda bulunuyor.*”⁴ uyarısında bulunmasından ve bu minvalde giderek artan İslamofobinin özellikle siyasilerin söylemleriyle endişe verici boyutlara ulaşıldığının ifade edilmesinden kısa bir süre sonra, dönemin Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs, [FPÖ]) Genel Başkanı Norbert Hofer 16 Haziran 2020 tarihinde gerçekleştirdiği konuşmasında; “*Koronadan korkmuyorum. Korona tehlikeli değil, Kur’an daha tehlikeli.*” ifadesini kullanmıştır.⁵ Bir başka aşırı sağcı siyasetçi olan ve son on yılda Özgürlük Partisi’ni (Partij voor de Vrijheid, [PVV]) Hollanda’nın en çok oy alan ikinci partisi konumuna getiren Geert Wilders, pandemi döneminde hastanelerde yatmak zorunda kalan Müslüman hastalar yüzünden Hollandalıların yer bulamadığını iddia etmiştir.⁶ Dolayısıyla, aşırı sağcı siyasetçilerin pandemi döneminde de Batı’nın “İslamlaşması” tehlikesi üzerinden korku ve dezenformasyon yaratma amacı güttüğü görülmektedir. Üstelik popülist aşırı sağcı liderlerin bu açıklamaları sadece marjinal politik gruplar arasında paylaşılmamakta ve Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik adaylığı⁷ veya göçmenler⁸ gibi konularda giderek ana akım siyasi partilerin söylemlerinde de yer almaktadır. Aşırı sağın halk tarafından belli bir karşılık bulması ve söylemlerinin Fransa’da Rönesans Partisi ve Avusturya’da Avusturya Halk Partisi (Österreichische Volkspartei, [ÖVP]) gibi ana akım merkez partiler tarafından da paylaşılması neticesinde Müslümanlara yönelik nefret suçları ve ayrımcılık artışı geçmiştir.

I. MÜSLÜMANLARA YÖNELİK NEFRET SUÇLARI VE AYRIMCILIK

Nefret suçunun temelinde önyargı yatmaktadır. Failin saikiyle diğer suç türlerinden ayrılmaktadır. Nefret suçlarını incelediğimiz zaman mağdurların dinleri, ırkları, etnik kökenleri, cinsel yönelimleri, engellilik durumları, cinsiyet veya diğer özelliklerine göre hedef alınmakta oldukları görülmektedir.⁹ Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı’nın (OSCE, [AGİT]) tanımına göre bir şahsa veya topluluğa karşı işlenen herhangi bir suçun motivasyonu olarak o şahsın veya topluluğun ırkı, rengi, etnik kökeni, dini inancı, yaşı, cinsiyeti veya

³ Abdülkadir Gölcü ve Mustafa Çuhadar, “Batı Topluluklarında İslamofobi’nin Üretilmesinde Medyanın Rolü,” *Ombudsman Akademik* 7, (2017): 75.

⁴ “ECRI Report On Austria (Sixth Monitoring Cycle),” *ECRI*, 7 Nisan 2020, erişim 10 Eylül 2021, <https://rm.coe.int/report-on-austria-6th-monitoring-cycle-/16809e826f>

⁵ “Koran gefährlicher als Corona-FPÖ als macht in Wien Stimmung,” *VOL*, 16 Haziran 2020, erişim 10 Eylül 2021, <https://www.vol.at/koran-gefaehrlicher-als-corona-fpoe-macht-in-wien-stimmung/6648566>

⁶ Erik Bähre, “Dutch superiority the cause of so many Covid-19 infections?,” *leidenanthropologyblog*, 20 Ekim 2020, erişim 22 Mart 2022, <https://www.leidenanthropologyblog.nl/articles/dutch-superiority-the-cause-of-so-many-covid-19-infections>

⁷ Ali Balcı ve Filiz Cicioğlu, “Turkey in the discourse of European far right: the uses and abuses of Turkey’s membership process for a counter-hegemony,” *Journal of Contemporary European Studies* 28, sayı:1 (2020).

⁸ Leila Hady Abdou, Tim Bale ve Andrew Peter Geddes, “Centre-right parties and immigration in an era of politicisation,” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48, sayı:2 (2022): 327-40

⁹ Ryan Thorneycroft ve Nicole L. Asquith. “The Dark Figure of Disablist Violence,” *The Howard Journal of Criminal Justice* 54, (2015).

cinsel yönelimi, fiziksel/zihinsel engelleri veya benzer bir aidiyetinin olması nefret suçu arasına girebilmektedir.¹⁰ Nefret suçları iki ana unsurdan oluşmaktadır: suç teşkil eden bir fiil ve önyargılı bir saik. Nefret suçunun meydana gelebilmesi için öncelikle temel bir suç işlenmesi ve bu suçun “önyargıya” dayanan belirli bir saikle işlenmiş olması gerekmektedir.¹¹ Müslümanlara yönelik nefret suçları genellikle diğer nefret suçu türlerinden ayırt edici nitelikte olup kendine has özellikler taşımaktadır. Bu tür nefret suçları Müslümanlarla bağlantılı olan veya bağlantılı addedilen şahısları veya cami, dernek, okul gibi mülkleri hedef almaktadır.¹²

Nefret suçlarının büyük bir kısmı kamusal alanlarda ve işyerlerinde gerçekleşmektedir.¹³ Nefret suçunu aşırı sağ için cezbedici kılan unsurların başında saldırıların aslında sadece mağdura yönelik değil aynı zamanda mağdurun ait olduğu topluluğa veya gruba da mesaj göndermesi oluşturmaktadır. Bu şekilde nefret saiki ile işlenen suç aslı görevini yerine getirmektedir. Amaç sadece bir kişinin yaşayacağı psikolojik veya fiziksel ve maddi zararlarla birlikte kişinin temsil ettiği düşünülen gruba da bu korkunun yayılmasını sağlamaktır. Bu yönlerinden dolayı nefret suçu, aşırı sağın en etkin kullandığı saldırı araçlarının başında gelmektedir. Müslümanlara yönelik nefret suçlarında ise Müslüman kimliği daha belirgin olan ve dini giysiler (başörtüsü, peçe, burka vd.) kullanan kadınlara yönelik fiziksel ve sözlü saldırılar ön plana çıkmaktadır. Bunların yanında, camilere ve Müslüman derneklerine yönelik saldırılar da son yıllarda özellikle Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerde artışa geçmiştir. Kur’an-ı Kerim’in yakılması gibi olaylar ve Hz. Muhammed’i hedef alan karikatürler gibi Müslümanları provoke ederek İslamofobiyi toplum geneline yaymaya çalışan saldırılara da özellikle Batı Avrupa ve İskandinav ülkelerinde son yıllarda sıklıkla rastlanılmaktadır. Bununla birlikte, pandemi süreci İslamofobinin yayılması, Avrupa şüpheciligi ve göçmen karşıtlığı gibi konularda aşırı sağa yeni imkanlar tanımıştır.

COVID-19 döneminde nefret suçu ve ayrımcılıkla birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri artmakta¹⁴ ayrıca Müslümanlar, siyahiler, Asyalılar ve farklı etnik azınlıklar toplumun en dezavantajlı kesimlerini oluşturmaktadır. Almanya’da pandeminin en şiddetli yaşandığı 2020 yılında bir önceki yıla göre camilere ve Müslüman kişilere yönelik saldırıların arttığı görülürken çevrim içi İslamofobik saldırılar da yükselişe geçmiştir.¹⁵ İngiltere ve Galler’de 2 Mart-15 Mayıs 2020 tarihleri arasında dini gruplara yönelik COVID-19 bağlantılı ölümlerin incelendiği araştırmaya göre, 100.000 erkek başına 198,9 ölüm ve 100.000 kadın başına 98,2 ölüm ile Müslümanlar tüm dini gruplar arasında ilk sırayı almaktadırlar.¹⁶ Ölüm oranlarında

¹⁰ “What is Hate Crime,” OSCE, erişim 13 Aralık 2021, <https://hatecrime.osce.org/>

¹¹ “Hate Crime Laws,” OSCE, erişim 13 Aralık 2021, <https://www.osce.org/odihr/36426>

¹² “Hate Crime Against Muslims,” OSCE, erişim 13 Aralık 2021 https://www.osce.org/files/f/documents/1/6/373441_1.pdf

¹³ Wahiba M. Abu-Ras ve Zulema E. Suarez, “Muslim Men and Women’s Perception of Discrimination, Hate Crimes, and PTSD Symptoms Post 9/11,” *Traumatology* 15, sayı:3 (2009): 48.

¹⁴ Zehra Hopyar, “Covid-19 Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri: Birleşik Krallık Örneği,” *Akademik Düşünce Dergisi* 4, (2021).

¹⁵ Soner Tauscher, “Islamophobia in Germany: National Report 2020,” içinde *European Islamophobia Report 2020*, ed. Enes Bayraklı ve Fared Hafez (Vienna: Leopold Weiss Institute, 2021), 363.

¹⁶ “Coronavirus (COVID-19) related deaths by religious group, England and Wales: 2 March to 15 May 2020,” *Office for National Statistics*, erişim 10 Ocak 2021, <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandco>

Müslümanların ardından ise Yahudiler, Hindular ve Sih dini grupları gelmektedir. Görüldüğü üzere, Müslümanlara ve azınlıklara yönelik nefret suçları ve ayrımcılık COVID-19 döneminde sadece saldırılar üzerinden meydana gelmemektedir. İngiliz Tabipler Birliği verilerine göre, İngiltere’de siyahi, Asyalı ve etnik azınlık geçmişine sahip olan sağlık çalışanları tüm personelin (hemşireler ve doktorlar dâhil) %21’ini oluştururken, ölüm oranlarında ise %63’lük bir oranı meydana getirmektedir. Hemşirelerin %20’sini oluşturan siyahi, Asyalı ve etnik azınlık geçmişine sahip olan kişiler, hemşire ölüm oranlarında %64’ü oluşturmaktadır. Aynı zamanda doktorların %44’ünü oluşturan bu grup, tüm doktor ölümlerinde ise %95’i oluşturmaktadır.¹⁷

II. COVID-19 DÖNEMİNDE MEDYA VE SOSYAL MEDYADA İSLAMOFOBİ

Van Dijk’a göre haber medyası dünyada gerçekleşen gelişmeleri ve haberleri sadece pasif bir şekilde tanımlamaz veya kaydetmez, bunlarla birlikte bu haberleri çoğunlukla birçok kaynak söylem türüne dayalı olarak aktif bir şekilde yeniden inşa eder. Kurumsal çıkarlar, haber değerleri, profesyonel ideolojiler ve haber şeması formatları bu dönüşümde ve haberlerin üretiminde önemli rol oynamaktadır.¹⁸ Yapılan haberlerin içeriği ve kullanılan dil, herhangi bir konuda ve herhangi bir topluluğa yönelik destekleyici veya karşıt ideolojilerden bağımsız düşünülemez. Özellikle Batı medyasında Müslümanlarla ilgili yapılan haberlerin içeriği ve kullanılan söylem sık sık örtük veya açık İslamofobik bir dil içermektedir.

Medya, ideolojilerin yayılması ve halk üzerinde etki kurabilmek için önemli bir araçtır. Bunun sağlanabilmesi için özellikle propaganda ve dezenformasyona ihtiyaç duymaktadır. Bu sayede medya, egemen sınıfların yararına toplum üzerinden rızayı yeniden üretme işlevini yerine getirmektedir.¹⁹ Dolayısıyla medya, toplumsal rızanın kazanılması için etik sınırların dışına çıkarak ve dezenformasyon aracılığıyla kitlelerin bilinçlerinin şekillendirilmesinde aktif bir şekilde rol almaktadır.

Günümüzde basılı ve dijital medyada, haberlerde ve tartışma programlarında Müslümanlarla ilgili konularda tek taraflı ve sorumsuzca yer veriliyor olması, İslam düşmanlığına yönelik duygu ve eylemleri besleyen bir zemine dönüşmüştür. İslami sembol ve figürler sadece aşırı sağcı gruplar tarafından değil konvansiyonel ve dijital ana akım medya tarafından da sıklıkla kullanılmaktadır.²⁰ Medya, İslamofobik içerikleri üretirken yalnızca Müslümanlar ve İslam hakkında olumsuz metinleri ve görselleri istikrarlı biçimde yayınlamamakta aynı zamanda Müslümanlar ve İslam’la ilgili olumlu imajları da göstermemekte²¹ veya İslam ve Müslümanlarla bağdaştırılan imajları bağlamından çıkararak kullanmaktadır. Pandemi dönemindeki Müslüman imajı üzerine medya çalışmaları göstermektedir ki; Batı medyası Müslümanların kimliklerini

---

mmunity/birthsdeathsandmarriages/deaths/articles/coronaviruscovid19relateddeathsbyreligiousgroupenglandandwales/2marchto15may2020

¹⁷ “COVID-19: the risk to BAME doctors,” *British Medical Association*, erişim 10 Ocak 2021, <https://www.bma.org.uk/adviceand-support/covid-19/your-health/covid-19-therisk-to-bame-doctors>

¹⁸ Teun A. van Dijk, “Mediating Racism The role of the Media in production of Racism,” içinde *Language, Power and Ideology: Studies in political discourse*, ed. Ruth Wodak (John Benjamins Publishing Company 1989), 203.

¹⁹ Edward S. Herman ve Noam Chomsky, *Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir* (İstanbul: Minerva Yayınları, 1999), 22.

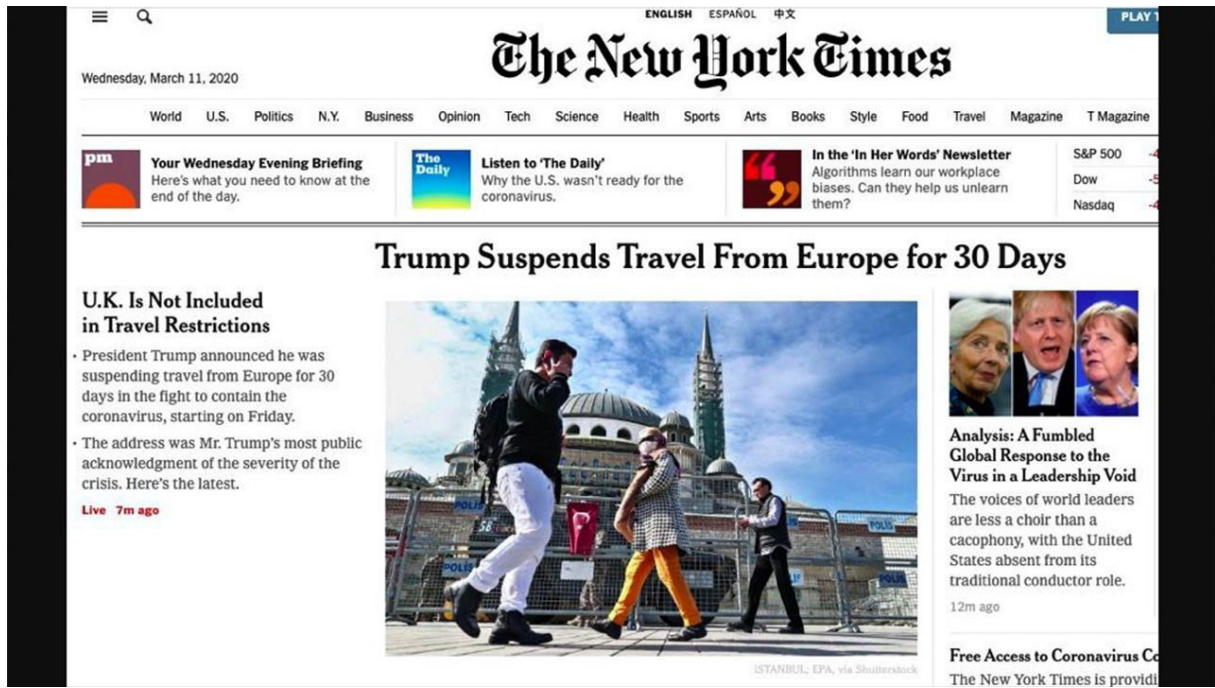
²⁰ İbrahim Kalın, “İslamofobi ve Çokkültürlülüğün Sınırları,” içinde *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi*, ed. John L. Esposito ve İbrahim Kalın (İstanbul, İnsan Yayınları: 2018), 44.

²¹ Gölcü ve Çuhadar, “Batı,” 86.

olumlu haberlerde kullanıyor olsa da ortaya iyi Müslüman ve kötü Müslüman dikotomisi çıkartılmak istenmektedir.²²

Nitekim COVID-19 salgınının tüm dünyada etkisini göstermeye başladığı 11 Mart 2020 tarihinde ABD Başkanı Donald Trump'ın Avrupa'dan gelen tüm seyahatleri 30 gün boyunca askıya alacaklarını ve AB'nin gerekli önlemleri alma konusunda başarısız olduğunu açıkladığı haberinde, *the New York Times* gazetesinin web sitesinde görsel olarak içerisinde Türk bayrağı ve cami bulunan bir fotoğrafa yer vermiştir.

Şekil 1: The New York Times'ın 11 Mart 2020 Tarihli Web Sitesinin Ana Sayfası

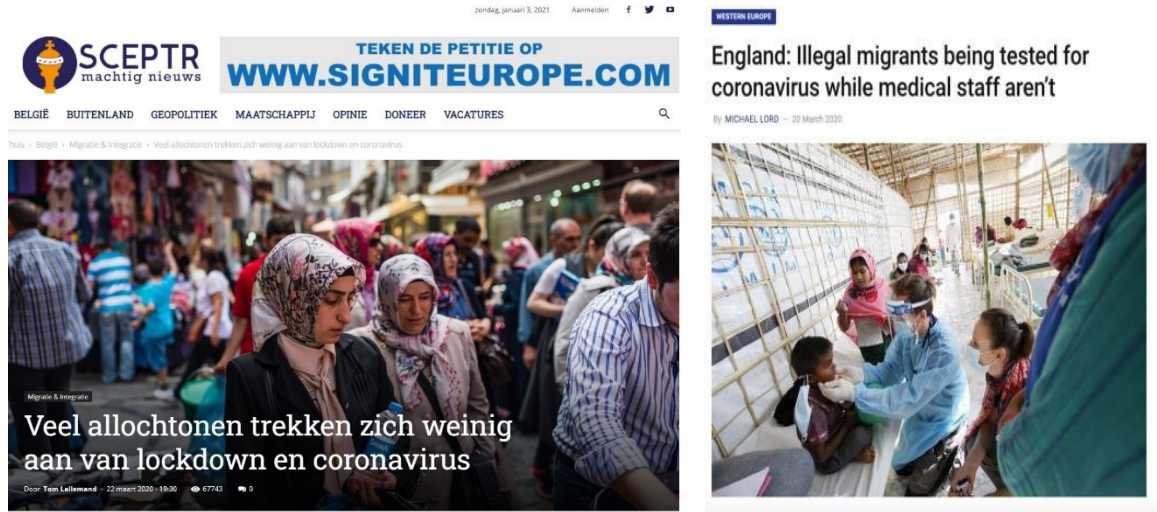

Türkiye'de daha ilk vakaların ortaya çıkmaya başladığı bu dönemde *CNN International*, *BBC* ve *Associated Press* gibi diğer uluslararası medya kuruluşları da COVID-19 ile ilgili gelişmeleri aktardıkları haberlerini ve bu haberleri servis ettikleri sosyal medya hesaplarını, içeriğinde Türkiye hakkında bir bilgi olmamasına rağmen Türkiye'de dezenfekte edilen bir caminin fotoğraflarıyla birlikte yayınladılar. *BBC*, ABD'ye seyahat yasaklarını ve İtalya'da alışveriş merkezlerinin kapanmasına yer verdiği haberinde, *CNN International* ise İtalya, Çin ve İran'daki COVID-19 vaka sayılarını verdiği haberinde aynı cami görselini kullanmıştır. Hiç kuşkusuz bu haberlerde yer bulan Türk bayrağı ve cami görselleri, Batı'nın konvansiyonel ve dijital iletişim ağında tesadüf eseri kullanılmamaktadır. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla "Terörle Savaş" gibi kavramlar üzerinden inşa edilen İslamofobi böylece COVID-19 haberlerinde de kendine örtük bir şekilde yer bulmuştur.

²² Elizabeth Poole ve Milly Williamson, "Disrupting or reconfiguring racist narratives about Muslims? The representation of British Muslims during the Covid crisis," *Journalism* 24, sayı: 2 (2023): 263.

İslamofobi sadece konvansiyonel medyada örtük bir şekilde üretilmemekte, aynı zamanda gelişen teknoloji ve dijitalleşmeyle birlikte yeni medyada da kendini daha açık ve saldırgan bir biçimde gösterebilmektedir. Belçika merkezli çevrim içi haber platformu olan ve 2022 yılında yeni medyadaki yayın hayatına son veren *Scepter* haber platformunun; “*Göçmenler Koronavirüs ve Kısıtlamalarla İlgilenmiyor*” başlıklı haberi incelendiğinde ne zaman ve nerede çekilmiş olduğu belli olmayan, başörtülü iki kadının ön planda verilmiş olduğu bir görsel ile yaptıkları birkaç röportaj sonucu herhangi bir dayanağa ihtiyaç duymadan, Müslümanların pandemiye ciddiye almadıklarını iddia ettikleri bir içerikle karşı karşıya kalınmaktadır.

Şekil 2: Belçika Merkezli Aşırı Sağcı Scepter’ın 3 Ocak 2021 Tarihli Web Sitesinin Ana Sayfası ve Voice of Europe’un Kaldırmış Olduğu Düzensiz Göçmenler ve COVID-19 Testi Haberi

Bir başka haber platformu olan *Voice of Europe* (VOE) ise Fransa üzerinden İngiltere’ye gelen 22 düzensiz göçmene COVID-19 testi yapılmasına ilişkin “*Fransa’dan İngiltere’ye gelen düzensiz göçmenlere koronavirüs testi uygulanırken, birçok sağlık çalışanı testlerden yoksun bırakılıyor*” başlıklı haberinde İngiltere’deki sağlık çalışanlarının test edilememesinin nedeni olarak düzensiz göçmenler gösterilmekte ve yine görsellerde başörtülü bir kız çocuğunun bulunduğu görülmektedir. *Scepter* ve *VOE* benzeri aşırı sağcı söyleme sahip diğer haber siteleri de incelendiğinde, kullanılan görsel ve yazılarla birlikte Müslümanların sadece COVID-19 salgının yayılmasından dolayı sorumlu olmadıkları aynı zamanda Müslümanlara yönelik yardımlar yüzünden diğer insanların yardımlara ulaşamadıkları algısı da yaratılmak istenmektedir. Yaratılmak istenen Müslümanların hayat tarzlarından salgın döneminde de vazgeçemedikleri algısı sadece haber platformlarıyla da sınırlı kalmamakta, *Facebook*, *Twitter* ve *Telegram* gibi sosyal medya ve mesajlaşma yazılımı uygulamalarını kullanan aşırı sağ grupların kendi aralarında iletişim kurdukları sayfalar ve gruplarda da en çok öne çıkan başlıklar arasında bulunmaktadır. Kolayca dezenformasyon yapabilmeyen en uygun olduğu mecralardan olan sosyal medyada paylaşılan yanlış bilgiler ve dezenformasyonla Müslümanların COVID-19 salgınına yaydığı algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada, pandemi döneminde İslamofobinin sosyal medyada yayılmasının farklı araçları incelenecektir.

III. Pandemi Döneminde Çevrim İçi İslamofobik Nefretin Görünüş Biçimleri

Nefret söylemi sadece kamusal alanda veya çevrim dışı ortamda vuku bulmamakta son yıllarda giderek artan bir ivmeyle çevrim içi ortamda da yayılmaktadır. Çevrim içi nefret söylemi türleri incelendiğinde dini, ırkçı, politik ve cinsiyete dayalı dört temel nefret söylemi ön plana çıkmaktadır.²³ Sanal dünyada kişilerin ve grupların dini kimlikleri temelinde nefreti ve/veya şiddeti teşvik etmesi şeklinde tanımlanan dini nefret söylemleri bakımından Müslümanlar nefret söylemine en çok maruz kalan grubu oluşturmaktadır.²⁴ İslamofobik çevrim içi nefret söyleminin yayılmasında büyük bir rol oynayan aşırı sağ aktörler özellikle sosyal medya platformları üzerinden nefret söylemi barındıran farklı tarzlarda içeriklerini ilk olarak kendi grupları içerisinde sonrasında ise sosyal medya genelinde dolaşıma sokmaktadır.²⁵ Aşırı sağ oluşumlar özelinde şiddet içeren grupların üç temel bileşeni bulunmaktadır; kimliklerini inşa etmek ve korumak için bir öteki ihtiyacı, bireye hayatında aradığı önemi kazandıracak ve ister çevrim dışı ister çevrim içi olsun gerçekleştirdiği şiddeti meşrulaştıracak bir anlatı ve bu anlatıyı kabul edecek ve yayılmasını sağlayacak bir ağ.²⁶ Aşırı sağ gruplar öteki olarak gördükleri Müslümanlara yönelik paylaşımlarını kendi çekirdek çevrelerinde başlatarak kısa sürede *Facebook*, *Instagram* ve *Twitter* gibi sosyal medya platformlarının geneline bu ağlar sayesinde yaymaktadır. Poole vd. 2016 yılında yaşanan Brüksel terör saldırısından kısa bir süre sonra *Twitter*'da trend konu (trend topic) olan #stopIslam etiketi içeren tweetlerin içerisinde en çok etkileşime giren 150 adet tweetin sadece 110 aşırı sağ profil tarafından oluşturulup yayıldığını ifade etmektedir.²⁷ Çevrim içi ortam aşırı sağ gruplara sadece içeriklerini yayma fırsatı vermemekte aynı zamanda ağ kurma, finansman sağlama ve potansiyel aşırı sağ adayları keşfetme imkânı da sunmaktadır.²⁸ Anonim olmanın arkasına sığınan aktörler böylece sosyal medya platformlarında doğrudan İslamofobik nefreti yayarken fenomen aşırı sağcı kullanıcılar ise İslam'a ve Müslümanlara yönelik tartışmaların başlatılmasında aktif bir rol oynamaktadır. Marwick ve Lewis, sosyal medyayı manipüle eden grupları inceledikleri çalışmalarında internet trollerini, video oyunu yayıncılarını, Alt-right ideologlarını, komplo teorisyenlerini, sosyal medya fenomenlerini, haber kanallarını ve siyasetçileri işaret etmektedir. Bu manipülatörlerin en çok kullandığı tekniklerin başında ise sosyal medyada kullanılan etiketlerin etkili bir rol oynadığı katılımcı kültürü ve manipülasyonun mizahi yüzü olan “mem”ler gelmektedir. Diğer teknikler arasında ise söylemlerin tabana doğru genişletilmesi için ağları ve bot hesapların

²³ Sergio A. Castaño-Pulgarín, Natalia Suárez-Betancur, Luis Magnolia T. Vega, ve Harvey Mauricio H. López, “Internet, social media and online hate speech. Systematic review,” *Aggression and Violent Behavior* 58, (2021).

²⁴ Karina Horsti, “Digital Islamophobia: The Swedish woman as a figure of pure and dangerous whiteness,” *New Media & Society* 19, sayı:9 (2017).

²⁵ Bertie Vidgen, Taha Yasseri ve Helen Margetts, “Islamophobes are not all the same! A study of far right actors on Twitter,” *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism* 17, (2022): 1.

²⁶ Arie Kruglanski, Katarzyna Jasko, David Webber, Marina Chernikova ve Erica Molinario, “The Making of Violent Extremists,” *Review of General Psychology* 22, sayı:1 (2018): 107–10.

²⁷ Elizabeth Poole, Eva Haifa Giraud ve Ed de Quincey, “Tactical interventions in online hate speech: The case of #stopIslam,” *New Media & Society* 23, sayı: 6 (2021): 1416.

²⁸ Maura Conway, “Determining the role of the Internet in violent extremism and terrorism: six suggestions for progressing research,” *Studies in Conflict & Terrorism* 25, (2016).

da desteğiyle yaygınlaştırılan yanlış bilgiyi ve malenformasyonu, medyaya olan güvenin azalmasını ve bunların sonucu olarak çevrim içi radikalleşmenin artmasını göstermektedir.²⁹

a. Pandemi Döneminde Dezenformasyon

Pandemi sırasında yaşanan belirsizlikler pek çok yanlış bilginin ve dezenformasyonun ortaya çıkmasına neden olmuş hatta Dünya Sağlık Örgütü genel direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus 14-16 Şubat 2020 tarihinde gerçekleşen Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı açıklamada sadece pandemiyle değil, aynı zamanda infodemiyle de savaştıklarını ifade etmiştir.³⁰ Salgın ve bilgi kelimelerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkan infodemi kelimesi, doğru bilginin yanı sıra yanlış bilginin de tıpkı salgın gibi geniş ve hızlı bir şekilde yayılması anlamına gelmektedir. Yanlış bilgi yerine kullanılan sahte haber kavramı, bir haberin sahte olması ile ilgili olarak yanlış bilginin ifade ettiği anlamı karşılamamaktadır. Çünkü günümüzde insanların yararlandığı haber akışı sadece medyada yer alan haberler üzerinden değil, sosyal medya platformları ve mesajlaşma uygulamaları aracılığıyla da gerçekleşmekte aynı zamanda sahte haber sonucunda yayılan yanlış bilginin kasıtlı mı yoksa hata ile mi verildiğinin açıklamasını da tam olarak karşılamamaktadır.³¹ Yanlış bilginin doğru bilgiye eşdeğer gibi görüldüğü durumlarda gerçek veya olgusal olarak doğru algılanabileceğini öne süren Yanlış Bilgilendirme Etkisi kitlelerin algısını yönetme açısından oldukça kritik bir noktada durmaktadır.³² Çevrim içi ortamda giderek yaygınlaşan yanlış bilgiler kısa süreli bir geçerlilik yaratsa da etkileri oldukça uzun sürebilmektedir. Yanlış bilgilendirme daha sonradan tekdüz edilse bile çoğu insanın aklında ilk olarak servis edilen haber kalmaktadır. Bununla birlikte yanlış bilgi (misinformation) ile malenformasyon arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Her ikisi de toplumsal yönden zararlı olsa da yanlış bilgi arkasında manipülatif bir boyuttan daha çok dikkatsizlik, denetimsizlik ve hatalar zinciri içerirken malenformasyon bilgi düzensizliğinin kasıtlı bir şekilde dolaşıma sokulmasını ve zarar verme amacı taşımasını ifade etmektedir.³³ Yanlış bilgi ve malenformasyon sonucunda ortaya dezenformasyon çıkmaktadır. Rios vd.'ne göre dezenformasyon, var olan bilgiyi bağlamından çıkarmaya ve aldatmaya dayanmaktadır. En yaygın kullanılan dezenformasyon biçimlerini ise üzerinde oynanmış görüntüler, ses kayıtları ve videolar oluşturmaktadır.³⁴ Pandemi döneminde de Müslümanların yer aldığı videolar özellikle belli hesaplar tarafından paylaşılarak dezenformasyon amacıyla kullanılmıştır. Bu videolar ve fotoğraflar farklı zamanlarda çekilmiş olmasına rağmen pek çoğu pandemi ve sokağa çıkma kısıtlamaların veya

---

²⁹ Alice Marwick ve Rebecca Lewis, *Media Manipulation and Disinformation Online* (Data & Society Research Institute, 2017),

³⁰ Emre Erdoğan vd., *Infodemi ve Bilgi Düzensizlikleri: Kavramlar, Nedenler ve Çözümler* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2022), 2.

³¹ Erdoğan, *Infodemi*, 8.

³² Danna M. Challies, Maree Hunt, Maryanne Garry ve David N. Harper, "Whatever Gave You That Idea? False Memories Following Equivalence Training: A Behavioral Account Of The Misinformation Effect," *Journal Of The Experimental Analysis Of Behavior* 96, (2011).

³³ Claire Wardle, "Understanding Information disorder," *First Draft*, 22 Eylül 2020, erişim 04 Nisan 2022, <https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder/>

³⁴ Jose Gamir-Ríos, Raquel Tarullo ve Miguel Ibáñez-Cuquerella, "Multimodal disinformation about otherness on the internet. The spread of racist, xenophobic and islamophobic fake news in 2020", *Anàlisi* 64, (2021).

ibadethanelerin kapatıldığı dönemlerde servis edilerek Müslümanlar hakkında spekülasyon yaratma amacı taşımaktadır.

Birmingham City Üniversitesi'nin *Koronavirüs, Korku ve İslamofobi Sosyal Medyada Nasıl Yayılıyor* başlıklı raporuna göre sahte haber teorileri arasında öne çıkan konular şunlardır:

- COVID-19'un yayılmasından camiler sorumludur.
- Müslümanlar COVID-19'un süper yayıcılarıdır.
- Polis, ırkçılıkla suçlanma korkusuyla Müslümanlara olumlu muamelede bulunmaktadır.
- Müslümanlar sosyal mesafe kurallarına uymamaktadırlar.³⁵

Pandemi öncesi dönemde olduğu gibi pandemi sırasında da camilere pek çok saldırı gerçekleşmiştir. Camilere yapılan saldırıların ve gönderilen tehdit mektuplarının yanında camilerin Müslümanların ibadet alanı olmasından ötürü salgının yayılmasına neden olduğunu iddia eden açıklamalar sosyal medyada en çok paylaşılan konuların başında gelmektedir. Polislerin ırkçılıkla suçlanmamak için Müslümanlara müdahale etmek istemedikleri iddiasını incelersek, COVID-19 önlemlerinin uygulandığı süreçte Londra'da polisin, siyahi ve diğer etnik azınlıklardan olan kişilere, orantısızca gözaltı ve para cezası işlemleri uyguladığı görülmektedir. 27 Mart ile 14 Mayıs 2020 tarihleri arasında ihlaller yüzünden 973 kişiye ceza uygulayan Londra polisinin bu cezaların %46'sını nüfusun %59'unu oluşturan beyazlara uygularken, cezaların %26'sını Londra nüfusunun %12'sini oluşturan siyahilere, %23'ünü ise nüfusun %18'ini oluşturan Asya kökenlilere uyguladığı görülmektedir. Baktığımız zaman Londra polisinin ırkçılıkla suçlanmak gibi bir endişesinin olmadığı tam tersine eğer beyaz biri değilseniz ceza kesilme ihtimalinizin arttığı görülmektedir.³⁶

Müslümanların süper yayıcı olduklarına dair dezenformasyonlar çoğunlukla Hindistan'daki Müslüman karşıtları tarafından üretilmektedir. Salgın döneminde Müslümanlara yönelik hem çevrim içi hem de çevrim dışı saldırıların merkezinde bulunan Hindistan'da, iktidardaki milliyetçi Hindistan Halk Partisi (Bharatiya Janata Party, [BJP]) üyeleri Müslümanları virüsü yaydıkları gerekçesiyle hedef göstermektedir. Müslümanlara yönelik sistematik saldırılar sadece fiziksel şiddeti barındırmamakta aynı zamanda hastanelerde Müslüman hastalara karşı ayrımcılık vakaları da yaşanmaktadır.³⁷ *Counterjihad* ve *Stop Islamisation of America* gibi aşırı sağ hareketler tarafından desteklenen ABD'de aşırı sağ haber siteleri Müslüman karşıtı propagandayı çevrim içi olarak yaymakta ve salgın sırasında ülkedeki camilerin ibadete açık kalacağı ama kiliselerin kapanmaya

³⁵ Imran Awan ve Roxana Khan-Williams, "Research Briefing Report 2020: Coronavirus, Fear and How Islamophobia Spreads on Social Media", erişim 12 Ocak 2021, <https://antimuslimhatredworkinggroup.files.wordpress.com/2020/04/research-briefing-report-7-1.pdf>

³⁶ Vikran Dodd, "Met police twice as likely to fine black people over lockdown breaches – research," *The Guardian*, 03 Haziran 2020, erişim 10 Eylül 2020, <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/jun/03/met-police-twice-as-likely-to-fine-black-people-over-lockdown-breaches-research>

³⁷ "Hindistan'da Covid-19'u yaymakla suçlanan Müslümanlar bazı hastanelere alınmıyor," *Euronews*, 25 Nisan 2020, erişim 10 Aralık 2020. <https://tr.euronews.com/2020/04/25/hindistanda-covid-19-u-yaymakla-suclanan-muslimanlar-baz-hastanelere-alinmiyor>

zorlanacağına dair yalan haberler üretmektedir.³⁸ Kanada’da mescit, cami ve Müslüman dernekleri COVID-19 ortaya çıktığından beri sistematik saldırılara uğramaktadırlar. Üstelik bu saldırılar maddi zararların ötesinde Müslümanları sindirmek amacıyla bazı kişiler tarafından camilerin gözetlenmesi ve sosyal medyada canlı yayınlanması boyutuna varmaktadır.³⁹

Diğer dezenformasyonlar arasında aylar önceden kaydedilmiş olmasına rağmen yeni gibi sunulan, Müslümanların COVID-19 kısıtlamalarının yaşandığı dönemde gizlice camilere girip namaz kırdıkları⁴⁰ ile önlemler kapsamında camiler kapatıldığı için sokaklarda ibadet ettiklerine dair görüntüler özellikle *Twitter* hesaplarında ve *Telegram* gruplarında yayılmaktadır. Aşırı sağcı ve İslam düşmanı bir örgüt olan English Defence League’in kurucusu ve eski lideri Tommy Robinson tarafından paylaşılan ve malenformasyon içeren haberler kısa sürede 10 binden fazla görüntülenme sayısına ulaşabilmektedir. Dezenformasyonun oldukça etkili bir silah olduğu özellikle İslamofobik malenformasyona maruz kalan insanların İslam dinine ve Müslümanlara yönelik olumsuz görüşlerinin arttığı görülmektedir.⁴¹

b. İslamofobinin Yayılmasında Kullanılan Etiketler

Etiketler yani *hashtag’ler* gelişen sosyal medya ortamında etkileşime girmek ve gönderileri yaymak açısından önemli bir rol oynamaktadır. Etiketler özellikle güncel bağlantılar oluşturmak ve görüntüleme sayılarını arttırmak için kullanılmaktadır. Kullanıcılar gönderilerinde kelimelerden önce/sonra veya kelime öbeklerinde etiket kullanarak içeriklerini kategorilere ayırmaktadır. Böylelikle farklı hesaplar etiketleri kullanarak belirli konularla ilgili içerikleri sosyal medya platformlarında geniş kitlelere ulaştırmaktadır. Özellikle *Twitter*, atılan tweetlerde etiketlerin herkese açık bir şekilde yayılmasına ve diğer hesapların gönderilen tweetleri takip etmesine ve görüntülenmesine olanak tanımaktadır.⁴² Siyasal yaşam açısından da etkili olan etiketler özellikle seçim dönemlerinde siyasi partiler tarafından seçmenlere yönelik etkileşime geçme amacıyla kullanılmaktadır. Üstelik araştırmalar göstermektedir ki; aşırı sağ partiler sadece kendi ürettikleri etiketleri kullanarak değil aynı zamanda diğer siyasi görüşe sahip partilerin atmış olduğu etiketleri kullanarak da taraftar kazanmaya çalışmaktadır.⁴³ Pandemi sürecinde de gerek #evdekal gerekse de #masketak tarzında çok sayıda etiket toplumu bilinçlendirme açısından kullanılmıştır. Öte yandan, etiketler özellikle aşırı sağ kullanıcılar tarafından İslamofobik nefretin yayılmasında etki etmektedir. Viral olan İslamofobik ve Müslümanları suçlayıcı etiketler sayesinde Müslümanlar üzerindeki toplumsal baskı artırılmak

---

³⁸ Rowaida Abdelaziz, “Anti-Muslim Propaganda Is Seeping Into Online Discourse About The Coronavirus,” *Huffpost*, 10 Nisan 2020, erişim 04 Ekim 2020, https://www.huffpost.com/entry/anti-muslim-propaganda-is-seeping-into-coronavirus-coverage_n_5e90b721c5b624efd9a27fab

³⁹ Khaled Al-Qazzaz, “Islamophobia is on the rise during COVID-19,” *Policy Options*, 1 Ekim 2020, erişim 10 Ocak 2021, <https://policyoptions.irpp.org/magazines/october-2020/islamophobia-is-on-the-rise-during-covid-19/>

⁴⁰ Nazia Parveen, “Police investigate UK far-right groups over anti-Muslim coronavirus claims,” *The Guardian*, 05 Nisan 2020, erişim 15 Ocak 2021, <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/05/police-investigate-uk-far-right-groups-over-anti-muslim-coronavirus-claims>

⁴¹ Itisha Nagar ve Simran Gill, “Head is Where the Herd is: Fake News and Effect of Online Social Conformity on Islamophobia in Indians,” *Social Sciences & Humanities Open*, (2020).

⁴² Jesse Fox, Carlos Cruz ve Ji Young Lee, “Perpetuating online sexism offline: Anonymity, interactivity, and the effects of sexist hashtags on social media,” *Computers in Human Behavior* 52, (2015): 437.

⁴³ Philipp Darius ve Fabian Stephany, “Hashjacking” the Debate: Polarisation Strategies of Germany’s Political Far-Right on Twitter,” içinde *Social Informatics*. SocInfo Springer, Cham, (2019).

istenmiştir. *Time* dergisinin raporuna göre, özellikle Hindistan ve ABD’den olmak üzere 28 Mart- 3 Nisan 2020 tarihleri arasında atılan 300.000’den fazla tweette etiket olarak #CoronaJihad kullanılmış ve bu etiketin kısa sürede Twitter’da 165 milyon kişi tarafından görüntülenmiş⁴⁴ olması durumun ciddiyetini göstermektedir.

Hindistan’ın yaklaşık %12’sini oluşturan Müslüman nüfus özellikle pandemi dönemi ve öncesinde pek çok çevrim dışı ve çevrim içi saldırıya ve nefret suçuna maruz kalmıştır. Güney Asya’nın önde gelen İslami topluluklarından olan Tebliğ Cemaati, Bangladeş’ten Endonezya’ya pek çok üyeye sahiptir. Yeni Delhi’de 13 Mart 2020’de düzenlenen etkinliklerinin ardından ülkede vaka sayılarının artmasıyla birlikte dikkatler Cemaatin merkezi olan Nizamuddin Camii’sine çevrilmiştir. Özellikle Hindu milliyetçisi gruplar tarafından sosyal medyada komplo teorilerini yaymak için pek çok İslamofobik etiket kullanıldığı görülmektedir.⁴⁵ Bu etiketler sayesinde sadece Hindistan’daki Müslümanlar saldırıya uğramamakta sosyal medyanın etkisiyle küresel çapta Müslümanlar üzerinden komplo teorilerinin üretilmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte, Hindu milliyetçilerinin viral hale getirdiği tweetler ve etiketler aracılığıyla COVID-19’u Müslümanlara ve İslam dinine karşı biz ve öteki ayrımını toplum geneline yayma amacı güttüğü de görülmektedir.⁴⁶

Şekil 3: Equality Labs’ın Ortaya Çıkardığı Twitter’da Kullanılan İslamofobik Etiketler

Kaynak: Rowaida Abdelaziz, “Anti-Muslim Propaganda Is Seeping Into Online Discourse About The Coronavirus”, Huffpost, 10 Nisan 2020, https://www.huffpost.com/entry/anti-muslim-propaganda-is-seeping-into-coronavirus-coverage_n_5e90b721c5b624efd9a27fab

⁴⁴ Billy Perrigo, “It Was Already Dangerous to Be Muslim in India. Then Came the Coronavirus,” *Time*, 03 Nisan 2020, erişim 19 Ekim 2021, <https://time.com/5815264/coronavirus-india-islamophobia-coronajihad/>

⁴⁵ Muhammad Saekul Mujahidin, "Islamophobia and allegations against corona virus spread by Muslim minority in India," *AJIS* 6, sayı: 2 (2021): 217.

⁴⁶ Shehmeen Hashmi, Mohsin Hassan Khan ve Mohammedwesam Amer, “Islamophobic Discourses in India During COVID-19 Pandemic: A Case of Tablighi Jamaat,” *Journal of Intercultural Communication Research*, (2023).

ABD merkezli bir Güney Asya dijital insan hakları grubu olan *Equality Labs*'in ortaya koyduğu çalışmaya göre, Müslümanları "virüs bombaları" ile bağlanmış intihar bombacıları olarak tasvir eden ve "#CoronaJihad, #IslamicVirus, #BioJihad ve #MuslimVirus" gibi etiketleri içeren yüzlerce Müslüman karşıtı tweet ile İslamofobik saldırıların COVID-19 döneminde bu bağlamda yeniden üretilmesi istenmektedir.⁴⁷ Çoğunluğu Hindistan kaynaklı ve nefret söylemi içeren bu etiketler, İslamofobi'nin sadece Batı'da değil aynı zamanda Asya'da da büyük bir tehdit oluşturduğunu göstermektedir. Her iki farklı bölgede de baskın olan toplumsal gruplar, tehdit olarak gördükleri İslam'ı salgınla bağdaştırarak ve korku yaratarak kendi ideolojilerine meşruiyet kazandırmayı amaçlamaktadır.

c. İslamofobinin Yayılmasında Kullanılan Memler

İnternet memleri özgün görsellerin, çizimlerin, resimlerin, ekran görüntülerinin, film, dizi veya belgesel karelerinin yazılı veya yazısız şekillerde yaratılarak taklit yoluyla çoğaltıldığı dijital öğeler olarak son yıllarda hem popüler dünyanın hem de akademinin ilgisini çekerek dijital kültürün bir parçası haline gelmiştir.⁴⁸ Memler, çevrim içi ortamda aktararak yaygınlaşan, mizahi kültür parçalarıdır.⁴⁹ Türkiye'de 'caps' adıyla bilinen internet memleri sadece belli görselleri ve yazıları barındıran içerikleri değil aynı zamanda geniş bir sosyal medya kültürünü ve tarzını yansıtmaktadır. Dijital platformlar aracılığıyla kolayca hazırlanıp çevrim içi ortamda hızlı bir şekilde yaygınlaşma özelliği olan memler, içerdikleri mizahi unsurlar ve gündeme dair farklı bakış açılarını göstermesi bakımından sanal ortamın popüler araçları haline gelmiştir. Dolayısıyla, pandemi gibi tüm dünyanın gündemini uzun bir süre meşgul eden bir dönemde memlerin ana konusunu da virüs, sokağa çıkma yasakları, kısıtlamalar, hükümetlerin faaliyetleri ve sosyal yaşamın dönüşümü gibi başlıklar oluşturmuştur. Öte yandan, memlerin bu özellikleri onların günümüzün propaganda silahlarına dönüşmesine de yardımcı olmaktadır.⁵⁰ Özellikle aşırı sağ hesaplar ideolojilerini yaymak, ağ oluşturmak ve farklı grupları ötekileştirmek amacıyla memleri efektif bir şekilde kullanmaktadır.⁵¹ İslamofobik memler üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki İslamofobik nefreti yayma amacı taşıyan memler; İslam'ı şiddet ve terörizmle bağdaştırmakta, Müslümanları tektipleştirmekte, İslam'ı kadın düşmanı bir din olarak göstermekte ve Müslümanları insandıştırmaktadır.⁵² Pandemi döneminde yaratılan ve dolaşıma sokulan memler incelendiğinde İslamofobik içerikler taşıyan memlerin başlıca hedeflerinin maske ve başörtüsü, türban, çarşaf gibi kıyafetler nedeniyle kurulan benzerliklerle ilintilendirilen Müslüman kadınlar olduğu görülmektedir. Müslüman kimliğinin görünür olması tıpkı cami ve mescit gibi İslami temsilin açık bir şekilde görünürlüğü

⁴⁷ Rowaida Abdelaziz, "Anti-Muslim Propaganda Is Seeping Into Online Discourse About The Coronavirus," *Huffpost*, 10 Nisan 2020, erişim 04 Ekim 2021, https://www.huffpost.com/entry/anti-muslim-propaganda-is-seeping-into-coronavirus-coverage_n_5e90b721c5b624efd9a27fab

⁴⁸ Asaf Nissenbaum ve Limor Shifman, "Internet memes as contested cultural capital: The case of 4chan's /b/board," *New Media & Society* 19, sayı:4 (2015): 483.

⁴⁹ Patrick Davison, "The Language of Internet Memes," içinde *The Social Media Reader* (New York: New York University Press, 2012).

⁵⁰ Michele Knobel ve Colin Lankshear, "Online memes, affinities, and cultural production," *A new literacies sampler* 29, (2007).

⁵¹ Eemeli Hakoköngäs, Otto Halmesvaara ve Inari Sakki, "Persuasion Through Bitter Humor: Multimodal Discourse Analysis of Rhetoric in Internet Memes of Two Far-Right Groups in Finland," *Social Media + Society* 6, sayı:2 (2020).

⁵² Yiğit Cem Eskicioğlu, "İslamofobik Nefret Söylemi Aracı Olarak "Mem"ler," *TRT Akademi* 7, sayı: 15 (2022).

saldırıların oranını da arttırmaktadır. Bu bağlamda Müslüman kadınlar zaten halihazırda çevrim içi İslamofobik nefret suçlarına en çok uğrayan kesimi oluştururken bu durum koruyucu maske üzerinden yapılan benzetmelerde de kendisini göstermektedir.

Şekil 4: Pandemi Döneminde Dolaşıma Sokulan İslamofobik Mem Örnekleri

Diğer önde gelen İslamofobik memleri ise Müslümanları önceden intihar bombacısı pandemi döneminde virüs yayıcısı olarak gösteren içerikler ile İslam'ın COVID-19 karşısında çaresiz kaldığını ve gayrimüslimlerden yardım istediğini ifade eden içerikler oluşturmaktadır. Bunların haricinde virüsün üreticisinin Çin, dağıtıcısının ise Tebliğ Cemaati olduğunu iddia eden memlere rastlanılmaktadır.

SONUÇ

Tüm dünyada uzun bir süredir yükselişte olan İslamofobi, COVID-19 salgını döneminde de özellikle Batı'da ve Güney Asya ülkelerinde aşırı sağ aktörler tarafından medya ve sosyal medya aracılığıyla yeniden üretilmek istenmektedir. Salgının etkisini hissettirmeye başladığı 2020 yılının ilk aylarındaki öngörülemez ortam, İslam ve Müslüman düşmanlığı üzerinden söylemlerini meşrulaştıran aşırı sağ için uygun ortamı hazırlamıştır. Salgın öncesi eylemlerini; terörizm, göç, ekonomi ve işsizlik gibi konular üzerinden korku ve paranoya aracılığıyla meşrulaştırmak isteyen aşırı sağ, salgın döneminde de 1) Virüsün yayılmasından Müslümanları sorumlu göstermek, 2) Müslümanlar yüzünden toplumun diğer kesimlerine yardımların ulaşamadığı ve 3) Salgın döneminde Müslümanlara pozitif ayrımcılık yapıldığı yönünde dezenformasyon üretmektedir. Üstelik Müslümanlara yönelik bu tutum sadece aşırı sağ gruplar ve siyasiler ya da kimlik girişimcileri tarafından gerçekleştirilmemekte aynı zamanda konvansiyonel medyadaki COVID-19 haberlerinde kullanılan görseller ve içeriklerle de yeniden üretilmektedir. Geleneksel medyanın yanında gelişen bilgi ve iletişim teknolojileriyle birlikte çok sayıda insana ulaşabildiğiniz sosyal medya uygulamalarında da Müslümanların salgını yaydığına yönelik büyük bir karalama kampanyası; malenfermosyan, etiketlemeler ve memler aracılığıyla gerçekleşmiştir.

COVID-19 döneminde Müslümanlar sadece medya ve sosyal medyadaki dezenformasyonlardan etkilenmemiş ayrıca nefret suçu ve ayrımcılık vakaları da artmıştır. Hâlihazırda her geçen yıl Batı'da çok

sayıda gerçekleşen cami, dernek ve ibadethanelere y6nelik saldırıların yanında, İslam'a ve M6sl6manlara y6nelik nefret suçu sayılarının Almanya ve İngiltere gibi gelişmiş 6lkelerde salgın d6neminde zirveye ulaştığı g6r6lmektedir. COVID-19 d6neminde İslamofobinin sosyal medyada doğrudan ve keskin şekilde gerçekleştiği 6lkelerin başında ise Hindistan gelmektedir. Etiketler 6zerinden M6sl6manların salgını bilerek yaydığı iddiaları ortaya atılmış ve M6sl6manlar, “vir6s ter6ristleri” olarak damgalanmak istenmiştir. Ayrıca pandemi d6neminde bazı hastanelere alınmayan ve ayrımcılığa uğrayan M6sl6manların, aynı zamanda d6kk6nları, işyerleri yağmalanmış ve Hindistan polisinin M6sl6manların şik6yetlerini kayıt altına almadıkları g6r6lmektedir. Sonuç olarak, COVID-19 salgını her kesimden insanı etkileyen b6y6k bir trajedi olmasının yanı sıra M6sl6manlara y6nelik ayrımcılığı ve d6şmanlığı da arttırmıştır. Pandeminin oluşturmuş olduğu şartlar İslamofobik akt6rlerin sahte haberler, etiketler ve memler aracılığıyla s6ylemlerinin normalleştirilmesine etki etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdelaziz, Rowaida. “Anti-Muslim Propaganda Is Seeping Into Online Discourse About The Coronavirus.” *Huffpost*, 10 Nisan 2020. Erişim 04 Ekim 2021. https://www.huffpost.com/entry/anti-muslim-propaganda-is-seeping-into-coronavirus-coverage_n_5e90b721c5b624efd9a27fab
- Abdou, Leila Hadj, Bale, Tim ve Geddes, Andrew Peter “Centre-right parties and immigration in an era of politicisation,” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48, sayı: 2 (2022): 327-40. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1853901>
- Abu-Ras, Wahiba M. ve Suarez, Zulema E. “Muslim Men and Women’s Perception of Discrimination, Hate Crimes, and PTSD Symptoms Post 9/11.” *Traumatology* 15, sayı: 3 (2009): 48–63. <https://doi.org/10.1177/1534765609342281>
- Al-Qazzaz, Khaled. “Islamophobia is on the rise during COVID-19.” *Policy Options*, 1 Ekim 2020. Erişim 10 Ocak 2021. <https://policyoptions.irpp.org/magazines/october-2020/islamophobia-is-on-the-rise-during-covid-19/>
- Awan, Imran ve Khan-Williams, Roxana. “Research Briefing Report 2020: Coronavirus, Fear and How Islamophobia Spreads on Social Media,” Erişim 12 Ocak 2021. <https://antimuslimhatredworkinggroup.home.files.wordpress.com/2020/04/research-briefing-report-7-1.pdf>
- Bähre, Erik. “Dutch superiority the cause of so many Covid-19 infections?.” *leidenanthropologyblog*, 20 Ekim 2020, Erişim 22 Mart 2022. <https://www.leidenanthropologyblog.nl/articles/dutch-superiority-the-cause-of-so-many-covid-19-infections>
- Balcı, Ali ve Cicioğlu, Filiz. “Turkey in the discourse of European far right: the uses and abuses of Turkey’s membership process for a counter-hegemony.” *Journal of Contemporary European Studies* 28, sayı: 1 (2020): 100-113. <https://doi.org/10.1080/14782804.2019.1677574>
- British Medical Association. “COVID-19: the risk to BAME doctors”. Erişim 10 Ocak 2021. <https://www.bma.org.uk/adviceand-support/covid-19/your-health/covid-19-therisk-to-bame-doctors>
- Castaño-Pulgarín, Sergio A., Suárez-Betancur, Natalia, Vega, Luis Magnolia T. ve López, Harvey Mauricio H. “Internet, social media and online hate speech. Systematic review.” *Aggression and Violent Behavior* 58, (2021). <https://doi.org/10.1016/j.avb.2021.101608>.
- Challies, Danna M., Hunt, Maree, Garry, Maryanne ve Harper, David N. “Whatever Gave You That Idea? False Memories Following Equivalence Training: A Behavioral Account Of The Misinformation Effect.” *Journal of the Experimental Analysis of Behavior* 96, (2011): 343-362. <https://doi.org/10.1901/jeab.2011.96-343>

- Conway, Maura. "Determining the role of the Internet in violent extremism and terrorism: six suggestions for progressing research," *Studies in Conflict & Terrorism* 25, (2016): 77–98.
- Darius, Philipp ve Stephany, Fabian. "Hashjacking" the Debate: Polarisation Strategies of Germany's Political Far-Right on Twitter." İçinde *Social Informatics*, 298-308. 11th International Conference, SocInfo 2019, Doha, Qatar, November 18–21, 2019, https://doi.org/10.1007/978-3-030-34971-4_21
- Davison, Patrick. "The Language of Internet Memes." İçinde *The Social Media Reader*, New York: New York University Press, 2012: 120–34.
- Dodd, Vikran. "Met police twice as likely to fine black people over lockdown breaches – research," *The Guardian*. 03 Haziran 2020. Erişim 10 Eylül 2020. <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/jun/03/met-police-twice-as-likely-to-fine-black-people-over-lockdown-breaches-research>
- ECRI. "ECRI Report On Austria (Sixth Monitoring Cycle)," 7 Nisan 2020. Erişim 10 Eylül 2021. <https://rm.coe.int/report-on-austria-6th-monitoring-cycle-/16809e826f>
- Erdoğan, Emre, Uyan Semerci, Pınar, Eyolcu Kafalı, Bilnur ve Çaytaş, Şaban. *İnfodemi ve Bilgi Düzensizlikleri: Kavramlar, Nedenler ve Çözümler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Eskicioğlu, Yiğit Cem. "İslamofobik Nefret Söylemi Aracı Olarak "Mem"ler," *TRT Akademi* 7, sayı: 15 (2022): 702-31. <https://doi.org/10.37679/trta.1101280>
- Euronews. "Hindistan'da Covid-19'u yaymakla suçlanan Müslümanlar bazı hastanelere alınmıyor," 25 Nisan 2020. Erişim 10 Aralık 2020. <https://tr.euronews.com/2020/04/25/hindistanda-covid-19-u-yaymakla-suclanan-muslimanlar-baz-hastanelere-alinmiyor>
- Fox, Jesse, Cruz, Carlos ve Lee, Young Ji. "Perpetuating online sexism offline: Anonymity, interactivity, and the effects of sexist hashtags on social media." *Computers in Human Behavior* 52, (2015): 436-442, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.06.024>
- Gamir-Ríos, Jose, Tarullo, Raquel ve Ibáñez-Cuquerella, Miguel. "Multimodal disinformation about otherness on the internet. The spread of racist, xenophobic and islamophobic fake news in 2020." *Análisi* 64, (2021): 49–64.
- Gölcü, Abdülkadir ve Çuhadar, Mustafa. "Batı Topluluklarında İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü," *Ombudsman Akademik* 7, (2017): 71-99.
- Hakoköngäs, Eemeli, Halmesvaara, Otto ve Sakki, Inari. "Persuasion Through Bitter Humor: Multimodal Discourse Analysis of Rhetoric in Internet Memes of Two Far-Right Groups in Finland." *Social Media + Society* 6, sayı: 2 (2020). <https://doi.org/10.1177/2056305120921575>

- Hashmi, Shehmeen, Khan, Mohsin Hassan ve Amer, Mohammedwesam. “Islamophobic Discourses in India During COVID-19 Pandemic: A Case of Tablighi Jamaat,” *Journal of Intercultural Communication Research*, (2023). <https://doi.org/10.1080/17475759.2023.2198537>
- Herman, Edward S. ve Chomsky, Noam. *Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir*. İstanbul: Minerva Yayınları, 1999.
- Hopyar, Zehra. “Covid-19 Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri: Birleşik Krallık Örneği,” *Akademik Düşünce Dergisi* 4, (2021): 90-106. <https://doi.org/10.53507/akademikdusunce.913572>
- Horsti, Karina. “Digital Islamophobia: The Swedish woman as a figure of pure and dangerous whiteness,” *New Media & Society* 19, sayı: 9 (2017): 1440–457. <https://doi.org/10.1177/1461444816642169>
- Kalın, İbrahim. "İslamofobi ve Çokkültürlülüğün Sınırları." İçinde *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi*, ed. John L. Esposito ve İbrahim Kalın, 37-59. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Knobel, Michele ve Lankshear, Colin. "Online memes, affinities, and cultural production," *A new literacies sampler* 29, (2007): 199-227.
- Kruglanski, Arie, Jasko, Katarzyna, Webber, David, Chernikova, Marina ve Molinario, Erica. “The Making of Violent Extremists.” *Review of General Psychology* 22, sayı:1 (2018): 107–20. <https://doi.org/10.1037/gpr0000144>
- Marwick, Alice ve Lewis, Rebecca. “Media Manipulation and Disinformation Online.” *Data & Society Research Institute*, 2017.
- Mujahidin, Muhammad Saekul. "Islamophobia and allegations against corona virus spread by Muslim minority in India." *AJIS* 6, sayı:2 (2021): 207-23.
- Nagar, Itisha ve Gill, Simran. “Head is Where the Herd is: Fake News and Effect of Online Social Conformity on Islamophobia in Indians.” *Social Sciences & Humanities Open*, (2020). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3651297>
- Nissenbaum, Asaf ve Shifman, Limor. “Internet memes as contested cultural capital: The case of 4chan’s /b/ board.” *New Media & Society* 19, sayı: 4 (2017): 483–501. <https://doi.org/10.1177/1461444815609313>
- Office for National Statistics. “Coronavirus (COVID-19) related deaths by religious group, England and Wales: 2 March to 15 May 2020.” Erişim 10 Ocak 2021. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/deaths/articles/coronaviruscovid19relateddeathsbyreligiousgroupenglandandwales/2marchto15may2020>
- OSCE. “Hate Crime Laws.” Erişim 13 Aralık 2021. <https://www.osce.org/odihr/36426>
- OSCE. “Hate Crime Against Muslims.” Erişim 13 Aralık 2021. https://www.osce.org/files/f/documents/1/6/373441_1.pdf

- OSCE. “What is Hate Crime.” Erişim 13 Aralık 2021. <https://hatecrime.osce.org/>
- Parveen, Nazia. “Police investigate UK far-right groups over anti-Muslim coronavirus claims.” *The Guardian*, 05 Nisan 2020. Erişim 15 Ocak 2021. <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/05/police-investigate-uk-far-right-groups-over-anti-muslim-coronavirus-claims>
- Perrigo, Billy. “It Was Already Dangerous to Be Muslim in India. Then Came the Coronavirus,” *Time*, 03 Nisan 2020. Erişim 20 Eylül 2022. <https://time.com/5815264/coronavirus-india-islamophobia-coronajihad/>
- Poole, Elizabeth, Giraud, Eva Haifa ve de Quincey, Ed. “Tactical interventions in online hate speech: The case of #stopIslam.” *New Media & Society* 23, sayı: 6 (2021): 1415–442. <https://doi.org/10.1177/1461444820903319>
- Poole, Elizabeth ve Williamson, Milly. “Disrupting or reconfiguring racist narratives about Muslims? The representation of British Muslims during the Covid crisis.” *Journalism* 24, sayı: 2 (2023): 262–279. <https://doi.org/10.1177/14648849211030129>
- Runnymede Trust. Commission on British Muslims and Islamophobia. *Islamophobia: A Challenge for Us All: Report of the Runnymede Trust Commission On British Muslims and Islamophobia*. London: Runnymede Trust, 1997.
- Tauscher, Soner. “Islamophobia in Germany: National Report 2020.” İçinde *European Islamophobia Report 2020*, ed. Enes Bayraklı ve Farid Hafez, 353-93. Viyana: Leopold Weiss Institute, 2021.
- Thornycroft, Ryan ve Asquith, Nicole L. “The Dark Figure of Disablist Violence.” *The Howard Journal of Criminal Justice* 54, (2015): 489-507.
- Topal, Fikret, Tauscher, Soner ve Eskicioğlu, Yiğit Cem. “Avrupa’da İslamofobiyi Ölçmek: Bir İndeks Denemesi”, I. Uluslararası Medya ve İslamofobi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 760-80. Ankara, 2023.
- Van Dijk, Teun A. “Mediating Racism The role of the Media in production of Racism” İçinde *Language, Power and Ideology: Studies in political discourse*, ed. Ruth Wodak, John Benjamins Publishing Company, 1989.
- Vidgen, Bertie, Yasseri, Taha ve Margetts, Helen. “Islamophobes are not all the same! A study of far right actors on Twitter, Journal of Policing.” *Intelligence and Counter Terrorism* 17, (2022): 1-23. <https://doi.org/10.1080/18335330.2021.1892166>
- VOL. “Koran gefährlicher als Corona-FPÖ als macht in Wien Stimmung,” 16 Haziran 2020. Erişim 10 Eylül 2021. <https://www.vol.at/koran-gefahrllicher-als-corona-fpoe-macht-in-wien-stimmung/6648566>.
- Wardle, Claire. “Understanding Information disorder,” *First Draft*, 22 Eylül 2020. Erişim 04 Nisan 2022. <https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder/>

Sakarya'da Lisans Eğitimi Alan Uluslararası Öğrenciler: Beklentiler ve Deneyimler

International Students Studying Undergraduate Education in Sakarya: Expectations and Experiences

Rümeysa Betül Gündüz

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, rumeysabetulgunduz@gmail.com

ORCID:0009-0009-8333-4252

Journal of Migration and Political Studies

MIPOS 2023

Cilt Volume I - Sayı Number I

ss. pp. 35-53

Geliş Tarihi Received: 14.07.2023

Kabul Tarihi Accepted: 16.09.2023

Atıf Citation: Gündüz, R. B. "Sakarya'da Lisans Eğitimi Alan Uluslararası Öğrenciler: Beklentiler ve Deneyimler." *Journal of Migration and Political Studies* 1 (2023): 35-53

ÖZET

Bu araştırma, uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih etme motivasyonlarını ve Türkiye'de lisans eğitimine başladıktan sonraki tecrübelerini anlamak amacıyla tasarlanmıştır. Araştırmanın üç temel odağı bulunmaktadır: Öğrencilerin Türkiye'ye gelmeden önceki beklentileri, geldikten sonraki deneyimleri ve Türkiye'nin gelecek tasavvurlarındaki konumu. Bu bağlamda Sakarya Üniversitesi'nde eğitim gören 7 öğrenciyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ile Türkiye'deki toplumsal ve kurumsal faktörlerin uluslararası öğrencilerin gündelik yaşam pratiklerine etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmada fenomenolojik araştırma deseni benimsenmiştir. Görüşmeler sonucunda ulaşılan veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenerek 4 başlıkta analiz edilmiştir. Bu başlıklar katılımcıların uluslararası öğrencilik deneyimleri, Türkiye'ye göç etme motivasyonları, Türkiye'de lisans eğitimi deneyimleri, lisans eğitimine dair değerlendirmeleri, Türkiye'de günlük yaşam ve gelecek tasavvurlarıdır. Araştırmanın bulgularına göre öğrencilerin Türkiye'yi tercih etmelerindeki temel motivasyon nitelikli eğitim ve din özgürlüğüdür. Öğrenciler Türkiye'de kaldıkları süre boyunca en fazla ekonomik krizlerden ve göçmen karşıtı olaylardan etkilenmektedir. Katılımcılar, düzenli göçmen olduklarını vurgulayarak, sığınmacıların ülkeye uyum sağlamasının göçmen karşıtlığını azaltacağını düşünmektedirler. Katılımcıların tamamı Türkiye'deki eğitimlerinden memnun olsalar da mezun olduktan sonra Türkiye'den ayrılma eğilimindedirler. Bu çalışma, Türkiye'nin küresel eğitim şartlarına uygun politikalar geliştirebilmesine katkıda bulunması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası Göç, Uluslararası Öğrenciler, Yükseköğretim*

EXTENDED ABSTRACT

This study focuses on the motivations of international students to choose Turkey and their daily lives through the example of Sakarya University. According to the data disclosed in the Higher Education information system, Sakarya University is one of the universities with the highest number of international students. Although the reasons why the students interviewed prefer Turkey vary depending on the country they come from, the most influential factors can be listed as follows: quality education, religious freedom, scholarship opportunities, and cultural and geographical proximity. At the same time, the daily life practices and perspectives on undergraduate education in Turkey differ according to their demographic characteristics. All participants stated that the undergraduate education they received in Turkey met their expectations. However, it has been understood that difficulties encountered in social life such as language problems, miscommunication with peers and teachers, verbal, physical or psychological violence caused by anti-immigrant sentiment, and livelihood difficulties caused by the economic crisis negatively affect perceptions of the country. These difficulties negatively affect the decisions of international students to study or study for a postgraduate degree in Turkey. The views on this situation have been examined under the heading of Turkey's position in the future conceptions of international students.

Qualitative methods were used in this research and phenomenological research design was adopted. The research group consists of 7 international students from different countries and studying in different departments. All participants are registered to Sakarya University. The fact that the university is one of the top 10 universities with the highest number of international students has been effective in determining the sample. The participants were reached by snowball sampling technique. The data were collected through semi-structured in-depth interviews. It was analyzed by dividing into themes and codes using the content analysis method.

In the study in-depth interviews were conducted with 7 international students from different countries studying at Sakarya University. Marches January 3 Dec 2023 to March 15 Dec 2023 lasted between 40 and 60 minutes. The interviews were conducted between the dates of January and March 2023. 6 Of the interviews were conducted face-to-face and 1 of them was conducted online. 4 Of the participants are men, 3 of them are women. Although there were differences based on gender in the answers, there was no difference in the willingness to participate. All participants came to Turkey through the Presidency of Turks Abroad and Related Communities (YTB). Participants who initially responded positively and refrained from complaining during interviews later felt comfortable expressing their true thoughts, relying on the impartiality of the researcher. On the reasons for choosing Turkey; While students from Asia and Muslim minority countries emphasized the importance of religious freedom, participants from the Middle East and Africa drew attention to the quality of education, and those from the Middle East and Turkic countries drew attention to cultural and geographical proximity. Although the participants came to Turkey without prejudice, they faced difficulties such as language barriers, incidents of verbal and physical violence, financial problems caused by the economic crisis and exclusion due to anti-immigrant media reports. Their common problem is that the language education they receive at the preparatory stage is insufficient.

The participants showed a high awareness of the Decoupling between skilled migration and irregular migration. They emphasized that they came to Turkey by regular means for educational purposes and drew attention to the rights they have. Perceptions of irregular migrants are divided into two; some see their uncontrolled living in cities and their spread as a vulnerability and violation of the rights of local people, and argue that they should be sent back when the war ends. Others put forward the idea that asylum seekers are here because they have to and that the migration process can contribute to the country if managed correctly. As a result, all participants are of the opinion that they can recommend studying in Turkey to others as well. However, they also expressed the issues that need to be improved, such as lack of equipment, inadequacies in language education, and economic concerns. While the participants identify the areas that need to be improved, they all believe that the advantages of studying in Turkey are more. When the position of Turkey in the future plans is examined, the negative impact of the rising inflation in recent years is clearly seen. According to the results of the study, participants plan to return to their families or migrate to a third country due to economic concerns and uncertainties in the employment market. In order for the contributions of international students to the country to be sustainable, solutions to these problem areas should be produced.

Keywords: International Migration, International Students, Higher Education

GİRİŞ

Türkiye Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) yayınlamış olduğu son (2022-2023) istatistiklere göre, Türkiye'de 301.694 uluslararası öğrenci öğrenim görmektedir.¹ Yükseköğretimdeki uluslararası öğrenciler mikro düzeyde üniversitelere, makro düzeyde ise ilgili ülkeye sosyal, kültürel ve ekonomik alan başta olmak üzere birçok açıdan katkı sunmaktadır. Örneğin 2017 yılında uluslararası öğrencilerin Amerikan ekonomisine 42 milyar dolar katkı sağladığı bilinmektedir.² Benzer şekilde uluslararası öğrenciler Avustralya ekonomisinde de önemli bir rol oynamış ve son otuz yılda demir ve kömürden sonra üçüncü en büyük ihracat kalemi haline gelerek, 2019 yılında 40,3 milyar AU\$ gelir sağlamışlardır.³ Birleşik Krallık'ta ise 2021/2022 döneminde kişi başı 58 milyon £ net katkı sağladıkları bilinmektedir.⁴ Danimarka'da uluslararası öğrencilerin sağladıkları ekonomik katkı 1 milyar DKK iken,⁵ Hollanda'da bu meblağ 740 milyon £'dur.⁶ Fransa'da uluslararası öğrencilerin sağladıkları katkı 5 milyon £ olarak tespit edilmiştir.⁷ Türkiye'de ise 198 farklı ülkeden gelmiş olan 300.000 civarındaki uluslararası öğrenci, ekonomiye yılda ortalama 2,1 milyar dolar kazanç sağlamaktadır.⁸ Bu açıdan ele alındığında ev sahibi ülkeler uluslararası öğrenci hareketliliğinin ekonomik boyutunu cazip bularak bu öğrencilere yönelik politikalar geliştirmektedir. Uluslararası öğrenci hareketliliği nitelikli insan dolaşımı sağlaması bakımından da ülkelere avantaj sağlamaktadır. Bu sayede ev sahibi ülkeler yetişmiş, vasıflı öğrencileri bünyelerine katma fırsatı yakalamaktadır.⁹ Yükseköğretimde uluslararasılaşma ulusal sınırları aşan bir misyonu kapsayarak ülkelere çeşitli katkılar sunan bir kaynaktır. Uluslararasılaşmanın ekonomiye sunduğu katkı ülkelerin bu hususu bir gelir kaynağı olarak görmesine yol açmakta ve uluslararasılaşmaya atfedilen değer sayesinde ülkelerin araştırma kapasiteleri genişlemektedir.

¹ <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 12 Temmuz 2023.

² Open Doors "Report on International Education Exchange". <http://www.iie.org/Research-and-Insights/Open-Doors/Open-Doors-2018-Media-Information>. Erişim: 12 Kasım 2022

³ Chowdhury, M. 2021. Internationalisation Of Education and Its Effect On Economic Growth and Development. School of Business, Western Sydney University, Australia, 2019: 207

⁴ Cannings, J, Halterbeck, M., ve Conlon G. 2023. "The Benefits and Costs of International Higher Education Students to the UK Economy."

⁵ "ESN Denmark's Statement Regarding the Closing of English Taught Top-Ups and AP Degrees in Denmark," 2021.

⁶ Wittenborg. "New Report on the Value of International Students for the Netherlands Economy." <https://www.wittenborg.eu/new-report-value-international-students-netherlands-economy.htm>

⁷ Campus France. "Economic Impact of International Students in France." 2022. https://ressources.campusfrance.org/publications/observatoire/en/economic_impact_international_students_in_france_en.pdf

⁸ Kabirova, A. 2023. "Uluslararası Öğrencilerin Türkiye'ye Ekonomik Katkısı." <https://udef.org.tr/dosyalar/arge/2023-3-29-uluslararasi-ogrenciler-ekonomik-katkilari.pdf>

⁹ Topal, F, Tauscher, S. 2020. "Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme", Akademik İncelemeler Dergisi, 2020:311

Uluslararasılaşma ve küreselleşme kavramları farklı kavramlar olarak açıklansa da bazı zamanlarda aynı anlamda kullanımlarına rastlanmaktadır.¹⁰ Knight, küreselleşmenin uluslararasılaşmayı etkilediğini ileri sürerek küreselleşmeyi; “teknoloji, ekonomi, bilgi, değer ve insanların ülkeler arasındaki dolaşımı” olarak tanımlamaktadır. Uluslararasılaşmayı ise herhangi bir ülkenin küreselleşme sonucunda ortaya çıkan etkilere karşı gösterdiği tepkilerle birlikte ulusal değerlerin korunması şeklinde açıklamaktadır.¹¹ Bu bağlamda yükseköğretimin uluslararasılaşması; yükseköğretimin araştırma-geliştirme, eğitim ve hizmet gibi işlev ve amaçlarına ek olarak küresel ve kültürlerarası bir misyonun dahil edilmesidir.¹² Diğer bir tanıma göre, uluslararasılaşma kurumların ulusal sınırlar dışında hizmet vermesi ve faaliyetlerinin yayılım göstermesi olarak tanımlanmaktadır.¹³ Genç nüfusa sahip ülkelerden, gelişmiş ülkelere doğru artan yükseköğretim talebi, dünya çapında uluslararası öğrenci hareketliliğini aktif hale getirmiştir. Öğrencilerin ve akademisyenlerin ülkelerarasındaki değişimleri ortak araştırma ve eğitim programlarının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu sayede yükseköğretim küreselleşmiştir. 1990’lı yıllar sonrasında ciddi şekilde artış gösteren uluslararası öğrenci hareketliliği küresel eğitimin hem sosyokültürel hem de ekonomik ve politik anlamda ülkeler açısından çekici hale gelmesine yol açmıştır.¹⁴ Qiang’a (2003) göre, yükseköğretimde uluslararasılaşmaya etki eden iki temel faktör; uluslararası öğrencilerin milli ekonomiyi olumlu etkilemesi ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak yerel politikaların etkisini yitirmesiyle eğitimde uluslararasılaşmanın kaçınılmaz bir gerçeklik haline gelmesidir.¹⁵ Eğitimin küresel bir misyon kazanması ise üniversitelerin eğitim ve araştırma olanaklarına ve bunun yanında sunduğu sosyal hizmetlere küresel bir boyut kazandırma sürecini ve sürdürülebilir politikalar benimsemesini beraberinde getirmektedir.¹⁶

Türkiye’de uluslararası öğrenciler ilk olarak Türkiye’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilere İlişkin (30 Nisan 1985) yönetmelikte Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan öğrenciler olarak tanımlanmış ve 1990’lı yıllarda önemli bir politika alanı olarak görülmeye başlanmıştır.¹⁷ Türkiye’de 2000’li yılların başında 16 bin civarında seyreden uluslararası öğrenci sayısı günümüzde 300 bine ulaşmıştır (YÖK, 2022-2023). Sayıları her geçen gün artış gösteren uluslararası öğrencilerin çoğu Balkanlardan, Türk Cumhuriyetlerinden, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden gelmektedir. Bu bölgelerden gelen öğrencilerin fazla olması Osmanlı’dan gelen kültürel ve tarihi bağ ile yakından ilişkilidir. Bu soy bağının yanında aynı dine mensup olma ve dini ritüelleri özgürce gerçekleştirebilme olanakları da önemli bir etkiye sahiptir. Türk eğitim sisteminin kaydettiği

---

¹⁰ Beck, K. “Globalization/s: Reproduction and Resistance in the Internationalization of Higher Education”, Canadian Journal of Education 35, No. 3, 2012:136

¹¹ Knight, J. Higher education in turmoil: The changing world of internationalization (Vol. 13). 2008: 5

¹² A.g.e., 21

¹³ Zerengok, D., Guzel, P., Ozbey, S. “The Impact of Leisure Participation on Social Adaptation of International Students”. Journal of Education and Training Studies, 6(2), 2018: 15

¹⁴ Özer, M., Gür, B. S., & Küçükcan, T. (2011). “Kalite Güvencesi: Türkiye Yükseköğretimi için Stratejik Tercihler.” Yükseköğretim ve Bilim Dergisi. 1(2), 59-65.

¹⁵ Qiang, Z. Internationalization of higher education: towards a conceptual framework. Policy Futures in Education, 1(2), 2003: 8

¹⁶ Zerengok, D., Guzel, P., Ozbey, S. “The Impact of Leisure Participation on Social Adaptation of International Students”, 21

¹⁷ Özer, M. “Türkiye’deki uluslararası öğrenciler”, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, (1), 2012: 11

gelişmeler ve öğrencilere sunduğu hizmetler öğrenci hareketliliğini olumlu etkileyen faktörler arasındadır.¹⁸ Yükseköğretim Kurulu (YÖK), uluslararası öğrenciler konusuna önem atfetmekte ve uluslararası öğrenci hareketliliğinin hem nicelik hem de nitelik bakımından gelişmesi için Bologna Süreci, Erasmus Programları, YÖS, Mevlâna Değişim Programı, TURQUAS Projesi, Türkiye Bursları, YABSİS Projesi gibi çalışmalara imza atmaktadır. Türkiye’de yükseköğretimin uluslararasılaşması zorunlu göç hareketlerinden de bir hayli etkilenmiştir. Dünya’da mültecilerin yükseköğretime dahil olma oranı yüzde 3 iken, Türkiye’de yüzde 7,5’i aşmış durumdadır.¹⁹ Tüm bu göç hareketlerinin sonucunda Türkiye’de “yükseköğretimde zaruri uluslararasılaşma” meydana gelmiştir.²⁰ Zorunlu sebeplerle yerlerinden edilerek dezavantajlı konuma gelen göçmenlerin üniversitelere yerleştirilmesi bir yandan çok kültürlülük, evrensel bilgi üretimi gibi konularla ilişkililikten bir yandan da eğitim hakkını korumaya alması bakımından insan haklarına atfedilen değeri ortaya koymaktadır.²¹ Tercih edilecek ülkedeki refah ve güvenlik seviyesi, eğitim kalitesi, burs, barınma imkanları ve mezuniyetten sonra sunulan istihdam olanakları, ülkenin dili, kültürü ve çok kültürlülük düzeyi uluslararası öğrencilerin dikkat ettiği faktörlerdir.²² Uluslararası öğrenciler tercih edecekleri ülkenin koşullarını göz önünde bulundurmakla birlikte kendileri de göç ettikleri ülkeye birtakım kazançlar sağlamaktadırlar. Bu kazançlar ülkeler arasında bir köprü işlevi görerek iş birliği kurma, iletişimi artırma, ekonomik gelir sağlama, kültürel zenginlik sağlama, ülkenin kültürünü kaynak ülkeye tanıtmaya ve kamusal bir diplomasi nesnesi olmaları biçiminde sıralanabilir.²³ Ayrıca uluslararası öğrencilerin hem kendi kültürlerini geldikleri ülkeye aktarmaları hem de geldikleri ülkenin kültürünü anlama çabaları kampüs ortamında yerli öğrencilerle ciddi bir etkileşim sağlamaktadır. Bu araştırmada “Uluslararası öğrencilerin Türkiye’yi tercih etme motivasyonları nelerdir?” ve “Türkiye’deki uluslararası öğrencilerin gündelik yaşam pratikleri nasıl şekillenmektedir?” soruları çerçevesinde Sakarya Üniversitesi’nde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin deneyimlerine odaklanılmıştır. Sakarya Üniversitesi bünyesinde eğitim alan 5000 uluslararası öğrenci ile en fazla uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan on üniversite arasında yer almaktadır.²⁴ Türkiye’de yükselen göçmen karşıtı söylemler, göçmenlere yönelik şiddet olayları, göçmenlerin siyasi aktörler tarafından bir politika aracı haline getirilmesi ve tüm bu olayların medya aracılığıyla geniş kitleleri etkilemesi, yerel halk ve göçmenler arasında gerilim oluşturmaktadır. Meydana gelen gerilimden etkilenen bileşenlerin başında gelen göçmen gruplar arasında uluslararası öğrenciler de bulunmaktadır. Bu bağlamda nitelikli göçmen olmaları bakımından sosyal

¹⁸ Snoubar, T. “Türkiye’de Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Sorunları ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri”, 17-18

¹⁹ Saraç, Y. Yükseköğretimde uluslararasılaşma. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-yuksekogretimde-uluslararasılaşma/2233368>. 2021: 60

²⁰ De Wit, H., & Altbach, P. G. Internationalization in Higher Education: Global Trends and Recommendations for Its Future. *Policy Reviews in Higher Education*, 5, 2021: 34

²¹ Ergin, H., de Wit, H., & Leask, B. Forced internationalization of higher education: An emerging phenomenon. *International Higher Education*, (97), 2019: 9-10.

²² Üniversiteler Arası Kurul Başkanlığı (ÜAK) (2016). Türkiye’de Yükseköğretim ve Uluslararasılaşma, http://cdn.hitit.edu.tr/hitit/files/23530_1610041532492.pdf, 25.04.2022

²³ Özoğlu, M., Gür, BS., Coşkun, İ. Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler. Ankara: Pelin Ofset, 2012: 22-23

²⁴ <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 12 Eylül 2023

sermayeye büyük bir katkı sağlayan uluslararası öğrencilerin toplumsal yaşamdaki tecrübelerinin araştırılması önem arz etmektedir.

Uluslararası öğrencilerle ilgili hem dünya hem de Türkiye ölçeğindeki çalışmalarda; öğrencilerin yaşadıkları sorunlar, ülkeleri tercih etme motivasyonları ve adaptasyon süreçleri gibi konular öne çıkmaktadır. Yang (2006) İngiltere’de öğrenim gören 12 uluslararası öğrenciyle gerçekleştirdiği araştırmasında uluslararası öğrencilerin yaşadıkları sorunlara değinmiştir. Çalışmanın bulgularına göre en önemli sorunun sosyal ve kültürel uyumda yaşanan zorluklardır.²⁵ Mori (2000) ve Sandhu (1995) yaptıkları çalışmada kültürel uyum çabasının ve evden uzak olmanın uluslararası öğrenciler için strese yol açtığını belirtmişlerdir.²⁶ Deressa ve Beavers (1988) yaptıkları çalışmada uluslararası öğrencilerin yaşadıkları sorunların başında maddi sıkıntıların geldiğini ortaya koymuşlardır.²⁷ Öğrencilerin gidecekleri ülkeleri tercih etme sebeplerini ortaya koyan araştırmalar arasında ise Hobsons’ın 2017 yılında gerçekleştirdiği çalışmanın verileri dikkat çekicidir. 62 bin uluslararası öğrencinin katıldığı bu anket çalışmasına göre; öğrencilerin yüzde 79’u üniversite tercihlerinde eğitim-öğretim kalitesini öncelemektedir. Bununla birlikte, misafirperverliğin, güven ortamının ve ekonomik koşulların uygun olması da öğrencilerin gidecekleri ülkeyi belirleyen koşulların başında gelmektedir.²⁸ Karaoğlu (2007) bu bağlamda kültürel değişikliklere uyma çabası arttıkça entegrasyonun olumsuz etkilendiğini, bu farklılıklar azaldıkça öğrencilerin içinde yaşadığı kültürü benimsemelerinin kolaylaştığını belirlemiştir.²⁹ Ancak entegrasyon, tam anlamıyla hâkim kültüre karışmayı ve asimile olmayı gerektirmemektedir. Aksine, azınlık grupların kendi kültürlerini ve kimliklerini korumayı hedefleyen bir süreçtir.³⁰ Kondakçı (2011) ise, uluslararası öğrencileri gidiş öncesi ve gidiş sonrası bireysel/kamusal faktörler olarak iki açıdan ele alır. Bu bakış açısına göre kaynak ülkenin olumsuz şartları ve ev sahibi ülkenin olumlu şartları gidiş öncesi kamusal faktörler iken; öğrencinin kişisel tercihleri, motivasyonu ve istekleri gidiş öncesi bireysel gerekçelerdir. Ev sahibi ülkedeki bağlantılar, ekonomik, sosyal ve kültürel nedenler ve ev sahibi ülkede elde edilen kişisel deneyimler de gidiş sonrası kamusal/bireysel gerekçeleri kapsamaktadır.³¹ Çetinsaya da yükseköğretimde küreselleşme sürecini etkileyen iki boyut olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki kaynak ülkenin kapasitenin yetersiz olması ikincisi ise ev sahibi ülkenin küresel eğitim sistemindeki imajı ve

---

²⁵ Yang, H. 2006. “Understanding experiences of being a Chinese overseas student in the United Kingdom: Learning, culture and identity. In “Ways of knowledge and doing””, Student Conference, University of Birmingham.

²⁶ Mori, S. 2000. “Addressing the mental health concerns of international students. Journal of Counseling and Development”, 78 (2), 137-143.

²⁷ Deressa, B. ve Beavers, I. 1988. “Needs assessment of international students in a college of home economics” Educational Research Quarterly, 12(2), 51-56.

²⁸ Hobsons. “Global International Student Survey 2017: The changing Dynamics of international student recruitment”. https://www.hobsons.com/res/Whitepapers/Hobsons_Insights2017_Global_Web.pdf. Erişim: 4 Kasım 2022

²⁹ Karaoğlu, F. (2007). Yabancı uyruklu öğrencilerde uyma davranışı:TÖMER örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

³⁰ Yaman, F. Uyum ve Ötekileşme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar, Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi, 3(1), 2017:106.

³¹ Kondakçı, Y. “Student mobility reviewed: attraction and satisfaction of international students in Turkey”. Higher Education, 62, 2011: 577

sunduğu sürdürülebilir eğitim ve araştırma fırsatlarıdır.³² Bir başka çalışmada Snoubar (2015) Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin yaşadıkları sorunları ihtiyaç duydukları sosyal hizmetler bağlamında incelemiştir. Yaptığı anket çalışması sonucunda öğrencilerin önyargılı davranışlara, baskıya ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını saptamıştır. Ayrıca yaşadıkları en temel sorunları akademik sorunlar, ekonomik sorunlar, dil sorunları ve ayrımcılığa uğrama olarak tespit etmiştir.³³ Buldukları ülkenin ekonomik durumu da uluslararası öğrencilerin gündelik yaşamını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Topal ve Tauscher (2020) ise Türkiye'deki uluslararası öğrenciler arasında Orta Doğu'dan göç edenlerin Balkanlar'dan göç edenlere göre daha fazla dil problemi yaşadıklarını tespit etmiş ve bunu Arap alfabesinin farklılığıyla açıklamıştır.³⁴ Bir diğer çalışmada uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih etme sebepleri arasında; burs imkanları, nitelikli eğitim, hayat standartları ve maliyetler, dinî veya etnik yapı ile kültürel özellikler, kendi ülkelerindeki Türk yetkililerin yönlendirmeleri gibi faktörleri dikkate aldıklarını belirtmiştir.³⁵ Güvenlik ve özgürlük de uluslararası öğrencilerin öncedeği kriterlerden biridir. Örneğin ABD eski Başkanı Trump'ın uyguladığı seyahat yasağı sonrasında yapılan bir çalışmada 1030 öğrencinin yüzde 61'inin karardan sonra Amerika'da eğitim almak konusunda endişeli oldukları ortaya çıkmıştır.³⁶

Bu çalışmada ise “Uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih etme motivasyonları nelerdir?” ve “Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin gündelik yaşam pratikleri nasıl şekillenmektedir?” soruları çerçevesinde uluslararası öğrencilerin deneyimlerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'deki uluslararası yükseköğretim öğrencilerinin Türkiye'yi tercih etme motivasyonları, gündelik yaşam pratikleri ve gelecek tasavvurlarında Türkiye'nin hangi konumda yer aldığı araştırılmıştır. Görüşmelerde elde edilen verilere göre uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih etme motivasyonları çeşitli kaynaklara dayanmaktadır. Nitelikli eğitim, din özgürlüğü, kültürel yakınlık ve aile etkisi bu kaynakların başlıcalarıdır. Türkiye'nin sunmuş olduğu yaşam koşulları ve eğitim imkanları ülkeyi çekici bir seçenek haline getirmektedir. Katılımcıların Türkiye'yi tercih etme sebepleri literatürdeki çalışmalar ile paralellik göstermekle birlikte gündelik yaşam pratiklerinin ve gelecek planlarının farklılaştığı gözlenmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda mevcut durumda Türkiye gündeminde önemli bir yerde duran göçmen karşıtlığı ve ekonomik kriz faktörlerinin öğrencilerin geleceğe yönelik kararlarına ve ülkeye yönelik algılarına en fazla etki eden olaylar olduğu görülmüştür.

I. Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'ye yükseköğretim amacıyla gelmiş olan uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih etme motivasyonlarının ve gündelik deneyimlerinin anlaşılması amacıyla nitel araştırma yöntemleri

³² Çetinsaya, G. Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, Genişletilmiş 2. Baskı. 2014: 145

³³ Snoubar, T. “Türkiye’de Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Sorunları ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. 2015: 118

³⁴ Topal ve Tauscher, “Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme”, 328

³⁵ Özer, M. “Türkiye’deki uluslararası öğrenciler”, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, (1), 2012: 11

³⁶ Hobsons. “Global International Student Survey 2017: The changing Dynamics of international student recruitment”, 13

kullanılmıştır. Nitel yöntem kullanılarak yapılan araştırmalar, çalışılan konuya dair çok boyutlu bulgular elde edilmesine ve derinlemesine analizler yapılmasına olanak tanımaktadır. Aynı zamanda, nitel araştırmalarda araştırmacı ile görüşmeci arasında resmi ve nicel sayılara dayanan bir ilişkinin ötesinde anlam dünyalarının gündelik dil aracılığıyla aktarıldığı bir ilişki kurulmaktadır.³⁷ Bu çalışmada da nitel araştırma yöntemi kullanılarak; katılımcıların kendi perspektiflerinden yola çıkarak Türkiye'yi tercih etmelerinde etkili olan faktörlerdir. Türkiye'de yabancı öğrenci olma deneyimleri ve bu duruma yükledikleri anlam ele alınmıştır. Araştırmada fenomenoloji yaklaşımı araştırma deseni olarak benimsenmiştir. Fenomenolojik desen, farkındalığa sahip olduğumuz halde derinlikli bilgisine sahip olamadığımız durumlara odaklanmaktadır.³⁸ Fenomenolojik çalışmalarda veri kaynağı olarak, araştırmacının odağında yer alan durumu tecrübe etmiş bireyler ya da gruplar referans alınmaktadır. Bu bağlamda uluslararası öğrencilerin Türkiye'de yükseköğretime dahil olmalarını etkileyen faktörler ele alınarak uluslararası öğrencilerin gündelik yaşam pratikleri fenomen kabul edilerek; bireysel görüşmeler ile uluslararası öğrencilerin deneyimleri ortaya konulmuştur.

II. Veri Toplama Tekniği

Bu araştırma özelinde Sakarya Üniversitesi'nde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin göç, sosyal yaşam ve eğitim süreçlerindeki deneyimleri araştırılmıştır. Sakarya Üniversitesi'nin en fazla uluslararası öğrenci barındıran on üniversite arasında olması bunda etkili olmuştur.³⁹ Bu nitel araştırmanın veri toplanmasında görüşme ve gözlem teknikleri ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve Sakarya'da ikamet eden yedi uluslararası öğrenci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Verilerin çözümlenmesi aşamasında içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formu katılımcının demografik bilgilerine, yükseköğretime karar verme ve göç sürecine, Türkiye'deki sosyal yaşantılarına ve gelecek planlamalarına dair soruları içermektedir.

III. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki uluslararası öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme amaçlı örneklem tekniklerinden ölçüt örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Bu aşamada örnekleme belirlemek için iki temel ölçüt oluşturulmuştur: a) En az lisans düzeyinde olunması b) Dil yeterliliği açısından hazırlık sınıfını (Tömer) geçip lisans eğitimine başlamış olması. Örneklem Sakarya Üniversitesi'nde eğitim gören 7 öğrenciden oluşmaktadır.

IV. Bulgular

a. Katılımcıların Sosyodemografik Profili

---

³⁷ Yanchar, S. C., Gantt, E. E., ve Clay, S. L. On The Nature of a Critical Methodology. *Theory and Psychology*.15. 2005: 32

³⁸ Yıldırım, A., & Simsek, H. (1999). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11 baskı: 1999-2018): 72

³⁹ Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Araştırma kapsamında kendileriyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilen 7 uluslararası öğrencinin; yaş, cinsiyet, Türkiye'ye geliş yılı, okuduğu bölüm, medeni hal, barınma ve istihdam durumlarına dair bilgiler aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Uluslararası Öğrencilerin Sosyo-Demografik Bilgileri

	Yaş	Cinsiyet	Geldikleri Ülke	Göç Edilen Yıl	Öğrenim Gördükleri Bölüm	Medeni Hal	Barınma Durumu	Çalışma Durumu
K1	24/19 98	Erkek	Tayland	2018	Uluslararası İlişkiler (4)	Evli	Yurt	İş Arıyor
K2	25/19 97	Erkek	Afganistan	2016	Uluslararası İlişkiler (4)	Bekar	Ev	Part-time
K3	24/19 98	Kadın	Tayland	2018	Tarih (4)	Bekar	Yurt	Çalışmıyor
K4	22/20 01	Erkek	Kazakistan	2018	Uluslararası İlişkiler (4)	Bekar	Yurt	Çalışmıyor
K5	24/19 99	Kadın	Tayland	2018	Gazetecilik (4)	Bekar	Yurt	Staj Yapıyor
K6	23/20 00	Erkek	Zimbabve	2018	Gazetecilik (4)	Bekar	Yurt	Staj Yapıyor
K7	25/19 97	Kadın	Afganistan	2018	Uluslararası İlişkiler (4)	Bekar	Yurt	Tercümanlık Şirketinde Çalışıyor

Sakarya Üniversitesi'nde öğrenimine devam eden 7 uluslararası öğrenci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 31.01.2023-15.03.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmeler 40-60 dakika aralığında sürmüştür. Görüşmelerin 6'sı yüz yüze 1'i çevrimiçi gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların tamamı Türkiye'ye Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı programı (YTB) aracılığıyla gelmiştir. Görüşmecilerden 4'ü erkek, 3'ü kadındır. Sorulara verilen cevaplarda cinsiyete dayalı farklılaşmalar olsa da görüşmelere katılımda isteklilik konusunda herhangi bir ayrım söz konusu olmamıştır.

b. Türkiye'ye Göç Etme Motivasyonları

Yükseköğretim amacıyla farklı bir ülkeye göç etmek birtakım motivasyonlar sonucunda gerçekleşmektedir. Öğrenciler belirli bir süre içerisinde hedeflenmiş olan kazanımları en verimli ve ideal biçimde elde edebilecekleri ülkelere yönelmektedirler. Bu bağlamda katılımcılara ilk etapta Türkiye'yi tercih etmelerinde etkili olan unsurlara dair sorular sorulmuştur. Uluslararası öğrencilerin yükseköğretim için farklı bir ülkeye

göç etme nedeni olarak benimsedikleri temel motivasyon daha iyi bir eğitim almaktır. Neredeyse tüm katılımcılar Türkiye'ye daha iyi bir eğitim alacakları düşüncesiyle göç etmişlerdir. Genel olarak bakıldığında Türkiye'ye göç etme sebeplerini Asya'dan ve Müslümanların azınlıkta olduğu ülkelerden gelen katılımcılar dini rahat yaşayabilmek olarak açıklarken; Orta Doğu ve Afrika'dan gelen katılımcılar daha nitelikli eğitim alma isteklerini; yine Orta Doğu'dan ve Türk Cumhuriyetlerinden gelenler kültürel yakınlık ve soy bağı faktörünü ileri sürmüşlerdir. Katılımcıların gözettikleri ortak faktör din özgürlüğü, helal yiyecek bulmanın kolaylığı olmakla birlikte bir kısım katılımcı ise Türkiye'yi tercih etme sebebi olarak kendinden önce aile bireylerinin Türkiye'de eğitim almış olmalarını; bir kısmı kurumlara ve topluma duydukları güveni; bir kısmı ülkenin coğrafi konumunun sağladığı avantajları saymıştır. Katılımcı 1 buna örnek olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Tayland'da okumadım çünkü Türkiye'de uluslararası ilişkiler okumak daha avantajlı. Çünkü hem Ortadoğu çalışabilirsin hem de Batı. Bu yüzden bu coğrafyada okumak daha mantıklı oluyor. Tabi ki orada okusam daha çok Asya çalışmaları olurdu ama orada zaten Asya çalışan akademisyenler çok. Ama Ortadoğu ayrı. Siz burada Türkçeyle birlikte Farsça ve Arapça'yı da öğrenebilirsiniz. Batı dillerini zaten ekstra olarak öğrenebilirsiniz. Daha geniş çalışma alanı olduğu için Türkiye'yi tercih ettim.” (K1)

Katılımcılar yükseköğrenim için Türkiye'ye geliş süreçlerini büyük ölçüde kendi araştırmaları sonucunda öğrenmişlerdir. Öğrencilerin tamamı YTB ile gelmiş olmakla birlikte geldikten sonra farklı dernek ve birliklerin faaliyetlerine dahil olduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin okudukları bölümlere yerleşmelerinde ilgi alanları doğrultusunda bilinçli tercihler yaptıkları gözlemlenmiştir. Yükseköğretim amacıyla Türkiye'ye göç eden öğrencilerin tercihlerine etki eden en önemli faktörler; nitelikli eğitim, ibadetlerin özgürce yaşanabilmesi ve diplomalarının uluslararası geçerlilik kazanacak olmasıdır. Tablo 2'de öğrencilerin Türkiye'yi ve öğrenim gördükleri bölümleri tercih etme motivasyonları yer almaktadır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Uluslararası Öğrencilerin Türkiye’yi ve Okudukları Bölümleri Tercih Etme Motivasyonları

	OKUDUĞU BÖLÜM	GELDİĞİ ÜLKE	TÜRKİYE’Yİ TERCİH ETME SEBEPLERİ	OKUDUKLARI BÖLÜMÜ TERCİH ETME SEBEPLERİ
K1	Uluslararası İlişkiler	Tayland	Din özgürlüğü ve nitelikli eğitim	Ailesinin yönlendirmesi
K2	Uluslararası İlişkiler	Afganistan	Güvenlik	Ülkesindeki iç karışıklığı çözümü arzusu
K3	Tarih	Tayland	Nitelikli eğitim ve güvenlik	Türkiye’de Batı merkezli eğitim dışında bakışların var olması
K4	Uluslararası İlişkiler	Kazakistan	Daha iyi fırsatlar	Rastgele bir tercih
K5	Gazetecilik	Tayland	Din özgürlüğü ve güvenlik	Ülkesinde objektif bilgi yayınlama arzusu
K6	Gazetecilik	Zimbabve	Burs imkanları	İlgi duyması
K7	Uluslararası İlişkiler	Afganistan	Nitelikli eğitim	Ülkesindeki iç karışıklık sonucunda bölüme ilgi duyması

c. Türkiye’de Lisans Eğitimi Deneyimleri

Katılımcılardan 4’ü uluslararası ilişkiler, 2’si gazetecilik, 1’i ise tarih bölümünde öğrenim görmektedir. Uluslararası öğrencilerin akademik başarılarına etki eden çeşitli faktör vardır. Öğrencilerin okul ile kurdukları ilişki ve derslere duydukları ilgi okul başarılarını doğrudan etkilemektedir. Kampüs ortamında kurulan iletişimin niteliğinin, sosyalleşme ve dil öğrenme düzeylerinin öğrencilerin derslere katılma motivasyonlarında belirleyici bir rol oynadığı saptanmıştır. Özellikle dil yeterliliği öğrencilerin derse söz alarak aktif katılımları ve ders başarıları ile doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple sosyalleşme ve derslere katılım arasında bir bağ vardır. Tarih bölümünde öğrenim gören bir katılımcı konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“Okuldakiler derslerden verim alamayacaksın, grup ödevlerinde görevi yapamayacaksın gibi davranıyorlar. Bu dil probleminde kaynaklanabilir. İlk iki yıl covid olduğu için online okudum ve

Türkçeyi geliştiremedim.3.sınıfta sıfırdan başladım gibi oldu ve çok zorlandım. Pandemi benim dilimi ve derslere katılımımı olumsuz etkiledi.” (K3)

Uluslararası öğrencilerin ders sürecinde söz alarak soru sormaları ve yorum yapmaları derse ne kadar aktif katıldıklarına ve kendilerini sınıf içerisinde ne kadar görünür kıldıklarına işaret etmektedir. Örneğin dil yetersizliği çeken öğrenciler alay edilme ve yanlış ifadeler kullanma gibi çekincelerle söz almaktan kaçındıklarını beyan etmişlerdir. Yani derse katılım düzeyi ile dil gelişimi arasında bir ilişki mevcuttur. Duruma ilişkin uluslararası ilişkiler bölümünde öğrenim gören bir öğrencinin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Hocalarla ekstra samimiyet kuramadım ama bu benden kaynaklanıyor olabilir. Sınıf arkadaşlarımla da samimiyeti zor kurdum. Yabancı arkadaşlarla ilişkim çok iyi ama Türk arkadaşlarla samimiyet kurmak zor oldu, neden bilmiyorum. Bu yıl son yılımızda ancak arkadaşlık kurabildik. Daha çok grup halinde geziyorlar ve dışa kapalılar sanırım bu yüzden. Yoksa ben asosyal olduğumu düşünmüyorum. Araya pandeminin girmesi de bence uyum sağlamamızı etkiledi.” (K7)

Uluslararası öğrencilerin hata yapmamak için sınıf içerisinde kendilerini geri çekme durumları, çevresindekilerle çatışmamak için kendi düşüncelerini gizleyip, sessizleşme yoluna başvurdıklarının bir göstergesidir. Dil yetersizliğinin de öğrencilerin toplumsal uyumunu aksatan bir faktör olduğu gözlenmiştir. Öğrenciler hazırlık sınavında Türkçe eğitimi alıp muafiyet sınavını geçmiş olsalar bile derste anlatılan konuları tam olarak anlayamadıklarını ifade etmişlerdir. Muafiyet sınavlarının akademik dil becerisini tam olarak ölçemediği ve yetersiz dil becerileri sebebiyle öğrencilerin derse katılımında zorluk çektikleri görülmüştür. Katılımcıların Türkçe konuşma becerileri akademik anlamda zayıf olsa da iletişim anlamında iyi seviyede olduğu görülmüştür. Öğrenciler Türkçeyi akıcı bir şekilde konuştuğundan görüşmeler esnasında dil açısından herhangi bir anlaşmazlık yaşanmamıştır. Türk öğrencilerle arkadaşlık kuran öğrencilerin dil becerilerinin daha gelişmiş olduğu da aşikâr bir biçimde görülmüştür. Bu öğrenciler kendilerini daha iyi cümlelerle ifade etmişlerdir. Tecrübelerini aktarıırken rahat davranarak sorulan sorulara kendi yorumlarını da katmışlardır. Dolayısıyla sosyalleşme düzeyi yüksek olan öğrencilerin dil becerilerinin gelişmiş olduğu ve bunun da entegrasyonu doğrudan etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bir katılımcının dil öğrenimine dair görüşleri şu şekildedir:

“Bir yabancı için gittiğin ülkenin dilini öğrenmek çok zor. Bir de sadece bir yıl eğitim alıp sonra fakülteye gidiyorsun bu çok yetersiz.” (K6)

Öğrencilerin tamamı Türkiye’de aldıkları lisans eğitiminden memnun olmakla birlikte eksiklik olarak gördükleri hususları belirtmişlerdir. Birçok öğrenci hem Türkçe eğitiminin hem de üçüncü bir dil olarak İngilizce eğitiminin ve derslerde kullanımının eksikliğini dile getirmiştir. Katılımcıların bir kısmı bölümleri açısından ihtiyaç duydukları kaynak, ekipman ve laboratuvar eksikliğinden de söz etmiştir. Bir kısmı ise ilgi duydukları alanlarda hocalarından gerekli desteği göremediklerinden bahsetmiştir. Katılımcıların hemfikir olduğu konu ise derslerin sağlam bir teorik zemine dayandırılarak nitelikli biçimde işlendiğidir. Bir katılımcı eğitimin kalitesinin ders içerisinde aktif katılıma imkân tanınmasıyla ilişkili olduğunu ifade etmiştir:

“Eğitim aslında iyi ama Türkçe çok zor. Mesela bizde hiyerarşi sistemi var çocukluğumuzdan beri öğretmen sınıfa giriyor anlatıp çıkıyor öğrencilerin susması lazım. Ama burada herkes fikirlerini söyleyebiliyor bu özgüven açısından da çok iyi bir şey. Yani çalışkansa dili de öğrenirsin ama zor.” (K5)

Uluslararası öğrenciler derslerde oluşan tartışma ortamı uluslararası öğrenciler tarafından “ifade özgürlüğünün olması” ve “hocaların öğrencilerin fikirlerine önem vermesi” olarak değerlendirmekte ve olumlu bir durum olarak öne çıkarmaktadır.

d. Lisans Eğitimine Dair Değerlendirmeleri

Üniversitelerin birer çekim merkezi olarak geliştirilmesi ve öğrencilerin aldıkları eğitime dair değerlendirmelerin incelenmesi uluslararası öğrencilerin ülkeye sunacakları katkılar dikkate alındığında son derece önemlidir. Bu katkıların sürdürülebilir olmasında uluslararası öğrencilerin memnuniyetleri etkili olmaktadır.⁴⁰ Katılımcıların tamamı aldıkları eğitimi nitelikli bulduklarını ve başkalarına tavsiye edebileceklerini ifade etmişlerdir. Eğitim sisteminde aksaklıklar olduğunu düşünen ve eleştiriler yönelten öğrenciler de bu görüşte olmuştur. Bu durum öğrencilerin hem aldıkları eğitime eleştirel yaklaşarak eksikleri saptayabildiklerinin hem de tatmin olduklarının bir göstergesidir. Bunun sebebi ise öğrencilerin kendi ülkelerindeki eğitimi yeterli bulmamalarından ileri gelmektedir:

“Türkiye’de deniz olması, eğitimin çok çok iyi olması ve arkadaşlarımla olması beni çok etkiledi. Abim de hep bana burada eğitim çok çok iyi buraya gel diyordu o çok etkiledi. Bizim ülkemizde eğitim bu kadar ulaşılabilir değil ve istediğimiz alanda ilerleyemiyoruz. Buradaki eğitimden yüzde 90 memnunum.” (K2)

Katılımcılar Türkiye’ye göç ederken eğitim ve güvenliği ön planda tutmakla birlikte kültürlenme ve aktif sosyal yaşam gibi beklentilerle yola çıktıklarını dile getirmişlerdir. Bu motivasyonlarla göç eden öğrencilerin bir kısmı beklentilerine karşılık bulduklarını belirtmişlerdir. Beklentisine karşılanamayan; olumsuz değerlendirmelerde bulunan öğrenciler ise Sakarya’nın kısıtlı imkanlara sahip bir şehir olması, ekonominin kültürel aktivitelere katılıma imkân tanınamaması ve okulda sosyalleşmeye dair aktivitelerin olmaması sebeplerini ileri sürmüştür. Bir katılımcı buna dair görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Sakarya’dan memnunum ama biraz sıkıcı. Yani yapacak bir şey yok. Tayland’da 7/24 her yer canlı restoranlar hep açık. Ama burada akşam olunca her yer karanlık oluyor biraz korkutucu. Bir de biz müstakil evlerde oturuyoruz burada siz hep apartmanda oturuyorsunuz o yüzden sokaklar ve evler dar gibi geliyor bana.” (K5)

---

⁴⁰ Alakbarov, N., Gündüz, M., Gündüz, M., Ertuğrul, C., Şahinler, S. Uluslararası Öğrencilerde Uyum ve Memnuniyet; Uşak Üniversitesi Örneğinde İstatistiksel Analiz, Konya: Eğitim Yayınevi. 2017: 18

Uluslararası öğrencilerin kaynak ülkelerden eğitim almayı isteyen potansiyel öğrencilere ülkeye dair bir imaj aktaracak olmalarından dolayı eğitim aldıkları ülkeden memnun ayrılmaları son derece önemlidir.⁴¹ Görüşmelerden elde edilen veriler katılımcıların akademik anlamda belediklerine karşılık bulduklarını göstermektedir. Bununla birlikte fark ettikleri eksiklikleri de dile getirerek bu eksikliklerin giderilmesi durumunda eğitimin çok daha kaliteli hale gelebileceğine dikkat çekmişlerdir. Özellikle ikinci ve üçüncü dil edinme konusundaki eksiklik ve uygulamalı bölümlerdeki materyal eksikliği ortak ifadeler arasında yer almaktadır. Kültürel ve sosyal anlamda beledentilerin karşılanması incelendiğinde ise Asya'dan din özgürlüğü beledentisiyle gelen öğrencilerin daha memnun olduğu; Ortadoğu ve Afrika'dan daha sosyal bir yaşam beledentisiyle gelenlerin ise olumsuz bir görüşe sahip olduğu gözlenmiştir. Fakat bu husus uluslararası öğrencilerin Türkiye'de lisans eğitimi almayı çevresine tavsiye etmelerini engellememiştir. Türkiye katılımcıların birçoğunda olumlu bir imaja sahiptir. Lisans eğitimi aldıkları süreçte, ülkenin sahip olduğu toplumsal imaj ve kayıtlı oldukları okullara yönelik görüşleri uluslararası öğrencilere dair etkili pazarlama stratejilerinin gelişmesini de sağlamaktadır.⁴² Bu stratejilerin öğrencilerin taleplerini karşılamadığı durumlarda eğitim için geldikleri ülkeden geri dönmeyi ve eğitim almak isteyen diğer öğrencilere tavsiye etmedikleri gibi olumsuz durumlarla karşılaşılabilir. Kendisiyle görüşme yapılan katılımcılar bilhassa dil öğreniminin gelecek planları üzerindeki öneminden söz etmişlerdir. Kültürel ve bölgesel yakınlık sebebiyle ülkeyi tercih edecek olan öğrencilerin öncesinde Türkçe öğrenimine başlamalarının gerekliliğini vurgulamışlardır. Türkiye'yi tavsiye etmekten geri çekilmelerine ise son dönemde artış gösteren göçmen karşıtlığı ve siyasi gerilim sebep olmaktadır. Siyasetin toplumun her alanına sirayet ettiği seçim sürecinde göçmenlerin de bir politika aracı olarak görülmesi, göçmen bireylerin hedef tahtası konumuna gelmelerine yol açmıştır. Bu durumun sonucunda katılımcılardan bazıları ırkçı davranışlara maruz kaldıklarını beyan etmişlerdir. Maruz kaldıkları olayları topluma genelleme eğiliminde olmamakla birlikte kendilerini güvende hissetmediklerini dile getirmişlerdir. Öğrenciler son yıllarda yaşanan ekonomik kriz sebebiyle Türkiye'de her şeyin pahalılaşığına dikkat çekmişlerdir. Artık burslarının yeterli gelmemesi sebebiyle katılımcıların birçoğu ailesinden destek isteme ve işe başlama yollarına başvurduklarını dile getirmiştir. Ekonomik kriz öğrencilerin gelecek planlarına da etki etmiştir. Mezuniyet sonrasında Türkiye'de kalarak yükseköğretime devam etmek ve istihdama dahil olmak isteyen öğrenciler barınma imkanlarının zorlaşmasıyla ailelerinin yanına dönme eğiliminde olmuşlardır. Öğrencilerin ekonomiye dair görüşleri göçmenler bağlamında da şekillenmektedir. Bu duruma ilişkin bir katılımcının görüşü şu şekildedir:

“Suriyeliler ve Afganlarla ilgili bu kararlar bence ırkçılıktan değil ekonomiden kaynaklanıyor. Mesela Ümit Özdağ mesela bazen çok ağır tepkiler veriyor bunları bazen ırkçılık olarak analiz edebiliriz. Ben de bazen endişeleniyorum. En çok canımı sıkan Ümit Özdağ ve CHP'nin tavrı. Mesela resmen sokakta göçmenlerin yanına gidiyor ve ben iktidara gelirim hepinizi geri göndereceğim diyor.

---

⁴¹ Li, R. Y., & Kaye, M. Understanding Overseas Students' Concerns and Problems. Journal of Higher Education Policy and Management, 20(1), 1998: 48

⁴² Arambewela, R., Hall, J., Zuhair, S.' Postgraduate International Students from Asia: Factors Influencing', Journal of Marketing for Higher Education, 15(2), 2006: 111

Onların birçoğu zorunluluktan geliyorlar ve zor şartlarda yaşıyorlar. Siyasetçilerin bu söylemleri beni etkiliyor. Ben göçmenlerin Türkiye ekonomisini olumsuz etkilediğini düşünmüyorum. Evet az bir ücretle sigortasız çalıştıkları bir gerçek ama ne bileyim Türkiye’de yaşayan 85 milyon kişi de iktidar güzel yönetirse iş bulabilir.” (K2)

Diğer bir katılımcı ise kendisinin etkilenmediğini belirterek dışarıdan bir göz olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Ekonomik kriz herkes gibi benim de günlük yaşamımı etkiledi ama uzun vadede Türkiye’ye yerleşme planım olmadığı için çok da etkilenmedim. Daha çok buradaki insanlar için üzülüyorum. Ha mesela gençlerin çok umutsuz olması beni psikolojik olarak etkiliyor. Ve gençlerin çoğunun ekonomi ve siyasetle çok fazla ilgilenip kendilerine de çok fazla baskı yaptıklarını düşünüyorum. Zor bir durum.” (K4)

Sakarya’nın kendilerini güvende hissetmeleri açısından avantajlı bir şehir olduğu kanaatinde olmaları, yaşadıkları şehirde rahat ve mutlu hissetmeleri ortak vurgulardandır. Görüşülen katılımcılardan ırkçı saldırılara maruz kalanların bir kısmı Asya’dan bir kısmı Ortadoğu’dan gelen öğrencilerden oluşmaktadır. Ortadoğu’dan gelen öğrencilerin bu davranışlara maruz kalmasının sebebinin Arap baharı sonucunda yaşanan Suriye göçüne gösterilen tepki ve sınırdaki sorunlardan kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Asya’dan göç eden bireyler ise dış görünüşlerinden göçmen oldukları anlaşılması sonucunda ayrımcı tutumlara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

e. Türkiye’de Günlük Yaşam

Tüm katılımcıların aldıkları burslar dolayısıyla asgari düzeyde geliri bulunmaktadır. Son yıllarda bu bursların yetersiz gelmeye başlamasıyla bir kısmı ailesinden destek almaya; bir kısmı ise çalışmaya başlamıştır. Görüşmeler sonucunda günlük yaşamda zorlandıkları iki temel husus saptanmıştır: İlki uluslararası öğrencilerin kiralık ev bulmakta zorlanması ikincisi ise artan göçmen karşıtlığı sebebiyle yerli halk ile iletişim kurmakta güçlük çekmeleridir. Öğrenciler yabancı olmaları bakımından genellikle dışlanma deneyimleri yaşamaktadırlar. Bu durum uluslararası öğrencilerin olumsuz algılarının çoğunlukla dışlama ve ötekileştirme deneyimleri sonucunda oluştuğunu göstermekte ve söylemleri de bu noktaya odaklanmaktadır:

“Şiddet olayları görünce endişeleniyorum. Acaba sıra bana da gelecek mi diye düşünüyorum. Mesela birgün arkadaşım avm’ye gitmişti maske yasağı kalktığı halde maskesiz olduğu için üstüne kahve fırlatmışlardı ama Türkler de maskesizdi sadece arkadaşımı Çinli zannetmişlerdi ve uzun süre evden çıkamamıştı.” (K3)

Öğrencilerin toplumsal yaşamda yerel halk ile kurdukları ilişkilerde pandeminin etkisi dikkat çekmektedir:

“Pandemi döneminden beri böyle şeyler yaşadım. Yüzüm Asyalılara benzediği için... İzmir’e gitmişim, kuzenimle kafede oturuyorduk. Yemek yiyorduk. Bir anne bebeğiyle birlikte geçiyordu. Ve birden bana tükürdü, git Çin’e geri dön diye bağırdı. Beni Çinli sandığı için böyle yaptı. Ben Çinli de olabilirdim ama yıllardır ülkeme gitmemiş olabilirdim. Nereden biliyorsun ki? Taylandlı olan başka bir arkadaşım da çekik gözlü olduğu için Çinli zannedilip pandemi döneminde otobüsten indirilmişti.” (K1)

Öğrenciler yaşadıkları sorunlar karşısında ilk olarak kendileri gibi uluslararası öğrencilerden; özellikle de aynı ülkeden gelen öğrencilerden yardım istemektedirler. Aynı memleketten gelen arkadaşlarıyla hem öğrencilik deneyimlerini paylaştıkları hem de yaşadıkları zorluklar karşısında birbirlerine destek oldukları görülmüştür. Başvurdukları diğer bireyler ise genel olarak aile bireyleri, öğretim görevlileri ve yurt görevlileri olmaktadır.

Katılımcılar uluslararası öğrenci olmaları bakımından düzenli göçmen kategorisinde yer almaktadır. Görüşmeler esnasında öğrencilere Türkiye’nin göç politikasına ve siyasetçilerin göçmenlere yönelik söylemlerine dair görüşleri sorulmuştur. Öğrencilerin tamamı açık kapı politikasını eleştirmekle birlikte göçmenlere yönelik bakışları ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı göçmenlerin ülkenin güvenliğini düşürdüğünü, Türk halkının kaynaklarını tükettiğini ve ekonomiyi olumsuz etkilediğini savunmaktadır. Diğer kısmı ise göçmenleri dezavantajlı olmaları bakımından yardım edilmesi gereken bir grup olarak ele alarak; kültürel zenginlik anlamında yapacakları katkıya odaklanmaktadır. Her iki görüşe sahip olan katılımcılar da kendilerinin düzenli göçmen olduklarını vurgulayarak göçmenlerin geri gönderileceğine dair söylemlerden etkilenmediklerini ve resmi olarak belli haklara sahip olduklarını dile getirmişlerdir. Gündelik yaşam düzeyinde şahit oldukları fiziksel ve psikolojik şiddet olaylarından dolayı endişe hissetseler de eğitim ve ülkede kalma düzeyinde herhangi bir kaygıları bulunmamaktadır:

“Göçmen karşıtı söylemlerden etkileniyorum aslında, baktığım kadarıyla Zafer Partisi yapıyor bunu. Aslında Türkiye’de şu anda güvenleştirme politikaları mevcut diyebiliriz. Yani kamuoyu haberler kullanılarak siyasi partiler kullanılarak güvenleştiriyor. Bu durum beni tabi ki etkiliyor. Mesela geçen otobüse bindim direkt Afgan mısın diye sordular, değilim dedim. Bu sorudan bayağı etkilendim. Çünkü ben sonuçta düzenli bir göçmenim ama yüzümden göçmen olduğum anlaşıldığı için düzensiz göçmen olduğum zannediliyor. Mesela geçen yurttan ailemle görüntülü konuşuyordum. Yanımdaki Türk arkadaşlar benim konuştuğum dili duyunca mülteci konusu konuşmaya başladılar. Aslında ilk gittiğimde farklı bir şey konuşuyordular, benim dilimi duyunca mülteci konusunu konuşmaya başladılar. İşte bu da direkt beni gördükleri için öyle davrandıklarını düşündürüyor. Maalesef kitle iletişim insanların düşüncelerini yanlış yönlendiren bir araç olmuş.” (K1)

Uluslararası öğrencilerin nitelikli göçmen olmaları bakımından sahip oldukları haklar onlara güven vermektedir. Ülkede kalışlarını, eğitimlerini ve barınma durumlarını bu haklarla garanti altına almış olmaları ülkeye duydukları güvenin artmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu hakları bir savunma mekanizması olarak kullanarak toplumsal alanda da sığınmacılardan ve mültecilerden kendilerini farklılaştırmaktadırlar:

“Aslında hiç etkilenmiyorum. Yani nasıl anlatsam... Aslında kendimi bir göçmen olarak görmüyorum. Eğitim amacıyla geldim ve geri döneceğim. Yani temelli yerleşmeyeceğim için üstüme alınmıyorum. Ama zaten o partiler de nitelikli göçten bahsetmiyorlar. Ayrıca ben Türk devletlerinden geldiğim için beni etkileyeceğini, bir sorun olacağını düşünmüyorum ama büyük konuşmayayım ne olur ne olmaz (gülüyor).” (K5)

Uluslararası öğrenciler göçmen karşıtlığından kaynaklanan kötü niyetli sorgulamalardan rahatsızlık duyduklarını da dile getirmişlerdir. Uluslararası öğrenci olmanın birtakım emekler sonucunda elde edilen kazanılmış bir hak olduğunu ifade etmişlerdir:

“Mesela sürekli sorulan bazı sorular var. Neden Türkiye’yi seçtin ve neden Sakarya’yı seçtin diye. Bu soruların iyi niyetle sorulmadığı zamanı kastediyorum. Çok aldırış etmezdim ama ben buraya yasal yollarla geldim. Sınava girdim, kazandım ortalamam yüksekti mülakatlarım da güzel geçti ve geldim. Geri dönme planım da var Afganistan’ın halini biliyorsunuz ama geri döneceğim. Oranın da bize ihtiyacı var bizi bekleyenler var. Ama bu kötü niyetli sorular beni rahatsız ediyor.” (K7)

Katılımcılara mezun olduktan sonra Türkiye’de kalmayı düşünüp düşünmedikleri, üçüncü bir ülkeye gitme planlarının olup olmadığı ve bu kararlarının sebepleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Görüşmeler sonucunda, katılımcılardan 2’sinin Türkiye’de kalmayı düşündüğü tespit edilmiştir. Türkiye’de kalmayı düşünmeyen katılımcılar ise genel olarak iki gruba ayrılmaktadır: kendi ülkelerine dönmeyi düşünenler ve üçüncü bir ülkeye gitmek isteyenler. Kendi ülkelerine dönmeyi düşünen katılımcılar, aile özlemi, Türkiye’de ekonomik zorluklarla karşılaşma ve ülkelerine döndüklerinde yurtdışında eğitim almalarından dolayı itibarlarının artacağı gibi sebepleri ileri sürmektedirler. Ayrıca, kendi ülkelerinde daha iyi yaşam koşullarına sahip olacaklarını düşünmeleri de bu kararlarında etkili olmuştur. Üçüncü bir ülkeye gitme planları olan katılımcılar ise daha iyi yaşam koşulları, farklı kültürleri deneyimleme ve yeni tecrübeler edinme istekleri gibi sebeplerle bu kararı almışlardır. Üçüncü bir ülkede eğitim almanın kariyerlerine ve kişisel gelişimlerine katkı sağlayacağını düşünmektedirler. Bu bulgular, katılımcıların mezuniyet sonrası planlarının çeşitlilik gösterdiğini ve Türkiye’de kalmak istemeyen öğrencilerin farklı nedenlerle bu kararı aldıklarını göstermektedir. Aile bağları, ekonomik faktörler, kariyer hedefleri ve yeni deneyimler gibi etkenler, öğrencilerin tercihlerini şekillendiren önemli faktörlerdir. Öğrenciler geleceğe dair hedeflerini ve gitmek istedikleri ülkeleri şu şekilde aktarmışlardır:

“Ekonomi beni çok etkiliyor. Daha önce de söyledim ben Türkiye’de yüksek lisansa devam etmek istiyorum ama çok çok düşünüyorum. Nasıl olacak bilmiyorum henüz karar veremedim. Eğer yapabilirsem Türkiye Cumhuriyet dönemini araştırmak istiyorum. Türklerin günlük hayatı o dönemde nasıl değişmiş? Batılılaşma süreci Türklerin günlük hayatını nasıl etkilemiş buna bakmak istiyorum. Sonra da akademisyen olarak Türkiye’de kalmak istiyorum (K3).”

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, Türkiye'ye yükseköğretim amacıyla gelen 7 öğrenciyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih etme motivasyonları, lisans eğitim süreçleri, Türkiye'de gündelik yaşam pratikleri ve mezuniyet sonrası gelecek tahayyüllerine dair görüşleri sorgulanmıştır. Öğrencilerin deneyimlerini, hedeflerini ve gelecek planlarını anlamak için demografik veriler, yükseköğretime geçiş ve göç süreci, lisans eğitim süreci, Türkiye'deki sosyal yaşam, gündelik yaşama dair sorular içeren yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Örneklem, Orta Doğu, Afrika ve Türk Cumhuriyetleri'nden göç etmiş öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan uluslararası öğrencilerin lisans deneyimleri, okul ile kurdukları bağ ve dil yeterliliği gibi faktörlerin akademik başarılarını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Görüşmelerde alınan cevaplara göre, Türkiye'yi tercih etme ve Türkiye'ye güven duyma konularında öğrencilerin çoğunluğunun Müslüman nüfusa sahip bir ülke olmasının önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Kültürel yakınlık ve soy bağının da etkisi ortak bir görüş olarak belirtilmiştir. Türkiye'nin coğrafi konumu, Ortadoğu ve Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrenciler açısından bir avantaja sahiptir. Ayrıca, öğrencilerin Türkiye'yi diğer insanlara tavsiye etmelerinde sosyal çevrelerinin etkili olduğu belirtilmiştir. Türkiye'deki eğitim kalitesi ve burs imkanları gibi faktörlerden öğrencilerin bu kurumlar aracılığıyla haberdar oldukları gözlemlenmiştir. Öğrenciler toplumsal yaşamdaki güvenliklerini büyük ölçüde fiziksel güvenlikleriyle ilişkilendirmişlerdir. Sakarya'nın nüfusunun görece az ve sakin olması, güvenliğin daha iyi sağlanabilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak, geldikleri günden bugüne süreç içinde topluma uyum sağlamakta ve yerel halk ile ilişki kurmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun sebebi uluslararası öğrencilerin, göçmen karşıtlığından kaynaklanan önyargılara maruz kalmasıdır. Pandemi ve siyasi gelişmelerin etkisiyle artan göçmen karşıtlığı, yerel halkla iletişim kurmalarını olumsuz etkilemektedir. Özellikle psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalmaları, güvenlik endişesi yaşamalarına sebep olmuştur. Bu durumu etkileyen faktörler arasında göçmenlerin politika aracı haline getirilmesi ve ekonomik kriz de yer almaktadır. Özellikle mezuniyet sonrasında Türkiye'de kalmak isteyen öğrenciler ekonomik zorluklarla karşılaşacakları düşüncesiyle ülkelerine dönmeyi düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ayrımcılık konusunda ise deneyimler ve imkanlar doğrultusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı öğrenciler, görüşlerini nedeniyle göçmen oldukları anlaşıldığında sözlü şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bazıları ise staj yaptıkları ve çalıştıkları kurumdaki ayrımcı söylemlere maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Arap ülkelerinden gelen öğrencilerin Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilere göre daha fazla önyargıya maruz kaldığı sonucuna varılmıştır. Arap baharı sonucunda oluşan siyasi ve toplumsal gerilimler Arap ülkelerinden gelen öğrencilere karşı sergilenen bu tutumda etkili olmuştur. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, oluşan güvenlik endişesinin toplumsal katılımı ve entegrasyonu olumsuz etkilediği görülmektedir. Aynı zamanda güven faktörü, uluslararası öğrencilerin akademik başarısını da doğrudan etkilemektedir. Sonuç olarak, Türkiye'de lisans eğitimi alan uluslararası öğrenciler, ekonomik ve sosyal zorluklar yaşasalar da eğitim anlamında olumlu tecrübelerini aktarmışlardır. Fakat elde edilen bulgular, Türkiye'nin uluslararası öğrenciler için daha iyi koşullar sağlamasının gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- Alakbarov, N., Gündüz, M., Gündüz, M., Ertuğrul, C., Şahinler, S. (2017). Uluslararası Öğrencilerde Uyum ve Memnuniyet; Uşak Üniversitesi Örneğinde İstatistiksel Analiz, Konya: Eğitim Yayınevi
- Arambewela, R., Hall, J., Zuhair, S. (2006). Postgraduate International Students from Asia: Factors Influencing. *Journal of Marketing for Higher Education*, 15(2), 105-127.
- Beck, K. (2012). Globalization/s: Reproduction and resistance in the internationalization of higher education. *Canadian Journal of Education*, 35(3), 133-148.
- Campus France. "Economic Impact of International Students in France." 2022. https://ressources.campusfrance.org/publications/observatoire/en/economic_impact_international_students_in_france_en.pdf
- Cannings, J. Halterbeck, M. ve Conlon, G. 2023. "The Benefits and Costs of International Higher Education Students to the UK Economy"
- Chowdhury, M. 2021. Internationalisation Of Education and Its Effect On Economic Growth and Development. School of Bussiness, Western Sidney University, Australia, 45: 200-219
- Çetinsaya, G. 2014. Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, Genişletilmiş 2.Baskı
- Deressa, B. and Beavers, I. (1988). Needs assessment of international students in a college of home economics. *Educational Research Quarterly*, 12(2), 51-56.
- De Wit, H., & Altbach, P. G. (2021). Internationalization in Higher Education: Global Trends and Recommendations for Its Future. *Policy Reviews in Higher Education*, 5, 28-46.
- Ergin, H., de Wit, H., & Leask, B. (2019). Forced internationalization of higher education: An emerging phenomenon. *International Higher Education*, (97), 9-10.
- "ESN Denmark's Statement Regarding the Closing of English Taught Top-Ups and AP Degrees in Denmark," 2021.
- Hobsons. "Global International Student Survey 2017: The changing Dynamics of international student recruitment". Erişim: 4 Kasım 2022. https://www.hobsons.com/res/Whitepapers/Hobsons_Insights2017_Global_Web.pdf.
- Karaoğlu, F. (2007). Yabancı uyruklu öğrencilerde uyuma davranışı:TÖMER örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Knight, J. (2008). *Higher education in turmoil: The changing world of internationalization* (Vol. 13).

- Kondakçı, Y. 2011. "Student mobility reviewed: attraction and satisfaction of international students in Turkey". *High Educ* 62, 573-592
- Li, R. Y., Kaye, M. (1998). Understanding Overseas Students' Concerns and Problems. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 20(1), 41- 50.
- Mori, S. (2000). Addressing the mental health concerns of international students. *Journal of Counseling and Development*, 78 (2), 137-143.
- Open Doors "Report on International Education Exchange". Erişim: 12 Kasım 2022 <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Open-Doors/Open-Doors-2018-Media-Information>
- Özer, M. (2012). Türkiye'de uluslararası öğrenciler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 10-13.
- Özer, M., Gür, B. S., & Küçükcan, T. (2011). "Kalite Güvencesi: Türkiye Yükseköğretimi için Stratejik Tercihler." *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*. 1(2), 59-65.
- Özoğlu, M., Gür, BS., Coşkun, İ. (2012). Küresel Eğilimler Işığında Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler. Ankara: Pelin Ofset
- Qiang, Z. (2003). Internationalization of higher education: towards a conceptual framework. *Policy Futures in Education*, 1(2), 248-270.
- Saraç, Y. (2021). Yükseköğretimde uluslararasılaşma. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-yuksekogretimde-uluslararasilasma/2233368>
- Snoubar, T. 2015. "Türkiye'de Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Sorunları ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
- Telbis, N. M. 2013. *International Students' Confidence And Academic Success*, North Dakota: ProQuest LLC
- Topal, F., Tauscher, S. 2020. "Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2020, 15/1: 309-336
- Üniversiteler Arası Kurul Başkanlığı (ÜAK) (2016). Türkiye'de Yükseköğretim ve Uluslararasılaşma, http://cdn.hitit.edu.tr/hitit/files/23530_1610041532492.pdf, 25.04.2022
- Yaman, F. (2017). Uyum ve Ötekileşme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 91-109.
- Yanchar, S. C., Gantt, E. E., ve Clay, S. L. (2005). On The Nature of a Critical Methodology. *Theory and Psychology*.15.
- Yang, H. (2006). Understanding experiences of being a Chinese overseas student in the United Kingdom: Learning, culture and identity. In "Ways of knowledge and doing", Student Conference, University of Birmingham.

Wittenborg. "New Report on the Value of International Students for the Netherlands Economy."

<https://www.wittenborg.eu/new-report-value-international-students-netherlands-economy.htm>

Zerengok, D., Guzel, P., Ozbey, S. (2018). The Impact of Leisure Participation on Social Adaptation of International Students. *Journal of Education and Training Studies*, 6(2), 1-9.

Kahramanmaraş Pazarcık Depreminin (6 Şubat 2023) Bireyler Üzerindeki Etkilerinin Psikososyal Yönden İncelenmesi

Psychosocial Investigation of the Effects of Kahramanmaraş Pazarcık Earthquake (February 6, 2023) on Individuals

Esin Tüccar
DR, esin.tuccar@medeniyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8349-6042

Elvan Yavuz
DR, elvanyavuz8@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9004-4060

Journal of Migration and Political Studies

MIPOS 2023

Cilt Volume I - Sayı Number I

ss. pp. 54-77

Geliş Tarihi Received: 22.09.2023

Kabul Tarihi Accepted: 28.09.2023

Atıf Citation: Tüccar, E. ve Yavuz E. "Kahramanmaraş Pazarcık Depreminin (6 Şubat 2023) Bireyler Üzerindeki Etkilerinin Psikososyal Yönden İncelenmesi." *Journal of Migration and Political Studies* 1 (2023): 54-77

ÖZET

Bu çalışmada 2023 yılında Kahramanmaraş Pazarcık merkezli depremi yaşayan bireylerin psikososyal yaşamlarına etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Nicel bir araştırma olarak planlanan bu çalışmada amaçsal örneklem yoluyla 355 deprem yaşayan bireye, deprem bölgesinde yapılan ziyaretlerle rastgele ulaşılmıştır. Araştırma, çevrimiçi ve yüz yüze görüşmeler sonucu elde edilmiştir. Veri toplama aracı olarak demografik bilgi formuna ek olarak depremde bireylerin psikososyal durumunu belirlemek amacıyla 20 maddeden oluşan "Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilere göre katılımcıların çoğunluğu kadın, 41-50 yaş arasında ve evlidir; pek çok depremden önce evi hasarlıdır ve çoğu yakın çevresinden kayıp yaşamıştır. Araştırma sonucuna göre, depremin bireyler üzerindeki psikososyal yansımaları cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, ekonomik durum, aile üyelerinde ve yakın çevrede yaşanan kayıplar, depremden dolayı evin hasar alma durumu gibi bazı değişkenlerden etkilenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada, deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği ve alt boyut puanları yüksek bulunmuş olup; bireylerin depremden psikososyal açıdan etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Afet, Deprem, Travma, Psikososyal Etkiler*

EXTENDED ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the effects of the Kahramanmaraş Pazarcık-centred earthquake that took place in 2023 on the psychosocial lives of individuals who experienced the earthquake. For this purpose, some variables have been included in the study such as the level of psychosocial impact of the earthquake, gender, age, marital status, educational status, economic status, whether the house was damaged due to the earthquake, whether there was a loss of family members or close environment, whether there was a psychiatric disorder diagnosed before the earthquake, and the status of receiving psychosocial support after the earthquake. This study is a quantitative research and is in the general survey model. The population of the study consists of earthquake in ten provinces (Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa). The sample of the study consists of 355 earthquake survivor identified through purposive sampling. In the study, data were collected online and face-to-face by voluntarily travelling to the cities where the earthquake occurred. Through online social media and snowball method, 355 earthquake survivor participated in the study on a voluntary basis. The data were analysed using SPSS 24.0.

In the study, scale scores were calculated and kurtosis and skewness coefficients were analysed to determine the suitability of the scores for normal distribution. The kurtosis and skewness values obtained from the scales between +3 and -3 are considered sufficient for normal distribution (Groeneveld & Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins & Weeks, 1990; De Carlo, 1997). Analysing the values, it is seen that the kurtosis and skewness coefficients of each score are between -3 and +3. Therefore, it was concluded that the scores were normally distributed. Given the normal distribution of the scores, parametric test techniques were used in the study. T test and ANOVA test were used to analyse the differences in scale scores depending on demographic characteristics. While t test was used in the analysis of demographic variables with 2 groups, ANOVA test was used in the analysis of variables with k (>2) groups.

The demographic information form used in the study was prepared by the researchers and consists of 14 questions. This form includes gender, age, marital status, educational status, economic status, whether they lived in the province where the earthquake occurred, whether the house they lived in was damaged due to the earthquake, whether the earthquake caused the loss of family members and close relatives, and whether they received psychosocial support after the earthquake. In addition to the demographic information form, 'Scale for Determining the Level of Post-Earthquake Trauma' will be used as a measurement tool. This scale consists of 20 items and is five-point Likert type (Tanhan & Kayri, 2013).

The findings show that the majority of the participants were female, between the ages of 41-50 and married, most of the earthquake survivors faced home damage, and most of them experienced losses in their immediate environment. According to the results of the research, the psychosocial reflections of the earthquake on individuals were affected by some variables such as gender, age, marital status, educational status, economic status, losses experienced in family members and immediate environment, and damage to the house due to the earthquake. In terms of gender, it was concluded that women were more affected by the scale for determining the level of post-earthquake trauma and its sub-dimensions (behavioral problems, excitability, cognitive structure) than men. In terms of age, it was concluded that age groups were affected by the scale for determining the level of post-earthquake trauma and its sub-dimensions. Behavioral and sleep problems were found to be higher in individuals aged 30-40 years. In the emotional dimension, the average score is high in individuals aged 51 years and over. In the cognitive aspect, the mean score of those between the ages of 21-29 was found to be high. In terms of marital status, those who were married had higher scores on affect and sleep problems than those who were single and divorced. Those who were married were affected more.

Consequently, the scores of the scale and sub-dimensions to determine the level of post-earthquake trauma were found to be high. It is crucial that all professionals in psychosocial support services work together in a multidisciplinary manner for the recovery of individuals.

Keywords: *Disaster, Earthquake, Trauma, Psychosocial Effects*

GİRİŞ

Afetler geçmişten günümüze kadar süregelen bir olgudur. Afetler sonucu bireyler psikolojik, sosyal, çevresel, fiziksel olarak farklı biçimlerde etkilenebilir ve zarara uğrayabilir. Afetin çeşitli tanımları literatürde mevcuttur. Birleşmiş Milletlere göre en genel tanımıyla afet; “bireyler için fiziksel ve sosyoekonomik yitime sebep olan, yaşamı sekteye ya da kesintiye uğratarak toplumlari etkileyen ve yerel olanaklar ile baş edilemeyen her türlü doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır”¹. İnsanlığın yaşamak istemediği olayları ifade eden afetler birçok açıdan insan yaşamını olumsuz etkilemektedir.

Afetlere neden olabilecek tehlikeleri kaynaklarına ve meydana geliş hızına göre sınıflandırmak mümkündür. Doğal afetler; deprem, tsunami, heyelan, sel, yangın; teknolojik kaynaklı afetler, nükleer patlamalar, kimyasal sızıntılar gibi; insan kaynaklı afetler, iç savaşlar, terör olayları, patlamalar, kitlesel göçler kaynaklarına göre afetler grubunda yer alırken; ani gelişen afetler (deprem, çığ, hortum vb.) ve yavaş gelişen afetler (kuraklık, küresel ısınma vb.) ise meydana geliş hızına göre afetler grubunda yer almaktadır². Dünya Ruh Sağlığı Araştırmasına göre, dünya çapında insan kaynaklı felaketlere maruz kalma oranı %4 iken, doğal afetlere maruz kalma oranı %7,7’dir³.

Afetler hangi türde olursa olsun bireyler üzerinde birçok yönden etkiler bırakabilmektedir. Afetleri genelden özele indirgediğimizde, bir doğal afet olarak oluşan depremler şiddetine, büyüklüğüne, meydana getirdiği yıkıma ve yaşanan kayıplara göre bireyleri psikososyal, ekonomik, fiziksel gibi pek çok yönden etkileyen en önemli travmatik olaylar arasında yer almaktadır. Deprem sonrası travma, insanların beklenmedik ve olağandışı deneyimler yaşamaları nedeniyle oluşan bir durumdur. Aniden yaşanan bu olumsuz deneyimler bireylerin günlük yaşamlarını, güvenlik algılarını, dünyaya ve yaşama dair anlamlarını sarsmaktadır⁴. Afetlerden sonra psikolojik bağlamda, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete, somatizasyon gibi sorunların varlığında artış meydana gelebilmektedir. Doğal afete maruz kalan bireylerde travma sonrası

¹ KADIOĞLU, Mikdat. "Modern, bütünsel afet yönetimin temel ilkeleri." *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri* (2008): 1.

² Tuncay, T., and H. H. Tekin. "Sosyal hizmet mesleğinin ABC’si." Ankara: Nika (2021).

³ Benjet, Corina, Evelyn Bromet, Elie G. Karam, Ronald C. Kessler, Katie A. McLaughlin, Ayelet M. Ruscio, Vicki Shahly et al. "The epidemiology of traumatic event exposure worldwide: results from the World Mental Health Survey Consortium." *Psychological medicine* 46, no. 2 (2016): 327-343.

⁴ Yıldız, Mustafa, and MELTEM NAZ KURUOĞLU GÖKER. "Psychiatric comorbidity in post-traumatic stress disorder among people seeking treatment after the Marmara earthquake." *International Journal of Mental Health* 33, no. 1 (2004): 59-66.

stres bozukluğu (TSSB) sıklıkla görülmektedir. 1999 Marmara Depreminden üç yıl sonra yapılan bir çalışmada, bireylerin %40 oranında travma sonrası stres bozukluğu yaşadığı bildirilmiştir⁵. Araştırmalara göre, herhangi bir travma sonrasında üç ile altı ay arasında bireylerin %75'i iyileşmekte iken, yalnızca %25'i akut stres reaksiyonları ya da anomalisi yaşamaktadır. Travmatik bir olgunun ardından ilk iki gün ile dört hafta arasında ilerlemiş stres reaksiyonları görülmektedir. Bunlar; gerginlik, yorgunluk, dikkat eksikliği, uyku sorunları, yaşanan travma öncesine göre artan sinirlilik hali, huzursuzluk, güvensizlik, aile ve sosyal çevre ile ilişkilerinde meydana gelen problemler, baş ağrısı, mide bulantısı, ruhsal ve bedensel hastalıklarda artış olarak sıralanmaktadır⁶. 2017 yılında İran'da meydana gelen depremin ardından yapılan bir çalışmada, depremzede bireylerin yoğun stres, kaygı ve uyku problemleri yaşadığı bildirilmiştir⁷. 2020 yılında merkez üssü Elazığ/Sivrice olan depremden 2.5 ay sonra yapılan bir çalışmada, hayatta kalan bireylerin travma puanlarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır⁸. Afetlerin meydana getirdiği negatif psikik etkilerin yanı sıra bazı bireylerde yaşanan afete rağmen dayanıklılık ve güçlü duruş gözlenmektedir⁹. Afeti doğrudan yaşayan birey ya da bireyler yaşanan süreçten olumsuz olarak etkilenebilirken; bu duruma haberler, sosyal medya, kitle iletişim araçları vasıtasıyla maruz kalan bireyler, afet bölgesinde görev yapan meslek elemanları gibi birçok kişi farklı boyutlarda afetin olumsuz etkileriyle karşı karşıya kalabilmektedir. Afetlerin bireylerin yaşamına etkisini birçok unsur etkileyebilmektedir. Büyük afetlerin akabinde oluşan psikiyatrik belirtiler ve hastalıklar, yaş, cinsiyet, medeni durum, afet sonrası yaşanan can/mal kayıpları, geçmişteki sağlık problemleri ve bölgenin ekonomik koşulları gibi faktörler doğrultusunda değişiklik göstermektedir¹⁰.

Büyük afetlerin ardından iyileşme ile ilgili olarak dördü afet sonrası olmak üzere altı aşamadan söz edilmektedir.¹¹. Afet öncesi aşama, etki aşaması, kurtarma/kahramanlık aşaması, balayı aşaması, hayal kırıklığı aşaması, iyileşme/toparlanma aşaması olarak süreçler farklılaşmaktadır.

Psikolojik etkileri azaltmak, önlemek ve bireylerin iyilik halinin artırılması için psikososyal müdahaleler oldukça önemlidir. Psikososyal müdahale; afetlerden etkilenen bireylerin, olağan yaşamlarına geçiş sürecini

---

⁵ Salcioglu, Ebru, Metin Basoglu, and Maria Livanou. "Post-traumatic stress disorder and comorbid depression among survivors of the 1999 earthquake in Turkey." *Disasters* 31, no. 2 (2007): 115-129.

⁶ American Psychiatric Association (APA) (2010). *Practice guideline for the treatment of patients with acute stress disorder and posttraumatic stress disorder*, Washington, DC: American Psychiatric Press.

⁷ Bavafa, Amir, Habibolah Khazaie, Behnam Khaledi-Paveh, and Leeba Rezaie. "The relationship of severity of symptoms of depression, anxiety, and stress with sleep quality in earthquake survivors in Kermanshah." *Journal of injury and violence research* 11, no. 2 (2019): 225.

⁸ TAŞÇI, Gülay AKÇA, and Filiz Özsoy. "Deprem travmasının erken dönem psikolojik etkileri ve olası risk faktörleri." *Cukurova Medical Journal* 46, no. 2 (2021): 488-494.

⁹ Bonanno, George A., Maren Westphal, and Anthony D. Mancini. "Resilience to loss and potential trauma." *Annual review of clinical psychology* 7 (2011): 511-535.

¹⁰ Norenzayan, Ara, and Albert Lee. "It was meant to happen: explaining cultural variations in fate attributions." *Journal of personality and social psychology* 98, no. 5 (2010): 702.

¹¹ DeWolfe, Deborah J. *Training manual for mental health and human service workers in major disasters*. US Department of Health and Human Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Center for Mental Health Services, 2000.

kolaylaştırmaya ve toplumun mevcut ihtiyaçlarını belirleyerek yaşanabilecek olası afetlerle baş etme, müdahale edebilme kapasitesinin ve iyileşme becerilerinin artırılmasına ve bu hususta çalışanların desteklenmesine ilişkin faaliyet ve hizmetler bütünüdür. Psikososyal müdahale araçları; talep ve kaynak değerlendirmesi, psikolojik ilk yardım, sevk etme ve oryantasyon, bilgi merkezi oluşturma, toplumu harekete geçirme, sosyal projeler, eğitimler ve çalışana destek olarak sıralanabilir¹². Psikososyal müdahaleler yalnızca ilk yardım süreci ile sınırlı değildir. Koruyucu-önleyici, tedavi edici-iyileştirici ve geliştirici tüm faaliyetler psikososyal destekler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla bireylerin ve toplumun yeniden inşası için multidisipliner ekibin içinde yer alan tüm meslek elemanlarının eşgüdüm halinde çalışması psikososyal destek hizmetinde oldukça önemlidir.

Bu bilgiler ışığında araştırmanın temel problemi: deprem ile bireylerin psikososyal durumları arasında bir ilişki var mıdır? Alt amaçlar ise şu şekildedir:

- ✓ Bireylerin depremden psikososyal yönden etkilenme düzeyi cinsiyete, yaşa, medeni duruma, eğitim durumuna, ekonomik duruma, depremden dolayı evin hasar durumuna, aile üyelerinden ya da yakın çevreden kaybı olup olmama durumuna, deprem öncesi tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığın olup olmama durumuna, deprem sonrasında psikososyal destek alma durumu gibi değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

I. YÖNTEM

Araştırma, nicel bir araştırma olmakla birlikte, tarama modellerinden genel tarama modelidir.

a. Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Bu çalışmada, gerekli etik ilkelere uyulmuş ve çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için, İstinye Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından (Toplantı tarihi: 18.05.2023, Toplantı sayısı 2023/05, Karar no: 55) uygunluk raporu alınmıştır.

b. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evrenini, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve on ili (Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa) etkileyen illerden depremzedeler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, amaçsal örnekleme ile belirlenmiş 355 depremzede oluşturmaktadır.

¹² T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/goc-afet-ve-acil-durumlarda-psikososyal-destek/psikososyal-destek-nedi-r.pdf> Erişim tarihi: 13.03.2023.

c. Verilerin Toplanması

Araştırma, çevrimiçi olarak gerçekleştirilmekle birlikte gönüllü olarak depremin meydana geldiği illere gidilerek yüz yüze olmak suretiyle de veriler toplanmıştır. Çevrimiçi ortamda, sivil toplum kuruluşları, sosyal medya aracılığıyla ve kartopu yönteminden de yararlanılarak 355 deprezede birey gönüllülük esası doğrultusunda araştırmaya katılmıştır.

d. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 24.0 ile analiz edilmiştir. Çalışmada, ölçek puanları hesaplanarak mevcut puanların basıklık ve çarpıklık katsayıları elde edilmiştir. Buna göre puanların normal dağılıma uygunluğu belirlenmiştir. +3 ile -3 arasında bulunan basıklık ve çarpıklık değerleri ölçek değerlendirmelerinde normal dağılım için yeterli kabul edilmektedir. Analiz sonucu mevcut puanların normal dağılım göstermesi sonucu çalışmada ayrıca parametrik test teknikleri de kullanılmıştır. Ölçek puanının demografik özelliklere göre farklılık gösterme durumunun analiz edilmesi için t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. T testi, 2 gruplu demografik değişkenlerin analizinde kullanılırken ANOVA testi k ($k > 2$) gruplu değişkenlerin analizinde kullanılmıştır.

e. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılacak ölçme araçları: Demografik bilgi formu araştırmacılar tarafından hazırlanmış olup, 14 sorudan oluşmaktadır. Bu form cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, ekonomik durum, depremin hangi ilde yaşandığı, depremden dolayı yaşadıkları evin hasar durumu, aile üyelerinden ve yakın çevreden kaybın olup olmama durumu, deprem sonrası psikososyal destek alma durumu gibi sorulardan oluşmaktadır. Demografik bilgi formunun yanında ölçme aracı olarak; “Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği” kullanılacaktır. Ölçek, 20 maddeden oluşmaktadır ve beşli likert tipi şeklindedir. Likert biçimdeki ifadeler; “hiç katılmıyorum”, “az katılıyorum”, “orta düzeyde katılıyorum”, “çok katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” biçimindedir. Ölçekte 11. ve 12. maddeler ters çevrilip puanlanmalıdır. Ölçekten alınacak en düşük puan 20, en yüksek puan ise 100’dür. Ölçekten alınan puanların artması bireylerin depremden etkilenme düzeylerinin de arttığını göstermektedir. Ölçeği oluşturan faktörler, maddelerin içerdiği travma davranışlarını belirten ifadelerle göre seslendirilmiştir¹³.

II. BULGULAR

Tablo 1. Betimsel İstatistikler

	n	Min	Max	X	ss
Davranış Problemleri	355	1	5	2,65	0,94
Heyecansal Sınırlılık	355	1	5	2,79	1,06
Duyuşsal	355	1	5	2,51	0,68

¹³ Tanhan ve Kayrı, Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması, 2013.

Bilişsel Yapılandırma	355	1	5	3,80	0,90
Uyku Problemleri	355	1	5	3,09	1,20
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	355	1	5	2,95	0,73

Tablo 1’de betimsel istatistiklere yönelik bulgular verilmiştir. Buna göre, Davranış Problemleri ortalaması 2,65 ve standart sapması 0,94’tür. Heyecansal Sınırlık ortalaması 2,79 ve standart sapması 1,06’dır. Duyuşsal ortalaması 2,51 ve standart sapması 0,68’dir. Bilişsel Yapılandırma ortalaması 3,80 ve standart sapması 0,90’dır. Uyku Problemi ortalaması 3,09 ve standart sapması 1,20’dir. Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği Toplamı ortalaması 2,95 ve standart sapması 0,73’tür.

Tablo 2. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular (n=355)

		n	%
Cinsiyet	Kadın	266	74,9
	Erkek	89	25,1
Yaş	20 yaş altı	88	24,8
	21-29	58	16,3
	30-40	71	20,0
	41-50	95	26,8
	51 yaş ve üstü	43	12,1
Medeni Durum	Bekar ve boşanmış	146	41,1
	Evlü	209	58,9
Eğitim Durumu	İlkokul ve Ortaokul	57	16,1
	Lise	138	38,9
	Üniversite ve Lisansüstü	160	45,1
Ekonomik Durum	0-5000 TL	76	21,4
	5000-10000TL	73	20,6
	10000-15000TL	78	22,0
	15000-20000 TL	85	23,9
	20000 ve üzeri	43	12,1
Sosyal Güvenceniz Var Mı?	Evet	295	83,1
	Hayır	60	16,9
Depremden Dolayı Eviniz Hasar Aldı Mı?	Evet hasar aldı	149	42,0
	Orta derecede hasar aldı	51	14,4
	Ağır hasar aldı	63	17,7
	Hiç hasar almadı	92	25,9

Tablo 2. (Devamı)

		n	%
Aile Üyelerinizden Kaybınız Var Mı?	Evet	45	12,7
	Hayır	310	87,3
Yakın Çevrenizden Kaybınız Var Mı?	Evet	200	56,3
	Hayır	155	43,7
	Yalnız ve güvensiz	8	2,3

Deprem Sonrası Hangi Duyguyu Çok Yoğun Hissettiniz	Korku kaygı; yoğun acı ve karamsarlık	107	30,1
	Öfke ve gerginlik	12	3,4
	Derin üzüntü ve hüzn	66	18,6
	Hepsi	162	45,6
Deprem Öncesinde Tanı Konulmuş Psikiyatrik Bir Rahatsızlığınız Var Mı?	Evet	31	8,7
	Hayır	324	91,3
Deprem Sonrasında Psikososyal Destek Aldınız Mı?	Evet	39	11,0
	Hayır	316	89,0

Tablo 2'ye göre, araştırmaya katılan bireylerin; %74,9'u (n=266) kadındır. %26,8'i (n=95) 41-50 yaş arasındadır. %58,9'u (n=209) evlidir. %45,1'i (n=160) üniversite ve lisansüstü eğitimden mezundur. %23,9'u (n=85) geliri 15.000-20.000TL arasındadır. %83,1'inin (n=295) sosyal güvencesi vardır. %42 (n=149) katılımcının evi depremden dolayı hasar almıştır. %87,3'ü (n=310) aile üyelerinden kayıp yaşamadığını belirtmiştir. %56,3'ünün (n=200) yakın çevresinden kaybı vardır. %45,6'sı (n=162) belirtilen tüm duyguları (Yalnız ve güvensiz, Korku kaygı; yoğun acı ve karamsarlık, Öfke ve gerginlik, Derin üzüntü ve hüzn) yaşamıştır. %91,3'ünün (n=324) deprem öncesi tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığı yoktur. Ek olarak, deprem sonrasında katılımcıların %11'i (n=39) psikososyal destek alırken, %89'u (n=316) deprem sonrasında psikososyal destek almamıştır.

Tablo 3. Depremi Yaşadığı İl ve Deprem Sonrasında Yaşanılan İllere İlişkin Bulgular

	n	%	
Depremi hangi ilde yaşadınız?	Adana	33	9,3
	Adıyaman	5	1,4
	Diyarbakır	8	2,3
	Gaziantep	147	41,4
	Hatay	98	27,6
	Kahramanmaraş	31	8,7
	Kilis	5	1,4
	Malatya	18	5,1
	Osmaniye	2	,6
	Şanlıurfa	8	2,3

Tablo 3. (Devamı)

	n	%	
Şu an hangi ilde yaşıyorsunuz?	Adana	33	9,3
	Adıyaman	2	,6
	Amasya	1	,3
	Ankara	33	9,3
	Antalya	2	,6
	Diyarbakır	7	2,0
	Elazığ	3	,8

Eskişehir	1	,3
Gaziantep	141	39,7
Hatay	55	15,5
Isparta	1	,3
İstanbul	18	5,1
İzmir	4	1,1
Kahramanmaraş	7	2,0
Kilis	5	1,4
Kocaeli	3	,8
Konya	8	2,3
Malatya	5	1,4
Mersin	10	2,8
Muğla	1	,3
Nevşehir	1	,3
Samsun	2	,6
Sinop	3	,8
Şanlıurfa	9	2,5

Tablo 3'e göre, araştırmaya katılan 355 depremzede bireyin, %41,4'ü depremi Gaziantep'te yaşamış olup, bunu %27,6 oranıyla Hatay izlemiştir. Katılımcıların şu an yaşadıkları il ise, %39,7 oranıyla Gaziantep'tir.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve alt boyutları puanlarının cinsiyete göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan t testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Cinsiyet Açısından İncelenmesi

Cinsiyet	n	X	ss	t	P	
Davranış Problemleri	Kadın	266	2,78	0,94	4,984	0,000*
	Erkek	89	2,26	0,83		
Heyecansal Sınırlılık	Kadın	266	2,90	1,07	3,404	0,001*
	Erkek	89	2,47	0,97		
Duyuşsal	Kadın	266	2,54	0,67	1,458	0,146
	Erkek	89	2,42	0,71		
Bilişsel Yapı	Kadın	266	3,88	0,89	3,059	0,002*
	Erkek	89	3,54	0,89		
Uyku Problemi	Kadın	266	3,15	1,21	1,669	0,096
	Erkek	89	2,90	1,16		
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	Kadın	266	3,04	0,72	3,919	0,000*
	Erkek	89	2,70	0,68		

* $p < 0,05$: t test

Tablo 4'te yer alan analiz sonuçlarına göre, Davranış Problemleri, Heyecansal Sınırlılık, Bilişsel Yapı, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği toplam puanları cinsiyete göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre kadınların Davranış Problemleri, Heyecansal Sınırlılık, Bilişsel Yapı alt boyutları ile Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği toplam puanı en yüksek iken, erkeklerin puanı en düşüktür.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve alt boyutları puanlarının yaş gruplarına göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan Anova testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Yaş Açısından İncelenmesi

Yaş	n	X	ss	Anova		
				F	P	
Davranış Problemleri	20 yaş altı	88	2,43	0,87	5,601	0,000*
	21-29	58	2,76	1,06		
	30-40	71	3,02	0,89		
	41-50	95	2,46	0,89		
	51 yaş ve üstü	43	2,78	0,90		
Heyecansal Sınırlık	20 yaş altı	88	2,98	1,03	1,895	0,111
	21-29	58	2,77	1,09		
	30-40	71	2,92	1,06		
	41-50	95	2,60	1,05		
	51 yaş ve üstü	43	2,68	1,08		
Duyuşsal	20 yaş altı	88	2,40	0,70	2,690	0,031*
	21-29	58	2,38	0,70		
	30-40	71	2,63	0,61		
	41-50	95	2,51	0,62		
	51 yaş ve üstü	43	2,72	0,82		
Bilişsel Yapı	20 yaş altı	88	3,74	0,94	3,490	0,008*
	21-29	58	4,01	0,82		
	30-40	71	3,95	0,85		
	41-50	95	3,55	0,96		
	51 yaş ve üstü	43	3,90	0,77		
Uyku Problemi	20 yaş altı	88	2,64	1,19	6,849	0,000*
	21-29	58	3,34	1,12		
	30-40	71	3,47	1,10		
	41-50	95	2,93	1,23		
	51 yaş ve üstü	43	3,35	1,09		
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	20 yaş altı	88	2,85	0,70	3,633	0,006*
	21-29	58	3,03	0,72		
	30-40	71	3,17	0,71		
	41-50	95	2,79	0,72		
	51 yaş ve üstü	43	3,05	0,74		

* $p < 0,05$: Anova test

Tablo 5'te yer alan analiz sonuçlarına göre, Davranış Problemleri ve Uyku Problemi, yaşa göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, 30-40 yaş aralığında olanların Davranış Problemleri ve Uyku Problemi puanı en yüksek iken, 20 yaş altı olanların puanı en düşüktür. Duyuşsal, yaşa göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, 51 yaş ve üstü olanların Duyuşsal boyuttaki puanı en yüksek iken, 21-29 aralığında olanların puanı en düşüktür. Bilişsel Yapı, yaşa göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, 21-29 aralığında olanların Bilişsel Yapı puanı en yüksek iken, 41-50 aralığın da olanların puanı en düşüktür. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği, yaşa göre

farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Ortalama puanlarına göre, 30-40 yaş aralığında olanların puanı en yüksek iken, 41-50 aralığın da olanların puanı en düşüktür.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve alt boyutları puanlarının medeni duruma göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan t testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 6. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Medeni Durum Açısından İncelenmesi

Medeni durum		n	X	ss	t	P
Davranış Problemleri	Bekar ve boşanmış	146	2,56	0,92	-1,501	0,134
	Evli	209	2,72	0,95		
Heyecansal Sınırlık	Bekar ve boşanmış	146	2,90	1,05	1,599	0,111
	Evli	209	2,72	1,07		
Duyuşsal	Bekar ve boşanmış	146	2,40	0,72	-2,574	0,010*
	Evli	209	2,59	0,65		
Bilişsel Yapı	Bekar ve boşanmış	146	3,85	0,88	0,887	0,375
	Evli	209	3,76	0,92		
Uyku Problemi	Bekar ve boşanmış	146	2,94	1,20	-1,973	0,049*
	Evli	209	3,19	1,19		
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	Bekar ve boşanmış	146	2,93	0,70	-0,550	0,583
	Evli	209	2,97	0,75		

* $p<0,05$: t test

Tablo 6'da yer alan analiz sonuçlarına göre, Duyuşsal ve Uyku Problemi puanları medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Ortalama puanlarına göre, evli olanların Duyuşsal ve Uyku Problemi puanı en yüksek iken, bekar ve boşanmış olanların puanı en düşüktür.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve alt boyutları puanlarının eğitim durumuna göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan Anova testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 7. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Eğitim Durumu Açısından İncelenmesi

Eğitim Durumu		n	X	ss	Anova	
					F	P
Davranış Problemleri	İlkokul ve Ortaokul	57	2,70	1,01	0,187	0,830
	Lise	138	2,62	0,92		
	Üniversite ve Lisansüstü	160	2,67	0,94		
Heyecansal Sınırlık	İlkokul ve Ortaokul	57	2,93	1,18	3,024	0,050*
	Lise	138	2,92	1,10		
	Üniversite ve Lisansüstü	160	2,64	0,97		
Duyuşsal	İlkokul ve Ortaokul	57	2,56	0,73	0,468	0,627
	Lise	138	2,47	0,66		
	Üniversite ve Lisansüstü	160	2,53	0,69		
Bilişsel Yapı	İlkokul ve Ortaokul	57	3,82	0,94	0,028	0,973
	Lise	138	3,79	0,93		

	Üniversite ve Lisansüstü	160	3,79	0,87		
Uyku Problemi	İlkokul ve Ortaokul	57	3,25	1,29	1,637	0,196
	Lise	138	2,95	1,22		
	Üniversite ve Lisansüstü	160	3,14	1,14		
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	İlkokul ve Ortaokul	57	3,04	0,80	0,456	0,634
	Lise	138	2,95	0,72		
	Üniversite ve Lisansüstü	160	2,93	0,71		

* $p < 0,05$: Anova test

Tablo 7'de yer alan analiz sonuçlarına göre, Heyecansal Sınırlılık eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, İlkokul ve Ortaokul düzeyinde olanların Heyecansal Sınırlılık puanı en yüksek iken, Üniversite ve Lisansüstü düzeyinde olanların puanı en düşüktür.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve alt boyutları puanlarının ekonomik duruma göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan Anova testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Ekonomik Durum Açısından İncelenmesi

Ekonomik durum	n	X	ss	Anova		
				F	P	
Davranış Problemleri	0-5000 TL	76	2,58	0,94	0,678	0,607
	5000-10000TL	73	2,61	0,88		
	10000-15000TL	78	2,79	0,90		
	15000-20000 TL	85	2,68	0,97		
	20000 ve üzeri	43	2,56	1,06		
Heyecansal Sınırlık	0-5000 TL	76	3,08	1,13	2,875	0,023*
	5000-10000TL	73	2,90	1,09		
	10000-15000TL	78	2,75	0,99		
	15000-20000 TL	85	2,62	1,03		
	20000 ve üzeri	43	2,54	1,01		
Duyuşsal	0-5000 TL	76	2,36	0,73	1,500	0,202
	5000-10000TL	73	2,50	0,71		
	10000-15000TL	78	2,61	0,67		
	15000-20000 TL	85	2,51	0,65		
	20000 ve üzeri	43	2,59	0,65		

* $p < 0,05$: Anova test

Tablo 8. (Devamı)

Ekonomik durum	n	X	ss	Anova		
				F	P	
Bilişsel Yapı	0-5000 TL	76	3,93	1,02	1,197	0,312
	5000-10000TL	73	3,84	0,91		
	10000-15000TL	78	3,84	0,81		
	15000-20000 TL	85	3,66	0,90		
	20000 ve üzeri	43	3,67	0,82		
Uyku Problemi	0-5000 TL	76	3,03	1,34	0,313	0,870

	5000-10000TL	73	3,13	1,19		
	10000-15000TL	78	3,18	1,19		
	15000-20000 TL	85	3,08	1,12		
	20000 ve üzeri	43	2,95	1,12		
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	0-5000 TL	76	3,00	0,77		
	5000-10000TL	73	2,98	0,74		
	10000-15000TL	78	3,01	0,71	0,646	0,630
	15000-20000 TL	85	2,89	0,69		
	20000 ve üzeri	43	2,84	0,74		

* $p < 0,05$: Anova test

Tablo 8'de yer alan analiz sonuçlarına göre, Heyecansal Sınırlılık ekonomik duruma göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, 0-5000 TL düzeyinde olanların Heyecansal Sınırlık puanı en yüksek iken, 20000 TL ve üzeri düzeyinde olanların puanı en düşüktür.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve alt boyutları puanlarının depremden dolayı evin hasar alma durumuna göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan Anova testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 9. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Depremden Dolayı Evin Hasar Alma Durumu Açısından İncelenmesi

Depremden dolayı eviniz hasar aldı mı?	n	X	ss	Anova		
				F	P	
Davranış Problemleri	Evet hasar aldı	149	2,63	0,89		
	Orta derecede hasar aldı	51	2,67	0,82	9,925	0,000*
	Ağır hasar aldı	63	3,15	0,91		
	Hiç hasar almadı	92	2,34	0,98		
Heyecansal Sınırlık	Evet hasar aldı	149	2,94	1,06		
	Orta derecede hasar aldı	51	2,46	0,89		
	Ağır hasar aldı	63	3,12	1,00		
	Hiç hasar almadı	92	2,53	1,11		
Duyuşsal	Evet hasar aldı	149	2,56	0,69	10,649	0,000*
	Orta derecede hasar aldı	51	2,53	0,71		
	Ağır hasar aldı	63	2,80	0,55		
	Hiç hasar almadı	92	2,21	0,64		
Bilişsel Yapı	Evet hasar aldı	149	3,82	0,97	3,916	0,009*
	Orta derecede hasar aldı	51	3,94	0,62		
	Ağır hasar aldı	63	3,98	0,73		
	Hiç hasar almadı	92	3,54	0,97		

* $p < 0,05$: Anova test

Tablo 9. (Devamı)

Depremden dolayı eviniz hasar aldı mı?	n	X	ss	Anova		
				F	P	
Uyku Problemi	Evet hasar aldı	149	3,11	1,25	3,108	0,027*

	Orta derecede hasar aldı	51	3,34	1,04		
	Ağır hasar aldı	63	3,25	0,99		
	Hiç hasar almadı	92	2,79	1,27		
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	Evet hasar aldı	149	3,00	0,73	9,126	0,000*
	Orta derecede hasar aldı	51	2,94	0,53		
	Ağır hasar aldı	63	3,25	0,65		
	Hiç hasar almadı	92	2,67	0,77		

* $p < 0,05$: Anova test

Tablo 9'da yer alan analiz sonuçlarına göre, Davranış Problemleri, Duyuşsal, Bilişsel Yapı, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği depremden dolayı evin hasar alma durumuna göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, evi ağır hasar alanların Davranış Problemleri, Duyuşsal, Bilişsel Yapı, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği puanı en yüksek iken, evi hiç hasar almayanların puanı en düşüktür. Depremden dolayı evin hasar alma durumuna göre Heyecansal Sınırlılık farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, evi ağır hasar alanların Heyecansal Sınırlılık puanı en yüksek iken, evi orta derecede hasar alanların puanı en düşüktür. Depremden dolayı evin hasar alma durumuna göre Uyku Problemi farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, evi orta derecede hasar alanların Uyku Problemi puanı en yüksek iken; evi hiç hasar almayanların puanı en düşüktür.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve alt boyutları puanlarının aile üyelerinin kaybına göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan t testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 10. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Aile Üyelerinin Kaybı Durumu Açısından İncelenmesi

Aile Üyelerinizden Kaybınız Var Mı?		n	X	ss	t	P
Davranış Problemleri	Evet	45	3,39	0,85	5,927	0,000*
	Hayır	310	2,55	0,91		
Heyecansal Sınırlık	Evet	45	3,37	0,73	5,269	0,000*
	Hayır	310	2,71	1,08		
Duyuşsal	Evet	45	2,94	0,51	5,789	0,000*
	Hayır	310	2,45	0,68		
Bilişsel Yapı	Evet	45	4,17	0,58	4,183	0,000*
	Hayır	310	3,74	0,93		
Uyku Problemi	Evet	45	3,60	0,98	3,655	0,001*
	Hayır	310	3,01	1,21		
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	Evet	45	3,48	0,50	7,098	0,000*
	Hayır	310	2,88	0,72		

* $p < 0,05$: t test

Tablo 10'da yer alan analiz sonuçlarına göre, Davranış Problemleri, Heyecansal Sınırlılık, Duyuşsal, Bilişsel Yapı, Uyku Problemi, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği toplam puanları aile üyelerinin kaybına göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, aile üyelerinden kayıp yaşayanların Davranış Problemleri, Heyecansal Sınırlılık, Duyuşsal, Bilişsel Yapı, Uyku Problemi, Deprem Sonrası

Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği toplam puanı en yüksek iken, aile üyelerinden kayıp yaşamayanların puanı en düşüktür.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve alt boyutları puanlarının yakın çevresinden kaybına göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan t testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 11. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Yakın Çevresinden Kaybı Durumu Açısından İncelenmesi

Yakın çevrenizden kaybınız var mı?		n	X	ss	t	P
Davranış Problemleri	Evet	200	2,87	0,89	5,210	0,000*
	Hayır	155	2,37	0,93		
Heyecansal Sınırlık	Evet	200	2,89	1,00	1,971	0,050*
	Hayır	155	2,67	1,13		
Duyuşsal	Evet	200	2,64	0,66	4,167	0,000*
	Hayır	155	2,34	0,68		
Bilişsel Yapı	Evet	200	3,97	0,77	4,211	0,000*
	Hayır	155	3,56	1,00		
Uyku Problemi	Evet	200	3,33	1,06	4,416	0,000*
	Hayır	155	2,77	1,29		
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	Evet	200	3,12	0,66	5,036	0,000*
	Hayır	155	2,74	0,75		

* $p < 0,05$: t test

Tablo 11’de yer alan analiz sonuçlarına göre, Davranış Problemleri, Heyecansal Sınırlılık, Duyuşsal, Bilişsel Yapı, Uyku Problemi, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği toplam puanları yakın çevreden kaybına göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, yakın çevresinden kayıp yaşayanların Davranış Problemleri, Heyecansal Sınırlılık, Duyuşsal, Bilişsel Yapı, Uyku Problemi, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği toplam puanı en yüksek iken, yakın çevresinden kayıp yaşamayanların puanı en düşüktür.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve alt boyutları puanlarının deprem öncesinde tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığın olma durumuna göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan t testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 12. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Deprem Öncesinde Tanı Konulmuş Psikiyatrik Bir Rahatsızlığın Olma Durumu Açısından İncelenmesi

Deprem öncesinde tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığınız var mı?		n	X	ss	t	P
Davranış Problemleri	Evet	31	3,29	0,81	4,035	0,000*
	Hayır	324	2,59	0,93		
Heyecansal Sınırlık	Evet	31	2,95	0,76	1,169	0,249
	Hayır	324	2,78	1,09		
Duyuşsal	Evet	31	2,82	0,52	2,689	0,008*

	Hayır	324	2,48	0,69		
Bilişsel Yapı	Evet	31	4,01	0,70	1,721	0,093
	Hayır	324	3,77	0,92		
	Evet	31	3,47	0,94		
Uyku Problemi	Hayır	324	3,05	1,21	2,341	0,024*
	Evet	31	3,28	0,46		
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	Hayır	324	2,92	0,74	3,906	0,000*
	Evet	31	3,28	0,46		

* $p < 0,05$: *t test*

Tablo 12'de yer alan analiz sonuçlarına göre, Davranış Problemleri, Heyecansal Sınırlılık, Duyuşsal, Bilişsel Yapı, Uyku Problemi, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği toplam puanları deprem öncesinde tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığın olma durumuna göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, deprem öncesinde tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığı olanların Davranış Problemleri, Heyecansal Sınırlılık, Duyuşsal, Bilişsel Yapı, Uyku Problemi, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği toplam puanı en yüksek iken, deprem öncesinde tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığı olmayanların puanı en düşüktür.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve alt boyutları puanlarının deprem sonrasında psikososyal destek alma durumuna göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan t testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 13. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Deprem Sonrasında Psikososyal Destek Alma Durumu Açısından İncelenmesi

Deprem sonrasında psikososyal destek aldınız mı?		n	X	ss	t	P
Davranış Problemleri	Evet	39	3,32	0,88	4,846	0,000*
	Hayır	316	2,57	0,92		
Heyecansal Sınırlılık	Evet	39	2,90	0,82	0,831	0,410
	Hayır	316	2,78	1,09		
Duyuşsal	Evet	39	2,83	0,62	3,107	0,002*
	Hayır	316	2,47	0,68		
Bilişsel Yapı	Evet	39	4,01	0,72	1,875	0,066
	Hayır	316	3,77	0,92		
Uyku Problemi	Evet	39	3,26	1,04	0,993	0,321
	Hayır	316	3,06	1,21		
Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği	Evet	39	3,25	0,56	3,310	0,002*
	Hayır	316	2,92	0,74		

* $p < 0,05$: *t test*

Tablo 13'te yer alan analiz sonuçlarına göre, Davranış Problemleri, Duyuşsal, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği toplam puanları deprem sonrasında psikososyal destek alma durumuna göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalama puanlarına göre, deprem sonrasında psikososyal destek alanların Davranış Problemleri, Duyuşsal, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği toplam puanı en yüksek iken, deprem sonrasında psikososyal destek almayanların puanı en düşüktür.

III. TARTIŞMA

2023 yılı Kahramanmaraş Pazarcık depreminin bireyler üzerindeki etkilerinin psikososyal yönden incelenmesine yönelik bu araştırmada, araştırma bulguları, bazı değişkenlere göre literatür kapsamında tartışılmıştır.

Araştırmada cinsiyet açısından, kadınların erkeklere oranla deprem sonrası travma yaşadığı görülmüştür. Yapılan bazı çalışmalar kadınların olumsuz durumlar karşısında daha duyarlı ve hassas olduğunu belirtmektedir¹⁴. Bir başka çalışmada, kadınların erkeklere göre afet gibi olumsuz durumları daha çok önemsedikleri ve etkilendikleri bildirilmiştir¹⁵. Konu ile ilgili yapılan bir başka çalışmada ise, kadınların erkeklere oranla afet gibi durumları daha çok ciddiye aldığı ifade edilmiştir¹⁶. Düzce depreminden sonra üniversiteli gençlere yönelik yapılan bir çalışmada, depremden sonra meydana gelen travmanın şiddetli hissedilmesinde kadın olmanın daha fazla risk unsuru oluşturduğu bildirilmiştir¹⁷. Kadınların, afetlerle ilgili olarak daha fazla düşünmesi ve yaşanan olayı daha sık anımsaması gibi durumlar, kadınlarda travma sonrası stres bozukluğu gelişimine neden olmaktadır¹⁸. Genel olarak, kadınların afetlerden daha çok etkilendiğine ilişkin çalışmalar ağırlıktadır ve bulgularımızla benzerlik göstermektedir. Bu durumu kadınların erkeklere göre daha hassas, kırılğan, duygusal ve güvende kalma hissini yoğunluğu gibi farklı değişkenlerin etkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca aile içinde devam eden rollerde bakım sunma, günlük yaşam rutinlerinde daha aktif rol alan olarak kadınların deprem sonrası değişen düzenlerinden daha fazla etkilenebildikleri düşünülmektedir.

Yaş açısından, farklı yaş gruplarının deprem sonrası travma yaşadığı görülmüştür. Özellikle genç yetişkin grubunda davranış ve uyku problemleri sorunları gözlenmiştir. Yaşanan travma sonrasında genç yetişkinlerde davranış ve uyku gibi problemlerinin görülmesinin pek çok nedeni olabilir. Bu nedenler arasında ileri yaş grubuna göre, bu grupta gelecek kaygısı, ekonomik sorunlar, iş kaybı, çocuklarının geleceği hakkında kaygılanma, aile üyelerinde kayıp varsa yas ve kabul süreciyle birlikte yeni rol ve işlevler sayılabilir. Van depreminden 9 ay sonra depremdede bireylerle yapılan bir çalışmada işgücüne katılmamak ve ekonomik

¹⁴ Liu, Yan, Ying Zhang, Asuna Arai, Yoshihide Obayashi, and Hiko Tamashiro. "Gender-based seasonality of suicide in Japan, 2005-2012." *Asia Pacific Journal of Public Health* 27, no. 2 (2015): NP1999-NP2007.

¹⁵ Kaya, Ahmet, Banu Moçoşoğlu, and Halil İbrahim Sevim. "Sağlık İnanç Modeli'ne dayalı olarak öğretmenler ve okul yöneticilerinin salgına yönelik bireysel hazırlık algılarının incelenmesi." *OPUS International Journal of Society Researches* 18, no. 40 (2021): 2345-2374.

¹⁶ Arslanoğlu, Ali, Mustafa Erdoğan, Yalçın Dündükcü, and Serdal KEÇELİ. "Sağlık İnanç Modeli'ne Dayalı Acil Durum Afetlere Bireysel Hazırlık ve Bunları Etkileyen Faktörler." *Afet ve Risk Dergisi* 6, no. 2: 367-390.

¹⁷ Baloğlu, Mustafa, Morag B. Harris, and Cengiz Karagözoğlu. "The Psychological effects of an earthquake on Turkish college students." *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 2, no. 2 (2005): 125-136.

¹⁸ Naeem, Farooq, Muhammad Ayub, Khadija Masood, Huma Gul, Mahwish Khalid, Ammara Farrukh, Aisha Shaheen, Waqas Waheed, and Haroon Rasheed Chaudhry. "Prevalence and psychosocial risk factors of PTSD: 18 months after Kashmir earthquake in Pakistan." *Journal of affective disorders* 130, no. 1-2 (2011): 268-274.

zorluklar post travmatik stres bozukluğu gelişiminde önemli bir risk faktörüdür¹⁹. 2016 yılında Ekvador'da meydana gelen en şiddetli ve çok can kaybının yaşandığı depremden sonra yapılan bir çalışmaya göre, ergen yaş grubundaki bireylerde travma sonrası stres bozukluğu ve anksiyeteye birlikte intihar düşüncesinde artış olduğu gözlenmiştir²⁰. Dolayısıyla deprem sonrası psikososyal faktörler genç yetişkin bireyleri olumsuz olarak etkileyebilir. Medeni durum açısından, evli olanların bekar ve boşanmış olanlara göre deprem sonrası travmaya daha çok maruz kaldığı söz konusudur. Evli olan bireylerde yaşanan bu travmanın diğer bireylere göre fazla görülmesini sorumluluklarının daha fazla olması, aile kavramının meydana getirdiği roller gibi faktörlerle değerlendirebiliriz. Literatürde bazı çalışmalarda medeni durum ile travma sonrası stres bozukluğu arasında ilişki bulunurken, bazılarında ilişki bulunmamıştır. 320 depremlerde bireyle yapılan bir çalışmada medeni durum ile travma sonrası stres bozukluğu arasında ilişki bulunmamıştır²¹. Bu araştırma sonucu, çalışmamız ile benzerlik göstermemektedir. Eğitim ve ekonomik durum açısından, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi düşük olanların deprem sonrası travma yaşadığı görülmüştür. Eğitim düzeyi düşük olan bireylerin özyeterlilik, baş etme gibi becerileri yeterince gelişmemiş olabilir. Alınan eğitimlerin nitelikli ve uzun süreli olması bireylerin sosyokültürel yönlerine etki edebilir. Yapılan bir çalışmada eğitim düzeyi arttıkça afetler ile ilgili ciddiyetin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır²². Nepal'de yapılan bir çalışmada okuma-yazma bilmeyen depremlilerde travmatik stres düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır²³. Deprem sonrası travma düzeyi üzerinde katılımcıların eğitim durumu tek başına belirleyici bir faktör olmayabilir. Deprem travmatik etkileri, bireyin yaşadığı olağanüstü deneyimlerin yoğunluğu, sosyal destek, psikolojik sağlamlık ve diğer çevresel faktörler gibi daha karmaşık bileşenlerden kaynaklanabilir. Ayrıca, öğrenim düzeyinin ve gelir seviyesinin düşük olması bireylerde afet öncesi, afet esnası ve afet sonrası bilincin yetersiz oluşuna neden olabilir. Bazı çalışmalarda ise, öğrenim düzeyi ile travma sonrası stres arasında ilişki saptanmamıştır. Örneğin; İtalya'da yapılan bir çalışmada depremlilerde eğitim durumunun travma sonrası stres düzeyini etkilemediği belirtilmiştir²⁴. Araştırma bulgularımız, bu çalışma örneğiyle benzerlik

---

¹⁹ Boztas, Mehmet Hamid, Ahmet Tamer Aker, Kerim Munir, Feyza Çelik, Adem Aydın, Umut Karasu, and Elif Aktan Mutlu. "2011 yılı Van-Erciş depremi sonrası yetişkinlerde travma sonrası stres bozukluğu." *KLİNİK PSİKİYATRİ DERGİSİ* 22, no. 4: 380-388.

²⁰ Gerstner, Rebekka MF, Fernando Lara-Lara, Eduardo Vasconez, Ginés Viscor, Juan D. Jarrin, and Esteban Ortiz-Prado. "Earthquake-related stressors associated with suicidality, depression, anxiety and post-traumatic stress in adolescents from Muisne after the earthquake 2016 in Ecuador." *BMC psychiatry* 20, no. 1 (2020): 1-9.

²¹ Gülmez, E. (2022). 2020 Elazığ Depremi Sonrası, Depremlilerde Posttravmatik Stres Bozukluğu ve Eşlik Eden Psikiyatrik Hastalıkların Yaygınlığının Araştırılması. Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Elazığ.

²² Arslanoğlu, Ali, Mustafa Erdoğan, Yalçın Dündükcü, and Serdal KEÇELİ. "Sağlık İnanç Modeli'ne Dayalı Acil Durum Afetlere Bireysel Hazırlık ve Bunları Etkileyen Faktörler." *Afet ve Risk Dergisi* 6, no. 2: 367-390.

²³ Acharya Pandey, Radha, Pratibha Chalise, Sunita Khadka, Bina Chaulagain, Binu Maharjan, Jyotsna Pandey, Jyoti Nepal, and Chandranshu Pandey. "Post-traumatic stress disorder and its associated factors among survivors of 2015 earthquake in Nepal." *BMC psychiatry* 23, no. 1 (2023): 1-12.

²⁴ Chan, Cecilia Lai Wan, Chong-Wen Wang, Zhiyong Qu, Ben Qibin Lu, Mao-Sheng Ran, Andy Hau Yan Ho, Yin Yuan, Braven Qiang Zhang, Xiyang Wang, and Xiulan Zhang. "Posttraumatic stress disorder symptoms among adult survivors of the 2008 Sichuan earthquake in China." *Journal of traumatic stress* 24, no. 3 (2011): 295-302.

göstermemektedir. Depremden dolayı evin hasar alma durumu açısından, evi ağır hasar alanların deprem sonrası travma yaşadığı görülmüştür. Depremde bireylerle yapılan bir çalışmada, depremin ardından maddi kaybın meydana gelmesi ve evin hasar alması bireyler üzerinde post travmatik stres bozukluğuna neden olduğu bildirilmiştir²⁵. Yapılan bir çalışmada, depremin daha fazla yıkıma ve hasara neden olduğu bölgelerde yaşayan bireylerde travma sonrası stres bozukluğunun daha fazla görüldüğü bildirilmiştir²⁶. Çin'de 1002 katılımcıyla yapılan bir çalışmada depremin ağır hasara neden olduğu bölgelerde yaşayan bireylerin travmatik stres düzeyinin yüksek olduğu bildirilmiştir²⁷. 2008 Sichuan depreminden 7-8 ay sonra, Çinli, yetişkin hayatta kalan bireylerle yapılan bir çalışmada, konutun hasar alma durumu ve yıkılmasıyla travmatik stres düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır²⁸. Beklenmedik bir anda meydana gelen depremler yıkıcı etkilerinden dolayı bireyler üzerinde maddi ve manevi sorunları beraberinde getirmektedir. Bireylerin evlerini, eşyalarını, yaşam alanlarını vb. kaybetmesi gelecek ile ilgili belirsizlik ve buna bağlı olarak stres, korku ve kaygı yaşamasına neden olabilir. Buna ek olarak, deprem sonrasında konutları hasar görmeyen bireyler kendilerini daha güvende hissettikleri ve olaylar üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmaları dolayısıyla görece daha az travmatize olabilmektedir.

Aile üyelerinden ve yakın çevresinden kayıp yaşayanların deprem sonrası travma yaşadığı görülmüştür. Afetler sonucunda yoğun kayıp yaşayan bireylerin (can kaybı/ekonomik kayıplar vb.) travma sonrası stres bozukluğu riskinin yüksek olduğu gruplar arasında yer aldığı ifade edilmiştir²⁹. Depremde can ve mal kaybı, yaralanma, barınma sorunu, gıda ve hizmetlere erişme güçlüğü, korku, kontrol kaybı gibi etkenler bireylerde ciddi psikolojik etkiler oluşturmakta ve travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete, depresyon, öfke, uyku problemleri gibi pek çok semptomlara neden olmaktadır³⁰. Doğal afetler sonucunda meydana gelen aile içi ya da yakın çevreden kayıplar ve yas süreci, olayı yaşayan veya afet bölgesindeki bireylerle birlikte başka

²⁵ Gülmez, E. (2022). 2020 Elazığ Depremi Sonrası, Depremzedelerde Posttravmatik Stres Bozukluğu ve Eşlik Eden Psikiyatrik Hastalıkların Yaygınlığının Araştırılması. Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Elazığ

²⁶ Bedirli, Büşra. "Deprem travmasının kronik psikolojik etkileri: Düzce Depremi'nden 14 yıl sonra travma sonrası stres ve depresyon belirtilerinin yaygınlığı ve ilişkili risk faktörleri." Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul (2014).

²⁷ Kun, P., X. Chen, S. Han, X. Gong, Mei Chen, W. Zhang, and L. Yao. "Prevalence of post-traumatic stress disorder in Sichuan Province, China after the 2008 Wenchuan earthquake." *Public health* 123, no. 11 (2009): 703-707.

²⁸ Chan, Cecilia Lai Wan, Chong-Wen Wang, Zhiyong Qu, Ben Qibin Lu, Mao-Sheng Ran, Andy Hau Yan Ho, Yin Yuan, Braven Qiang Zhang, Xiyang Wang, and Xiulan Zhang. "Posttraumatic stress disorder symptoms among adult survivors of the 2008 Sichuan earthquake in China." *Journal of traumatic stress* 24, no. 3 (2011): 295-302.

²⁹ NZMH (2016). Framework for Psychosocial Support in Emergencies, Wellington, Yeni Zelanda: Sağlık Bakanlığı [New Zealand Ministry of Health (NZMH)].
<https://www.health.govt.nz/system/files/documents/publications/framework-psycho-social-support-emergencies-dec16-v2.pdf> Erişim Tarihi:19.09.2023.

³⁰ Bertinelli, Luisito, Clotilde Mahé, and Eric Strobl. "Earthquakes and mental health." *World Development* 169 (2023): 106283.

yerlerde yaşayan ve yakınlarını kaybeden bireyleri de ruhsal bağlamda etkilemektedir³¹. 1999 Marmara depreminde binanın yıkılması, göçük altında kalma, yakın kaybı yaşama gibi travmatik durumların söz konusu olduğu 190 deprezede bireyle yapılan bir çalışmada, aile üyelerinden can kaybı yaşayan bireyler ile depresyon arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur³². Literatürdeki çalışmalar ışığında, kayıp yaşanan kişiyle kurulan ilişkinin niteliği kayıp sonrası yas sürecine etki edebilmektedir. İlişki kalitesi, bağlanma stilleri, kişilik tipleri ve bireylerin hayata yükledikleri anlam kayıptan sonraki yas sürecini etkileyebilmektedir³³. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar araştırma bulgularımızla benzerlik göstermektedir. Deprem öncesinde tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığı olanların deprem sonrası travma yaşadığı görülmüştür. 1998 Adana/Ceyhan depreminden sonra yapılan bir çalışmaya göre, tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığı olanların akut stres anomali yönünden daha riskli olduğu sonucuna ulaşılmıştır³⁴. Dolayısıyla deprem öncesinde tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığı olanların, psikiyatrik bir rahatsızlığı olmayan bireylere göre deprem sonrası travmaya maruz kalması daha yüksek olabilir. Deprem sonrasında psikososyal destek alanların deprem sonrası travma yaşadığı görülmüştür. Bu hususta, psikososyal destek alan bireylerin depremden daha fazla etkilendiği yorumunu yapabiliriz. Bununla birlikte psikososyal desteğe ihtiyacı olup destek almayı farklı sebeplerle reddeden bireyler de olabilir. Depremin bireyler üzerindeki etkilerine dair çalışmalarını incelediğimizde; örneğin El Salvador'daki depremler, kırsal bir topluluktaki sağlık sorunları ve klinik sonuçları üzerine yapılan 594 kişinin katıldığı bir çalışmada, depremden 6 ay sonra dahi katılımcıların duygusal tepkiler verdiğine ve olumsuz zihinsel sağlık problemlerinin daha yüksek görüldüğü bildirilmiştir³⁵. 2011 yılında Japonya'da deprem, tsunami ve nükleer erimeden dolayı meydana gelen felaketler sonucunda engelli bireylerde psikososyal etkileri ve kırılganlık türlerini inceleyen bir çalışmada 97 engelli bireyle afetlerin psikososyal etkilerine ilişkin görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, ileri düzeyde gelişimsel bozukluğu olan bireyler psikolojik yönden daha savunmasız iken; zihinsel engelli bireylerin ise fiziksel ve sosyo-egitsel bağlamda savunmasız oldukları sonucuna ulaşılmıştır³⁶. Büyük Doğu Japonya depreminden sonra yaşam tarzının ve psikososyal faktörlerin hipertansiyona etkisinin incelenmesi üzerine yapılan bir çalışmada Doğu Japonya depreminden sağ kurtulanlarda yaşam tarzı ve yaşadıkları çevre gibi etmenler 7 yıl

---

³¹ Johannesson, Kerstin Bergh, Tom Lundin, Christina M. Hultman, Thomas Fröjd, and Per-Olof Michel. "Prolonged grief among traumatically bereaved relatives exposed and not exposed to a tsunami." *Journal of traumatic stress* 24, no. 4 (2011): 456-464.

³² Güven, Kübra. "Marmara depremini yaşayan yetişkinlerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile travma sonrası gelişim ve depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi." Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

³³ Tüccar, E. "Geride Kalanların Psikolojisi." İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi. (2023).

³⁴ Uğuz, Şükrü, B. Aydın Levent, Levent Soylu, Özgür KOCABAŞ, and Saim DEMİRCİ. "Adana-Ceyhan depreminden sonra ortaya çıkan akut stres bozukluğunun araştırılması." *Klinik Psikiyatri Dergisi* 3, no. Supp: 3 (98): 16-20.

³⁵ Woerschling, J. C., & Snyder, A. E. "Earthquakes in El Salvador: a descriptive study of health concerns in a rural community and the clinical implications: Part III—mental health and psychosocial effects." *Disaster Management & Response*, 2(2), (2004). 40-45.

³⁶ TANAKA, MARI, and AKIKO TAKAHARA. "Psychosocial effects of the Great East Japan Earthquake on persons with disabilities." *The Journal of Rehabilitation Psychology* 46, no. 1 (2021): 25-37.

süresince takip edilmiştir. 2011 ve 2018 yıllarını kapsayan bu çalışmada, katılımcıların depremden sonra obezite, ağır içicilik ve hipertansiyon gibi problemlerle karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır³⁷. Deprem sonrasında psikososyal destek almak özellikle depremi yaşayan bireylerde baş etme gücünü, psikolojik dayanıklılığı arttırabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarına göre: Cinsiyet açısından, kadınların erkeklere oranla deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği ve alt boyutlarından (davranış problemleri, heyecansal sınırlılık, bilişsel yapı) etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Yaş açısından, yaş gruplarının deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği ve alt boyutlarından etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Davranış ve uyku problemleri, 30-40 yaş aralığında olan bireylerde yüksek bulunmuştur. Duyuşsal boyutta, 51 yaş ve üzeri olanlarda puan ortalaması yüksektir. Bilişsel yapıda ise, 21-29 yaş aralığında olanların puan ortalaması yüksek bulunmuştur. Medeni durum açısından, evli olanların duyuşsal ve uyku problemi puanları bekar ve boşanmış olanlara göre yüksek bulunmuştur. Evli olanlar bu boyutlardan daha çok etkilenmiştir. Eğitim durumu açısından, ilkokul ve ortaokul düzeyinde olanlar, üniversite ve lisansüstü eğitim düzeyinde olanlara göre heyecansal sınırlılık boyutundan etkilenmiştir. Ekonomik durum açısından, geliri düşük olanları (0-5000TL) heyecansal sınırlılık puanı, geliri 20000TL ve üzeri olanlara göre yüksek bulunmuştur. Bu bağlamda geliri düşük olan bireyler heyecansal sınırlılık boyutundan etkilenmiştir. Depremden dolayı evin hasar alma durumu açısından, evi ağır hasar alanların deprem sonrası travma düzeyi ölçeği ve alt boyutlarından (davranış problemleri, duyuşsal ve bilişsel yapı) evi hiç hasar almayanlara göre etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda heyecansal sınırlılık evi ağır hasar alanlarda yüksek bulunmuştur. Evi orta derecede hasar alanların ise, uyku problemi puanları yüksektir. Aile üyelerinden kaybı olma durumu açısından, aile üyelerinden kayıp yaşayanların deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği ve alt boyutlarından etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Yakın çevresinden kayıp yaşayanların deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği ve alt boyutlarından etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Deprem öncesinde tanı konulmuş psikiyatrik bir rahatsızlığı olanların deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği ve alt boyutlarından etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Deprem sonrasında psikososyal destek alanların deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği ve alt boyut puanları (davranış problemleri ve duyuşsal) yüksek bulunmuştur. Dolayısıyla deprem sonrası psikososyal destek alanlar ölçekten ve alt boyutlarından etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

³⁷ Kobari, Eri, Kenichi Tanaka, Masanori Nagao, Kanako Okazaki, Fumikazu Hayashi, Sakumi Kazama, Tetsuya Ohira et al. "Impact of lifestyle and psychosocial factors on the onset of hypertension after the Great East Japan earthquake: a 7-year follow-up of the Fukushima Health Management Survey." *Hypertension research* 45, no. 10 (2022): 1609-1621.

Öneriler:

- Doğal afetler geçmiş zamanlardan bugüne kadar büyük yıkımlara ve olumsuzluklara neden olan bir durumdur. Özellikle bireyler üzerinde olumsuz etkileri olan doğal afetler sonrası travma bireylerin ruh sağlığını, ilişkilerini ve işlevselliğini olumsuz yönde etkilediğinden dolayı depremedelerin psikososyal iyilik hallerini desteklemek, travma sonrası iyileşmeyi sağlamak ve toplumsal dayanışmayı arttırmak son derece önemlidir.
- Afet sonrasında bireylerin psikososyal sorunları değerlendirilerek, psikososyal müdahale, yöntem ve teknikleri etkili bir biçimde kullanılmalıdır.
- Türkiye deprem kuşağında yer alan bir ülke konumunda olması dolayısıyla bireylerin afet sonrası süreçten minimum düzeyde etkilenmesi amacıyla toplumda afet bilinci ve afetlere hazırlıklı olma gibi davranışların geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmalıdır.
- Bu çalışmalar multidisipliner bir ekiple birlikte yapılarak hedef kitleye yönelik uygun plan ve program dahilinde olmalıdır.
- Deprem gibi afetler yaşanmadan önce koruyucu önleyici olmak üzere gerekli önlem ve tedbirleri almak ve bu konuda toplumdaki bireylerin dahil edildiği nitelikli çalışmalar yapmak travma sonrası stres bozukluğu açısından riskleri azaltabilir.
- Deprem sonrası destekleyici, geliştirici iyileştirici çalışmalar içerisinde dezavantajlı gruba öncelik veren psikososyal destek çalışmaları önemlidir.

KAYNAKÇA

- Acharya Pandey, Radha, Pratibha Chalise, Sunita Khadka, Bina Chaulagain, Binu Maharjan, Jyotsna Pandey, Jyoti Nepal, and Chandranshu Pandey. "Post-traumatic stress disorder and its associated factors among survivors of 2015 earthquake in Nepal." *BMC psychiatry* 23, no. 1 (2023): 1-12.
- American Psychiatric Association (APA) (2010). Practice guideline for the treatment of patients with acute stress disorder and posttraumatic stress disorder, Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Arslanoğlu, Ali, Mustafa Erdoğan, Yalçın Düdükçü, and Serdal KEÇELİ. "Sağlık İnanç Modeli'ne Dayalı Acil Durum Afetlere Bireysel Hazırlık ve Bunları Etkileyen Faktörler." *Afet ve Risk Dergisi* 6, no. 2: 367-390.
- Baloğlu, Mustafa, Morag B. Harris, and Cengiz Karagözoğlu. "The Psychological effects of an earthquake on Turkish college students." *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 2, no. 2 (2005): 125-136.
- Bavafa, Amir, Habibolah Khazaie, Behnam Khaledi-Paveh, and Leeba Rezaie. "The relationship of severity of symptoms of depression, anxiety, and stress with sleep quality in earthquake survivors in Kermanshah." *Journal of injury and violence research* 11, no. 2 (2019): 225.
- Bedirli, Büşra. "Deprem travmasının kronik psikolojik etkileri: Düzce Depremi'nden 14 yıl sonra travma sonrası stres ve depresyon belirtilerinin yaygınlığı ve ilişkili risk faktörleri." *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul* (2014).
- Benjet, Corina, Evelyn Bromet, Elie G. Karam, Ronald C. Kessler, Katie A. McLaughlin, Ayelet M. Ruscio, Vicki Shahly et al. "The epidemiology of traumatic event exposure worldwide: results from the World Mental Health Survey Consortium." *Psychological medicine* 46, no. 2 (2016): 327-343.
- Bertinelli, Luisito, Clotilde Mahé, and Eric Strobl. "Earthquakes and mental health." *World Development* 169 (2023): 106283.
- Bonanno, George A., Maren Westphal, and Anthony D. Mancini. "Resilience to loss and potential trauma." *Annual review of clinical psychology* 7 (2011): 511-535.
- Boztas, Mehmet Hamid, Ahmet Tamer Aker, Kerim Munir, Feyza Çelik, Adem Aydın, Umut Karasu, and Elif Aktan Mutlu. "2011 yılı Van-Erciş depremi sonrası yetişkinlerde travma sonrası stres bozukluğu." *KLİNİK PSİKIYATRİ DERGİSİ* 22, no. 4: 380-388.
- Chan, Cecilia Lai Wan, Chong-Wen Wang, Zhiyong Qu, Ben Qibin Lu, Mao-Sheng Ran, Andy Hau Yan Ho, Yin Yuan, Braven Qiang Zhang, Xiying Wang, and Xiulan Zhang. "Posttraumatic stress disorder symptoms among adult survivors of the 2008 Sichuan earthquake in China." *Journal of traumatic stress* 24, no. 3 (2011): 295-302.

- DeCarlo, Lawrence T. "On the meaning and use of kurtosis." *Psychological methods* 2, no. 3 (1997): 292.
- DeWolfe, Deborah J. *Training manual for mental health and human service workers in major disasters*. US Department of Health and Human Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Center for Mental Health Services, 2000.
- Gerstner, Rebekka MF, Fernando Lara-Lara, Eduardo Vasconez, Ginés Viscor, Juan D. Jarrin, and Esteban Ortiz-Prado. "Earthquake-related stressors associated with suicidality, depression, anxiety and post-traumatic stress in adolescents from Muisne after the earthquake 2016 in Ecuador." *BMC psychiatry* 20, no. 1 (2020): 1-9.
- Groeneveld, Richard A., and Glen Meeden. "Measuring skewness and kurtosis." *Journal of the Royal Statistical Society Series D: The Statistician* 33, no. 4 (1984): 391-399.
- Gülmez, E. (2022). 2020 Elazığ Depremi Sonrası, Depremzedelerde Posttravmatik Stres Bozukluğu ve Eşlik Eden Psikiyatrik Hastalıkların Yaygınlığının Araştırılması. Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Elazığ.
- Güven, Kübra. "Marmara depremini yaşayan yetişkinlerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile travma sonrası gelişim ve depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi." Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Hopkins, Kenneth D., and Douglas L. Weeks. "Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting." *Educational and psychological measurement* 50, no. 4 (1990): 717-729.
- Johannesson, Kerstin Bergh, Tom Lundin, Christina M. Hultman, Thomas Fröjd, and Per-Olof Michel. "Prolonged grief among traumatically bereaved relatives exposed and not exposed to a tsunami." *Journal of traumatic stress* 24, no. 4 (2011): 456-464.
- KADIOĞLU, Mikdat. "Modern, bütünleşik afet yönetimin temel ilkeleri." *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri* (2008): 1.
- Kaya, Ahmet, Banu Moçoşoğlu, and Halil İbrahim Sevim. "Sağlık İnanç Modeli'ne dayalı olarak öğretmenler ve okul yöneticilerinin salgına yönelik bireysel hazırlık algılarının incelenmesi." *OPUS International Journal of Society Researches* 18, no. 40 (2021): 2345-2374.
- Kobari, Eri, Kenichi Tanaka, Masanori Nagao, Kanako Okazaki, Fumikazu Hayashi, Sakumi Kazama, Tetsuya Ohira et al. "Impact of lifestyle and psychosocial factors on the onset of hypertension after the Great East Japan earthquake: a 7-year follow-up of the Fukushima Health Management Survey." *Hypertension research* 45, no. 10 (2022): 1609-1621.

- Kun, P., X. Chen, S. Han, X. Gong, Mei Chen, W. Zhang, and L. Yao. "Prevalence of post-traumatic stress disorder in Sichuan Province, China after the 2008 Wenchuan earthquake." *Public health* 123, no. 11 (2009): 703-707.
- Liu, Yan, Ying Zhang, Asuna Arai, Yoshihide Obayashi, and Hiko Tamashiro. "Gender-based seasonality of suicide in Japan, 2005-2012." *Asia Pacific Journal of Public Health* 27, no. 2 (2015): NP1999- NP2007.
- Moors, Johannes J. A. "The meaning of kurtosis: Darlington reexamined." *The American Statistician* 40, no. 4 (1986): 283-284.
- Naeem, Farooq, Muhammad Ayub, Khadija Masood, Huma Gul, Mahwish Khalid, Ammara Farrukh, Aisha Shaheen, Waquas Waheed, and Haroon Rasheed Chaudhry. "Prevalence and psychosocial risk factors of PTSD: 18 months after Kashmir earthquake in Pakistan." *Journal of affective disorders* 130, no. 1-2 (2011): 268-274.
- Norenzayan, Ara, and Albert Lee. "It was meant to happen: explaining cultural variations in fate attributions." *Journal of personality and social psychology* 98, no. 5 (2010): 702.
- Norris, Fran H., Matthew J. Friedman, Patricia J. Watson, Christopher M. Byrne, Eolia Diaz, and Krzysztof Kaniasty. "60,000 disaster victims speak: Part I. An empirical review of the empirical literature, 1981—2001." *Psychiatry* 65, no. 3 (2002): 207-239.
- NZMH (2016). Framework for Psychosocial Support in Emergencies, Wellington, Yeni Zelanda: Sağlık Bakanlığı [New Zealand Ministry of Health (NZMH)].
<https://www.health.govt.nz/system/files/documents/publications/framework-psychosocial-support-emergencies-dec16-v2.pdf> Erişim Tarihi:19.09.2023
- Pan American Health Organization [PAHO] (2012). Mental health and psychosocial support in disaster situations in the Caribbean. Pan American Health Organization, Washington, DC: PAHO.
- Salcioglu, Ebru, Metin Basoglu, and Maria Livanou. "Post-traumatic stress disorder and comorbid depression among survivors of the 1999 earthquake in Turkey." *Disasters* 31, no. 2 (2007): 115-129.
- Sezgin, Ufuk, and Raija-Leena Punamäki. "Earthquake trauma and causal explanation associating with PTSD and other psychiatric disorders among South East Anatolian women." *Journal of affective disorders* 141, no. 2-3 (2012): 432-440.

- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü,
<https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/goc-afet-ve-acil-durumlarda-psikososyal-destek/psi-kososyal-destek-nedi-r.pdf> Erişim tarihi: 13.03.2023
- TANAKA, MARI, and AKIKO TAKAHARA. "Psychosocial effects of the Great East Japan Earthquake on persons with disabilities." *The Journal of Rehabilitation Psychology* 46, no. 1 (2021): 25-37.
- Tanhan, Fuat, and Murat Kayri. "Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması." *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 13, no. 2 (2013): 1013-1025.
- TAŞÇI, Gülay AKÇA, and Filiz Özsoy. "Deprem travmasının erken dönem psikolojik etkileri ve olası risk faktörleri." *Cukurova Medical Journal* 46, no. 2 (2021): 488-494.
- Tuncay, T., and H. H. Tekin. "Sosyal hizmet mesleğinin ABC'si." *Ankara: Nika* (2021).
- Tüccar, E. "Geride Kalanların Psikolojisi." İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi. (2023).
- Uğuz, Şükrü, B. Aydın Levent, Levent Soylu, Özgür KOCABAŞ, and Saim DEMİRCİ. "Adana-Ceyhan depreminden sonra ortaya çıkan akut stres bozukluğunun araştırılması." *Klinik Psikiyatri Dergisi* 3, no. Supp: 3 (98): 16-20.
- Woersching, J. C., & Snyder, A. E. "Earthquakes in El Salvador: a descriptive study of health concerns in a rural community and the clinical implications: Part III—mental health and psychosocial effects." *Disaster Management & Response*, 2(2), (2004). 40-45.
- Yildiz, Mustafa, and MELTEM NAZ KURUOĞLU GÖKER. "Psychiatric comorbidity in post-traumatic stress disorder among people seeking treatment after the Marmara earthquake." *International Journal of Mental Health* 33, no. 1 (2004): 59-66.
- Yorbik, Ozgür, Derya İren Akbiyik, Pinar Kırmızıgül, and Teoman Söhmen. "Post-traumatic stress disorder symptoms in children after the 1999 Marmara earthquake in Turkey." *International Journal of Mental Health* 33, no. 1 (2004): 46-58.

Ekonominin Egemenliğinden Siyasalın Egemenliğine: Devlet ve Kriz

From the Sovereignty of Economy to the Sovereignty of Politics: State and Crisis

Bünyamin Bezci

Prof. Dr. bbezci@sakarya.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8449-3348

Journal of Migration and Political Studies

MIPOS 2023

Cilt Volume I - Sayı Number I

ss. pp. 78-91

Geliş Tarihi Received: 30.09.2023

Kabul Tarihi Accepted: 07.10.2023

Atıf Citation: Bezci, B. "Ekonominin Egemenliğinden Siyasalın Egemenliğine: Devlet ve Kriz." *Journal of Migration and Political Studies* 1 (2023): 78-91

ÖZET

Bu çalışma, 21. Yüzyılın siyasi anlamda 2000 yılından ziyade 2008 yılında yaşanan finans krizinden sonra başladığını çözümlenmeye çalışmaktadır. Büyük Buhran'dan 1970 yılına kadar Keynesyen ekonomi modeli çerçevesinde hem savaşlar hem de refah devleti yaşanmıştır. 1970'ten 2008'e kadar ise neoliberal politikalarla birlikte piyasanın yükü devletten sivil topluma aktarılmıştır. Piyasa ve toplum devletin üzerindeki sorumlulukları alarak devletin yükünün hafiflemesini sağlamıştır. Ancak bu durum siyasal alan devletten ziyade piyasanın ve sivil toplumun hâkim olmasını da beraberinde getirmiştir. 2008 finans krizinden sonra ise piyasanın içinde bulunduğu borç yükü ve sistem krizinin sorumluluğunu bu sefer devlet üstlenmiştir. Böylece 1970'lerden itibaren giderek artan ekonominin gücü yeniden devlete geçmeye başlamıştır. Makale, işte bu dönüşümleri incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Devletin Dönüşümü, Covid-19, Kriz, Finansal Kriz*

EXTENDED ABSTRACT

This study tries to analyze that by politically 21st century has begun after that financial crisis of 2008 rather than than 2000. From the Great Depression until 1970, there were both wars and a welfare state within the framework of the Keynesian economic model. Because of neoliberal policies, the burden of the market was shifted from the state to civil society from 1970 to 2008. The market and society have relieved the state's burden by taking its responsibility. However, this has also led to the dominance of the market and civil society rather than the state in the political sphere. After the 2008 financial crisis, this time the state took responsibility for the debt burden and systemic crisis in the market. Thus, since the 1970s, the rising power of the economy is once again has been shifting back to the state. This article aims to scrutinize these transformations.

Keywords: *Transformation of State, Covid-19, Crisis, Financial Crisis*

GİRİŞ

Devlet, başı olduğu gibi sonu da olan bir politik formdur. Devamlılığı olan bizatihi ahali ve onun politik birlik arzusudur. Bu nedenle bin yıllık devlet geleneğimizden bahsedenler bir ideden bahsediyorlar bir politik formdan değil. Tarih boyunca ahalinin politik birliği idesinin form kazanması her daim farklı biçimler kazanmıştır. Göçebe toplumların Göktürk Devleti ile mukim ve Müslümanlaşan Karahanlılar ya da Gaznelilerin devleti Türk politik birlik idesi açısından ortak paydalar taşısa da form olarak çok farklıdır. İstanbul ile birlikte coğrafyaya oturan Osmanlı'yı Merv, Rey, İsfahan, Bağdat, Konya, Karaman, Antalya arasında salınan Selçuklu ya da Anadolu Selçuklu ile form olarak bir tutmak da mümkün değildir.

Modernleşme ile birlikte Türk'ün devlet idesi de farklı bir form kazanmış ve modern devlet olarak tanımlanan bir hal almıştı. Osmanlı'nın imparatorluk formuna yakın hali Cumhuriyetle birlikte modern ulus-devlete dönüşmüştür. Klasik Avrupa tarihinin son ulus-devleti Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Cumhuriyet, aslında o zamana kadar yabancı olduğu ve içine de bir türlü sığamadığımız dar, homojen olduğundan farklılığa yer vermeyen ve coğrafyaya çakılı olduğundan hareketsizliği şiar edinmiş bir miras yaratmıştır. Bu mirası anlamak demek bir taraftan Osmanlı'dan Cumhuriyete değişimleri anlamayı diğer taraftan da günümüzde yaşanan değişimleri anlamak demektir.

Avrupa tarihinde modern devlet 16. yüzyıla kodlansa da bizim için bu tür bir politik form değişimine dört yüz yıllık bir direniş söz konusudur. Aslında Avrupa tarihinde oluşan bu yeni formu modern önekiyle anmak bile yersizdir. Zira Staat ya da State diye anılan hatta ilk ortaya çıktığı Fransız dünyasında Etat denilen bu yeni politik form, İmparatorluktan o kadar farklıdır ki ayrıca modern diye anmak yersizdir.

İmparatorluklardan ilk ayrıldığı nokta ise ahalinin dizilişi ile ilgilidir. İmperium her zaman aracılı bir egemenlik biçimidir. Dominium'u yani toprağının her noktasına ve ahalinin her zerresine eşit derecede bir etki biçimini hedeflemez. İmperium, Roma'da ahali üzerinde direkt etki sahibi iken Mısır'da araya yerel Kral ya da Kraliçeleri koyabilir. Kendi ahali içindeki farklılıkları egemenliğini tanıdığı kadarıyla eritmeye çalışmadan koruyabilir. İmperium, ötekine ya da kendisinden olmayana karşı da bir hâkimiyet iddiası taşıdığından sonraları sömürü ile bağdaştırılmıştır. Oysa sömürü ya da kolonyalizm için imparatorluk olmaz gerekmez.

Örneğin Fransız sömürgeciliği bizi bir imperiumun parçası olmaya davet etmez. Fransız devletinin tanımladığı bir medeniyete dâhil olmaya davet eder. Dâhil olmak istemeyenleri de gayri medeni olarak kodlayarak insan niteliğinden soyutlar ve yok etmek için meşru bir zemin yaratabilir. Bu nedenle Cezayir'de milyonlarca insanı katlettiğinde bile kendine göre özür dilenecek bir vahşet işlemiş değildir. Fransız'ın

medeniyeti yerleştirmeye çalıştığı toplumda bazıları meseleyi anlayamadığından temizlenmiştir. Fransa'nın 19. yüzyıl sonrası ulus-devlet çağında sömürü faaliyetlerine ve sömürgelerdeki vahşetine devam ettiği göz önünde tutulursa Sömürgecilik ile İmparatorluğun yakın anlamları zehabı yanılıcıdır.

İmparatorluk, ahalsinin farklılıklarını tanır. Aslında bu devlet kapasitesinin sınırlılığı ile de alakalıdır. Devletler kapasite kazandıkça farklılıklara daha az alan bırakmışlardır. Orta çağın kutsal İmparatorlukları etnik farklılıkları tanısa da dini farklılıklara pek de sıcak yaklaşmamıştır. Hem dini hem de etnik farklılıklara alan açan İmparatorluk, Osmanlı olmuştur. Özellikle Katolik kutsallık ulus-devletten daha sıkı bir dini homojenlik talep etmiştir. Roma geleneğini devam ettiren Ortodokslar ise öteki dinlere ve etnik kimliklere karşı görelî olarak tahammülkâr olmuştur. Modern dönemin devletleri ise ahaliye ulusallık bağlamında politik bir aidiyet kazandırmıştır. Politik aidiyet olarak ulus, aslında bireyin belki en sanal ama aynı zamanda en varoluşsal kimliğidir. Beşerin kendi farkındalığı olarak birey, biyolojik kimliğini oluşturan ırk, kültürel ve sosyolojik kimliğinin karşılığı olan etnisite ve hatta politik aidiyetinin hukuki biçimi olarak vatandaşlıktan hiçbiri ulus kadar homojenlik iddiasıyla ötekini düşmanlaştırmaz. Sadece ulusallık iddiası kamusal bir düşman üzerine inşa edilir. Düşmanı tanımlayarak kendini inşa eden ulus, İmparatorlukların görmediği ve anlayamayacağı bir homojenlik iddiasıdır.

İmparatorluk formu ile modern devlet formu arasındaki en belirgin farklardan biri de sınırlarla ilgilidir. İmparatorluklar biraz da kapasite yetersizliğinden sınırlarına tam olarak hâkim olmaya çalışmazlardı. İmparatorluk sınırları geçişlere her zaman müsaitti. Toprak, kutsal olmaktan ziyade üretim kaynağı idi. Kazanılır ya da kaybedilirdi. Politik bir anlam değil ekonomik bir anlam taşırdı. Oysa modern devletin toprağı politik bir anlam kazanmıştır. Modern devletlerde toprağın politik anlamına vatan demektediriz. Her ne kadar vatan kavramı eski olsa da Arapçadan bize geçen vatan doğulan yerle alakalı bir yurt anlamındadır. Politik anlamda korunması gereken dinin, ailen ve namusundur. Hatta onları korumak için gerektiğinde hicret de edersin. Modernleşme devlet formu için toprağı korunması gereken kimlik kurucu bir unsura dönüştürmüştür. Modern devletler her daim belli toprak ve sınırlarla kimlik kazanmıştır. Sınırlarındaki en ufak tavizleri de kimliklerine bir saldırı olarak görmüşlerdir.

I. DEVLET, PİYASA VE TOPLUM

Modern devlet 19. yüzyıl sonrasında ulus-devlet başta olmak üzere yeni anlamlarla donanmıştır. Artık bir modern devleti temsili demokrasi ve hukuk devleti olmadan tasavvur edemeyiz. 20. yüzyıl başındaki ekonomik buhran sonrasında ise modern devletler artık bir refah devletine dönüşmüştü. Modern devletin niteliklerini sayarken ortak paydasının kapitalizm olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Kapitalist ekonominin geliştiğı biçime göre yeni formlar kazanan bir devletle karşı karşıyayız. İlk modern devletler 16. Yüzyılda ortaya çıkarken aristokrasinin küçük feodal dünyasını büyötmek isteyen artizanlardan destek almıştı. Fransa ve İngiltere gibi tarihsel olarak güçlü devletlerin yanında birer tüccar kolonisi olan Hanse Devletler Birliğı ya da Hollanda'nın güçlü devlete dönüşmesi ticaretin devletin oluşumundaki rolünü iyi anlatmaktadır.

19. yüzyıla gelindiğinde görüldü ki sınırları içindeki ahaliye egemen olmak yeterli değildi. Aynı zamanda ahaliye politik birlikte buluşturmak, buluşamıyorlarsa bizatihi bu birliği yaratmak gerekmekteydi. Bu nedenle eğitim başta olmak üzere ahalden ulus yaratan araçlar devreye sokulmuştur. Milli devletler aynı zamanda ahaliye yeni bir politik ruh kazandırmış ve onların enerjisini/fedakârlıklarını örgütlemiştir. Napolyon'un ordusu artık orta çağ orduları gibi askerler kaçmasın diye sıkı düzende savaşmamıştır. Ulus fikriyle bağlı modern ordular esnek birlikler oluşturduklarında bile kayıp yaşamadıklarından daha başarılı olmuştur. Bu nedenle Napolyon, bütün kıta Avrupa'sında tartışmasız en üstün güç olabilmıştır. Tüccarların piyasayı genişletmek için destekledikleri Mutlak Krallıklar, ulus devletlere dönüştüğünde de güçlerine güç katmıştır.

Kapitalizmin olgunluk aşamasının üç temel entite üzerine kurulu olduğunu unutmamak gerekmektedir.¹ Bu entiteler de tarih içinde birbiri içinden doğarak bağımsızlaşmıştır. Bugün kapitalizm demek devlet, toplum ve piyasadan oluşan üçlü ilişki biçimi demektir. Eski Yunan için sadece devlet vardı. Polis, hem devlet, hem toplum hem de piyasa idi. Devletten ayrı bir toplumsallık düşünülemediği gibi ekonomi, sadece ev idaresi anlamını taşımaktaydı. Roma'da Polis'in Civitas olarak çevrilmesinden kaynaklanan bir anlamsal kayma gerçekleşmişti. Zira Civitas aynı zamanda toplum demektir. Bir anlamda juris societas kurallı toplumsallık olarak devlete işaret ederken civilis societas devlet dışındaki başıbozuk, kuralsız toplumsallığa işaret etmekteydi. İkincisine artık sivil toplum diyoruz.

Kapitalizmin en önemli farklılığı modern devletle birlikte piyasanın da üçüncü bir entite olarak devlet ve toplumun yanına eklenmesi olmuştur. Kapitalizmin bu üçlü paradigması tarihin meydan okuyuşlarına karşı yeni formlar kazanarak kendisini korumuştur. Ulus fikriyle toplumsal açıdan güçlenen devlet, temsili demokrasi ile burjuva için yönetilebilirlik kazanmıştır. Politika savaş meydanlarından parlamentolara doğru kaymıştır. Parlamenter demokrasinin sıradan insanlara iki temel vaadi vardır; ortak akılla müzakere ederek karar almak ve bu kararı kapalı kapılar ardında değil kamusal alanda herkesin gözü önünde almaktır. Yani müzakere ve aleniyet. Fakat parlamenter sistemler ne kararlarını gerçek anlamda müzakere ile aldılar ne de aleniyeti bu kadar önemsediler. Temsil krizi de zaten bu iki nedenden dolayı çıktı. 1990'larda radikal demokrasiden bahsedenler bir taraftan karar alıcıları sivil toplum örgütleri vasıtasıyla genişletmeye çalışırken diğer taraftan da kararların kamusal tartışma ve açık müzakerelerle alınması gerektiğini söylemeye başlamıştı.

Parlamenter demokrasi hukuk devleti kavramıyla taçlanmasaydı devletin politik gücünü dizginleyen bir enstrümana da kavuşamazdık. Hukuk devleti nihayetinde Taç ile devletin ayrılmasıydı. Tanzimat adamları bile aynı mantıkla taht ile devleti ayırmış ve kendilerini padişahın kulu olmaktan çıkararak devletin adamı yapmışlardır. Meşrutiyetle birlikte gelen iktidarın sınırlandırılması ve anayasacılık hareketlerinin temelinde taht ile devletin ayrılması yatmaktadır. Hukuk devleti burjuvanın güçlenmesiyle birlikte öylesine hâkim bir anlam kazanmıştır ki Hans Kelsen 1930'larda hukuk ve devletin bir olduğunu söylemekteydi.² Onun

¹ Kojin Karatani, *Transkriptik: Kant ve Marx üzerine* (İstanbul: Metis Yayınları, 2008).

² Hans Kelsen, *Saf Hukuk Kurumu*, (Nora Kitap, 2020).

anlayışına göre devlet ve hukuk iki ayrı entite değil, bir ve bütündü. Hukukun temelinde ne olduğunu ise yine hukukla ve Temel Normlar (Grundnorm) olarak açıklamaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında devlet artık hem ulus-devlet hem parlamenter sistem hem de hukuk devletidir. Her üçünü de besleyen piyasadır. Piyasa, görünmez bir el tarafından kendiliğinden düzenlendiğinden devletin müdahalesinden uzaktır. Devletin topluma müdahalesinin önünü de hukuk devleti tıkamaktadır. Dahası parlamenter sistemle devletin politik iradesi de ulusun/burjuvanın politik iradesine tabi olmuştur. Burjuva açısından rüya gibi devlet konseptini ilk bozanlar işçi devrimleri olmuştur. Fakat demokrasinin kitleyi mobilize ederek kontrol altına alma yeteneği vardı. Savaşlar ulusun mobilizasyonu için biçilmiş kaftandı. Bu nedenle kapitalizm yeni bir denge kazanması kadar milliyetçilik sosyalizmi bile gölgede bırakan bir hareketlilik sağlamıştır. Piyasanın aktörlerinin bu hareketten bereket çıkardıklarını ve zenginliklerine zenginlik kattıklarını unutmamak gerekmektedir. Bu nedenle Almanya'da Hitler, toplumsal destekle geldiği iktidarda burjuvanın desteğiyle tutunmuştur.

1929 ekonomik buhranı kapitalizmin de yeni bir form kazanmasına neden olmuştur. O güne kadar piyasa ağırlıklı olan üçlü paradigma krize girmiştir. Piyasayı krizden çıkaran devlet oldu. Devletler ABD'de olduğu gibi kapitalist refah devleti uygulamalarıyla ya da Almanya'da olduğu gibi sert faşist devlet uygulamalarıyla piyasayı konsolide etmişler, yani bir nevi ıslah etmişlerdi. Sovyetler Birliğinde ise durum çoktan piyasa kapitalizminden devlet kapitalizmine dönüşmüştü. Kapitalizme son vermek adına mülkiyeti ortaklaşa kılan reel sosyalizm hiçbir şeyi olmayan proleter diktatoryasıyla devleti sönmülmeyi amaçlamıştı. Nihayetinde Marksizm, devleti egemen burjuvanın iktidar aracı olarak görmekteydi. Proleter iktidarı devlete ihtiyacı ortadan kaldıracaktı. Zira her şey herkesin ise mülkiyeti korumak adına bir devlete de ihtiyacımız olmayacaktı. Fakat reel sosyalizmle birlikte kurulan burjuva demokrasisi yerine bürokrat diktasıydı. Başta komünist parti bürokrasına dâhil olanlar ve olamayanlar arasında yarılan sosyalist toplumda yeni sınıfsal çatışmalar ortaya çıkmıştı. Ayrıca Marksist özgürlük anlayışının teknolojinin yarattığı boş zamanın ötesine geçememesi de reel sosyalist devletleri kapitalist devletler kadar teknolojist yapmıştı. Bizatihi teknoloji de özgürlüğün değil totalitarizmin artmasına imkân sağlamıştır.

Almanya ve Sovyetler Birliği örneklerini yani faşist ve sosyalist örnekleri tarihin bir kenara bıraktığını düşünürsek devletin kapitalist dünyada izini sürmek daha anlamlı olacaktır. Faşizm, yarattığı heyecan dolu mobilizasyonla devletin çağının kapandığını ve yeni devletler birliği denebilecek Reich'in çağının geldiğini düşünüyordu. Bu büyük alanlarda hâkim olan ve çekirdeğine doğru değer akımını hedefleyen yeni politik form faşizmin yenilgisi ile birlikte yok oldu. Dikkat edilirse Reich iddiası bir taraftan imparatorluğun gevşek egemenlik dünyasına geri dönüşe işaret etmezken diğer taraftan da ulus-devlet sınırlarını yeterli görmemektedir. Schmitt'in Grossraum³ dediği yeni siyasal form sıkı egemenlik ilişkisi kurulmuş bölgesel imparatorluk gibidir. Bu nedenle AB'nin politik birlik olabilmüş haline benzemektedir. Fakat politik birlik için ekonomik ve mali birlik ile piyasa entegrasyonu yeterli değildir. Ayrıca beraber karar alabilecek ve

---

³ Carl Schmitt, *Völkerrechtliche Großraumordnung* (Berlin: Duncker & Humblot, 2022)

uygulayabilecek bir politik birliğin oluşması ve ortak emir komuta zincirine tabi bir güvenlik ağının/ordunun kurulması gerekmektedir. Oysa AB, bu tür bir politik birlikten çok uzaktadır ve giderek daha da uzaklaşmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan dünya düzeni kapitalizmin politik üstünlüğünü perçinlemiştir. Hem savaşın yaralarını sarmak isteyen hem de sosyalizme karşı sınır hatlarını korumak isteyen kapitalist ülkeler halklarını rahat ettirecek refah harcamalarını da artırmıştır. Bölgesel güçler yerine BM çatısı altında ortak bir dünya ve insanlık tasavvuru oluşturmaya çalışmıştır. Piyasa kapitalizmi ve devlet kapitalizmi (reel sosyalizm) arasındaki çatışma bile soğutulmuş ve adına da soğuk savaş denmiştir. Az gelişmiş bölgelerdeki sıcak savaşlarla hem bir taraftan kapitalist tarafların ateşi düşürülmüş hem de hâkimiyet iddiaları genişletilmiştir. Savaş sonrası devlet harcamalarıyla beslenen piyasa 70'lerin başında mali bir krize girmişti. Arap-İsrail savaşı sonrasındaki petrol ambargosunun tetiklediği mali krizi devletler ancak yükledikleri ağırlıkları atarak aşabilmiştir.

Kapitalizmin mantığı içinde devletin taşıyamadığı yükleri boşaltacağı iki entite bulunmaktadır. Biri piyasa diğeri de toplumdur. Neoliberal iktisadi ve siyasi sistem olarak tanımlayabileceğimiz yeni denge devlet odaklı olmaktan çıkan politikanın piyasa ve toplum odaklı olmaya dönüşmesidir. Böylelikle devletler yeni bir form kazanmıştır. Refah devletinin taşıyamadığı yüklerin bir kısmının piyasaya aktarılmasına literatürde özelleştirme adını vermiştik. 70'lerde neredeyse ekonominin %60'ından fazlasını işgal eden devlet, Türk siyasetinde de bu yükü kaldıramaz olmuştu. Bankacılıktan sigara üretimine, fındıkcılıktan pamukçuluğa, demir-çelikten çimentoya kadar birçok ürünü üreten devlet, 1980 sonrasında piyasadan üretici olarak çekilme düzenleyici olarak kalma iradesi göstermiştir. Uzun süre patrimonyal devletin rant dağıtım aracı olan kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT'ler) piyasaya devredilerek devletin yükü hafifletilmeye çalışılmıştır.

1980'lerin Türkiye'sinde devletin iktisadi teşebbüslerinden vazgeçişçi güçsüzleşmesinin nedeni zannedilmiştir. Oysa devlet, iktisadi teşebbüslerini piyasaya devrederek güç kaybetmemiş aksine güç kazanmıştır. Zira devleti güçlü kılan piyasa içinde olmak değil, egemenlik hakkını kullanarak piyasayı düzenlemektir. Bu nedenle devletin düzenleme gücünü yitirmediği bir piyasadan dolayı güçsüzleşmesi mümkün değildir. Piyasaya iktisadi teşebbüsleri bırakanlar aslında ekonomik aklı siyasi iradenin üstüne konumlandırabilmek adına üstkurullaşma sürecini de başlatmıştır. SPK, BDDK, Rekabet Kurulu, Merkez Bankası, Enerji Piyasası Üst Kurulu gibi yapılar ekonomik aklın siyasi iradenin önünde tutulmasının sonucuydu. Neoliberal zihin dünyasına uygun olarak devletin yükünü yüklenen piyasa kendi ekonomik aklını da devletin işleyişine dayatmaktaydı.

Neoliberal aklın devleti de şirketleştirmeye çalıştığı sır değildir. Kamu yönetiminde toplam kalite yönetimi, kamu işletmeciliği, esnek çalışma, kamuda insan kaynakları yaklaşımı ya da toplumsal kalkınma gibi kavramlar neoliberal aklın ürünüydü. Devletin yeniden yapılanması devletin küçültülmesi, bürokrasinin azaltılması ve merkezi yetkilerin yerelleşmesi olarak anlaşılmaktaydı. Türk kamu yönetimi için entelektüel fantezi boyutunda kalsa da yönetim gibi işteşlik ekleriyle toplumla birlikte yönetmek hedef olarak belirlenmişti. Bu

nedenle vatandaş artık müşteri, devlet de bir şirketti. Piyasa odaklı devlet tasarımının amacı zaten hali hazırda güçlü olan devleti biraz incelterek demokrasinin toplumsal tabanını güçlendirmektir.

Neoliberal zihnin ikinci önemli ayağını da toplumun öne çıkmasıdır. Artık toplum sivil sıfatıyla birlikte anılmakta ve devletin yönetsel ortağı olarak görülmektedir. Devlet açısından ise taşıyamadığı yüklerin bir kısmını devredeceği bir entiteden ibarettir. Bu nedenle daha 80'li yılların başında bizzat devlet tarafından "Sosyal Yardımlaşma Vakıfları" kurularak sivil toplumdaki aslında ne beklendiği de ortaya konulmuştur. Devlet erişemediği yerlerde sivil inisiyatiflerin yerini kapatmasını ve görevlerini üstlenmesini beklemekteydi. Bu nedenle 80'ler boyunca dernekleşme ve vakıflaşma teşvik edilmiştir. Türk siyasetinde 15 Temmuz darbesinin mayalandığı alanlar da maalesef kontrolsüz sivil toplum örgütlerinin alanı olmuştur. FETÖ önce eğitim sonra medya ayağını güçlendirerek sivil ağlarını rahatça kurmuş ve bir nesli tamamen iğdiş edebilmiştir. Piyasaya egemenlik iddiası 90'ların sonların banka ile başlamış ve 2011 sonrasında siyasete hâkim olmak istemiştir. Bu anlamda neoliberal zihnin Türk siyaseti açısından en zehirli kitlesini oluşturmuştur.

Her ne kadar Türk siyaseti 90'larda derin devletin hâkimiyetine giriyormuş gibi görünse de yapısal olarak kendini dayatan bir neoliberal zihin vardı. Bu zihin aslında Türkiye'nin demokratikleşmesinin de zeminini yaratmıştır. Vesayetçi sistemin kırılması da bizatihi neoliberal zihnin marifetidir. Yani devlete karşı sivil toplumun ve piyasanın öncelenmesi vesayetçi rejimi tüketmiştir. 28 Şubat vesayetçi rejim için tükeniş korkusunun direnişiydi ve ancak beş yıl sürebildi. 2001 ekonomik krizi sonrası AK Parti iktidarının gelişi ile yavaş yavaş gücünü yitirdi ve Nisan 2007 darbe girişimiyle birlikte on yıl sonra nihayete ermişti.

Dünya siyasetinde 1980'lerde iki büyük dalga daha devletin konumunu etkilemiştir. Postmodernleşme ve küreselleşme. Postmodernizm, tek kelime ile parçalılık demektir.⁴ Postmodern romanın farklı hikâyelerin bütünselliğinden oluşması gibi postmodern, modern bütünsellik kavrayışını kırmıştır. Devlet açısından kırılan ise homojen toplum tasarımı, yani ulus fikridir. Her ne kadar 1980'lerin sonunda reel sosyalizm çökse de postmarksist toplum anlayışı sınıfsal çatışmanın yerine toplumsal farklılıkların çatışmasını siyasetin temelini yerleştirmiştir. Postmodern dünyada çatışan artık sermaye sınıfı ile proleter sınıfı değildi. Zira kimin proleter kimin sermaye sahibi olduğunu refah devleti harcamaları anlaşılır olmaktan çıkarmıştı. Mali durumları ve çalışma şartları iyileşen işçiler proleter gibi davranmayı bırakmış ve devrim peşinde koşmamaktaydı. Postmarksistler Marksizme bilimsellik atfettiklerinden ana iddialarını dönüştürerek Marksist düşüncüyü de revize etmişlerdir. Bu bağlamda artık çatışmanın temelini sınıf değil fark oluşturmaktadır. Fark ise sınıfsal olabildiği gibi etnik, dinsel, kültürel ya da cinsel olabilirdi. Toplumsal çatışma toplum olmanın dinamiğinde yer alıyorsa farklılıkları göz ardı etmeyen yeni bir demokrasi dizayn edilmeliydi. Demokrasinin dinamiğini uzlaşma değil çatışma belirlemekte ve her demokratik uzlaşma geçici ve uçucu sayılmaktaydı.

1990'larda dünya siyaseti ötekine karşı saygı, hoşgörü, mozaik toplum, çokkültürlü toplum üzerine radikal ya da diyalojik demokrasi kavramını inşa etmekle meşguldü. Bu dünyanın formülü daha az devlet, daha çok

---

⁴ Zygmunt Bauman, *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014).

toplumdu. Temsil krizini sivil toplum örgütlerinin yönetime katılmasıyla aşabileceklerini düşünmekteydiler. Zamanla görüldü ki sivil toplum kavramı kendiliğinden demokrasiyi işaret etmemekteydi. Sivil toplumun demokrasiyi güçlendirmesi için öncelikle kendi içinde demokratik olması gerekmektedir. Kendi içinde hiç de demokratik olmayan ideolojik gruplar ancak baskı grubu olmakta ama demokrasiyi güçlendirmekten ziyade çıkarlarını maksimize etmekteydi. Hatta bazen engelliler üzerinden rafine dilencilik yapmaktaydılar. Yine de postmodernizm Cumhuriyetin siyasal alandan dışladığı kimliklerin siyaset arenasına dönüşünü sağladığı için demokrasiyi derinleştirmiştir. Fakat kimliğin hem siyasetin toplumsal tabanı hem de bizatihi özgür insanın zindanı olduğunu da göz ardı etmeden düşünmek gerekmektedir. Kimlik bizim özgüvenimizi güçlendirdiği gibi varolan güvenimizi kimlik adına feda etmemize de neden olabilmektedir. O nedenle kimlik siyaseti üzerine inşa edilen demokrasiler ince bir ayar üzerine oturmaktadır.

Yeni siyasetin diğer ayağı da küreselleşmedir. Küreselleşme, devletin egemenliği törpülemiştir. Postmodern küreselleşme, bir taraftan ulus-devlet fikrinin ulus ayağını parçalarken diğer taraftan da devletin egemenliğini bağımlılık ilişkileri çerçevesinde seyreltmıştır. Devletin egemenlikle ilişkisinin yumuşaması uluslararası şirketlerin siyasette söz sahibi olmasını da olanaklı kılmıştır. Böylece 90'lar boyunca ekonomik akıl, siyasi iradenin yerini almıştır. Siyasi irade sahipleri Özal ile birlikte ekonomik aklı önceleyerek politika üretmiştir. Piyasanın güçlenmesine ve derinleşmesine sebep olan ekonomik aklın öncelenmesinin demokrasiyi de güçlendireceği düşünülmekteydi. 80'lerde ülkeyi zenginleştirecek olan ekonomik liberalizasyonunun demokrasiyi de mümkün kılacağına kesin gözüyle bakılmaktaydı. Kısmen haklı olan bu düşünce biçimi Çin'in ekonomik liberalizasyonun yanında siyasi olarak otoriter kaldığı görüldüğünde çöktü. 90'larda Türk siyasetinde siyaset üstü ekonomik karar mekanizmalarının oluşturulması elzem olarak kabul ediliyordu. Zira siyasetin ekonomik rantın dağıtımında rasyonel davranmadığına inanç yerleşti. Bu nedenle istikrarsız siyasi kararlarla önünü göremeyen piyasaya karşı ekonomik akla dayalı kararlar alan üst kurullar kurulmaya başlandı. Küreselleşmenin doğrudan etkisini ekonomik aklın öncelenmesinde gördüğümüz Türk siyasetinde 90'ların sonunda siyasi iradeden bağımsız piyasa, inkâr edilemez doğru siyasettir. Ancak 2001 krizi sonrasında IMF müzakereleri küresel ekonomik aklın milli çıkarlarla örtüşmediğini ortaya çıkarmıştır.

20. Yüzyıl dolduğunda Cumhuriyetle birlikte kurulan modern devlet formunun üç temel ayağında da sıkıştığı ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak egemenlik iddiasının pek de milletle alakalı olmadığı uzun zamandır biliniyor olsa da sosyolojik ve kültürel kimliklerin milletin neresine düştüğü büyük sorun haline gelmiştir. Vesayetçi sistem, millete ait olan egemenlik hakkını uzun süre halk adına halkçılık yaparak zaten kullanmaktaydı. Postmodernitenin kimlikleri parçalaması ve sosyolojik ya da kültürel kimlikleri politikleştirilmesi karşısında vesayetçi sistemin hiçbir sözü kalmamıştır. Askeri ve sivil bürokrasideki gücüne dayanarak 28 Şubat darbesini organize etse de kimlikler cehenneminden buyurgan tavrıyla çıkması mümkün değildi. Özellikle Cumhuriyetin bastırıldığı sosyalist, gayrimüslim ve Alevi kimlikler politik anlamda geri gelemese de Kürt ve İslamcı kimlikler neoliberal siyasetle birlikte yeniden anlam kazanmıştır. Bir taraftan liberal zihin dünyasını içselleştiren diri farklılıklar diğer taraftan politik anlam da kazanmıştır. Cumhuriyetin kurucu aklının siyasetin yeni anlam dünyasıyla başa çıkması zordu. Bu nedenle Kemalist ideoloji 21. Yüzyılda

güçlü ama azınlıkta kalan bir ideolojiye dönüşmüştür. Egemenlikle alakalı asıl çöküş ise uluslararası ekonomik ve siyasal sisteme entegrasyonla birlikte gelmiştir. 90'ların sonunda yabancı yatırımcıya güven verme adına uluslararası tahkimin mahkeme yetkisinin tanınması egemenlikle alakalı belki en önemli tavizdi. Hiçbir mütekabiliyet aranmadan verilen tahkime gitme hakkı doğrudan egemenlik haklarını hiçe saymaktaydı. Ekonomik aklın siyasi iradenin üstünde görülmesi buradaki egemenlik devrinin ekonomik gerekçelerle ihmal edilmesine neden olmuştur. Örneğin gümrük birliği mütekabiliyet taşıdığından egemenlik haklarına halel getirmezken tahkim egemenlik sorunudur. Küreselleşme modern devletin egemenlik tasarımının yeniden yorumlanmasını tetiklemiştir. 21. Yüzyıl devleti egemenlik açısından yeniden yorumlamak zorundadır.

Bu konuyla bağlantılı Cumhuriyetin ikinci büyük hayal kırıklığı homojen toplum tasarımının çökmesidir. Ulus üst kimliğinde buluşturulmaya çalışılan Balkanlardan ve Kafkasya'dan göçlerle daha da farklılaşmış Anadolu ahalisinden bir millet yaratmak kolay olmamıştı. Uzun süre adı bile konmakta zorlanan Anadolu ahalisini Türk ulusu kimliğinde buluşturan biraz devlet zoru biraz da ideolojik endoktrinasyon olmuştur. 60'larda sosyalist kültürde bile bahsedilmesi hoş karşılanmayan Kürtlük, devletin uzun süre sosyolojik varlığını bile inkâr ettiği bir kimlik olmuştur. İslamcılık ise zinhar gericilik olduğundan bir kimlik bile kabul edilmemektedir. 28 Şubat nostalgisinin iki büyük düşmanı gericiler ve bölücüler olurken kodlanan kimlikler İslamcılar ve Kürtlerdir. 21. Yüzyıl devletin her iki soruna da çözüm bulması gerekmiştir. Çözümü Kürt açılımı ya da Alevi açılımında gören neoliberal zihnin hayal kırıklıklarını da sayarsak devletin ne tür bir değişim geçirmeye devam ettiğini anlamış oluruz.

Devletin üçüncü sorunu ise devlet olması için gerekli nüfuz alanı ile ilişkisinin kesilmesidir. Uzun yıllar Anadolu'daki her devletin beslediği Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar ile ilişkisi akamete uğrayan Cumhuriyet, gücünün önemli kaynaklarından kendiliğinden vazgeçmiştir. Avrupa ile kurduğu ilişki ise karşılıklı bağımlılıktan ziyade tek taraflı aşk niteliğini taşımıştır. Sınırlarına hapsedilmiş Cumhuriyetin Kemalist zihinleri de ataletle düşmüştür. Proaktif siyaset denilince korkar olmuşlardır. Yıllardır Avrupamerkezci düşüncenin⁵ onlara ezberlettiği cümleleri her gün bir felaket beklentisiyle mırıldanmaya devam etmişlerdir. Libya'da, Akdeniz'de ya da Suriye'de ne işimiz olduğunu bir türlü anlamamışlardır. Bu nedenle Cumhuriyetin 21. Yüzyıldaki en önemli değişimlerden birisi de coğrafya kavrayışında gerçekleşmiştir. Coğrafya artık bir kazanılan/kaybedilen alan olmaktan ziyade nüfuz edilen alana dönüşmüştür. Devletlerin gücü artık nüfuz alanlarıyla eş değerdir. Bölgesel bir güç olamayan devletler kendi sınırları içinde de rahat kalamamaktadır.

II. OLAĞANÜSTÜ HALDE DEVLET FORMUNUN DÖNÜŞÜMÜ

Siyasi anlamda 21. yüzyıl 2000'de değil 2008'de başlamıştır. Zira modern devletin neoliberal formu 2008 mali kriziyle birlikte değişim geçirmiştir. 1970'lerde refah devletinin yerini alan neoliberal devlet mali bir kriz üzerine oturmaktaydı. Fakat 2008'de mali krizde olan artık devlet değil toplumdu. Devletlerin borçları olağan dışı artmış değildi. Ev kredilerini ödeyemeyen halkın sıkıntısı piyasada dengeleri alt üst etmişti. Piyasanın en

---

⁵ Samir Amin, *Avrupa-Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi* (Yordam Kitap, 2021).

güvenilir, en çok ödenen borçlar olarak ipotekli konut finansmanından ürettiği mali entsrümanlar geri dönmeyince bütün dengeler alt üst olmuştu. Bir anlamda 1929 ekonomik buhranı başka bir bağlamda yeniden yaşamaktaydı. 1929’da sorun piyasanın tüketimi aşan üretim olmuştu. Devletler yaptığı harcamalarla tüketim üzerinden piyasayı yeniden canlandırmıştı. 1930-1970 arası devletin finanse ettiği tüketim üzerinden hem savaş hem refah yaşanmıştı. 1970-2008 arasında ise tüketimin finansmanı piyasa aracılığı ile toplumun üzerine aktarılmıştı. Yani devleti darboğazdan piyasa ve toplum kurtarmıştı. Son mali kriz piyasayı ve toplumu kurtarma adına devleti yeniden geri çağırmıştır.

Türk siyasetine etkisini ekonomik anlamda 2010 sonrasında politik anlamda 2013 sonrasında gördüğümüz yeni siyasi dengelerde devletler de yeni formlar kazanmıştır. 2020’de yaşanan pandemi devlet açısından uzun zamandır yaşanan süreci teyit etmiştir. Kapitalizmin denge noktasını bir kez daha devlet oluşturmakta ve piyasa ile toplum ona tabi olmaktadır. Türk siyasetinin devlet idesine de uygun olan bu tavır biraz da tarihsel tutarlılıktan dolayı aslında zannedilenden daha kolay benimsenmiştir. Pandemi sırasındaki performansı da benimsenen tavrın testini oluşturmuştur.

İktidar partisinin eleştirilerinde sıkça dile getirilen “fabrika ayarlarına dönüş” arzusu neoliberal siyasal düzendeki devlet formuna geri dönüşe işaret etmektedir. Oysa dünyayı saran ekonomik kriz eski devlet formuna dönüşü mümkün kılmayan yapısal değişimleri de beraberinde taşımaktadır. Bu tür yapısal değişimler sadece Türk siyasetine özgü de değildir. Brexitle AB’den ayrılan İngiltere de büyük Amerika peşinde koşan ABD de aynı yapısal dönüşümlerden etkilenmektedir. Mesele sadece devlet odaklı kalkınma peşinde koşan Çin’in ya da lider odaklı otoriter piyasa yaratan Rusya’nın taklit edilmesi değildir. Hatta politik zihni neoliberal piyasa şartlarında kurulmuş Cumhurbaşkanının ferasetle devletteki değişimi yakaladığına şahit olmaktayız. Yoksa yaşanan süreç 15 Temmuz sonrası basit bir devlete yaslanma süreci değildir. Bu anlamda 15 Temmuz direnişinin devamı gibi duran Ayasofya’nın açılışı da sadece dini coşkunluk hali değildir. Bu tür gelişmeler egemenliğin, ulusun ve coğrafyanın yeniden yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Yeni yoruma göre de devlet, toplum, piyasa ilişkisi yeniden kurulmaktadır. Dünya siyasetinde yeni forma uygun yapılanmaya ilk sahip olan ülkelerden biri de Türkiye’dir.

Sombart⁶ aşk ve lüksle birlikte gelen israfın kapitalizmi yarattığını söylemekteydi. Bireysel yaşamın zirvesi olan 21. yüzyılda aşk kalmasa da lüks borçla finanse edilmeye devam etti. Bu nedenle refah devleti sonrasında kendi haline bırakılan toplum giderek borçlandı. Kapitalizm daha önceleri bedava olan her şeyi birimleyerek ölçülebilir ve satılabilir hale getirdi. Yaşamını ancak borçla finanse edebilenler artık komşusundan ya da akrabasından borç da alamaz oldu. Borç alabilecek olanlar da kişisel ilişkilere boyun eğmek yerine soyut bankacılık sistemlerine borçlu kalmayı tercih ettiler. Gelişen teknoloji ve artan hareketlilik borçları daha da artırdı. Ev, araba, tatil, bayram, düğün ya da elektronik aletler için borçlanan toplum kapitalizmin

⁶ Werner Sombart, *Aşk Lüks ve Kapitalizm Modern Dünyanın Savurganlığın Rubundan Doğması Üzerine* (Pharmakon Kitap, 2016).

dilemmasını oluşturdu. Bir taraftan harcama yapılmadığında dönmeyen çarklar diğer taraftan borçlar altında ezilen toplum.

80'lerde kendi haline bırakıldığında daha özgür olacağı sanılan toplum giderek borçla prangalarını sağlamlaştırmıştı. Piyasanın ve sivil toplumun güçlenmesinin demokrasiyi de güçlendireceği düşünülmekteydi. 2008 krizi piyasayı alt üst ederken toplumu da telaşa sürükledi. Türkiye iki nedenle bu krizi iliklerine kadar hissetmemişti. Birincisi piyasa 2001 krizi sonrası finansal disipline sokulmuştu. İkincisi de toplum Ak Parti iktidarıyla birlikte artan sosyal harcamalarla görece finansal zırha sahipti. Nitekim aynı dönemde dünyada en az yatırım sağlık alanına yapılırken Türkiye'de tam tersine sağlık yatırımları artırılmıştı. Pandemiye kadar bu kadar sağlık yatırımı artık israf olarak görülmeye bile başlanmıştı. Türkiye 2008 krizini güçlü karşılarsa da özellikle 2013 sonrasında yaşanan politik türbülanslar ekonomik anlamda piyasasını da zorlamaya başlamıştır. Siyaset artık hız, türbülans, kriz ya da çatışma ile tanımlandığından siyaseten dirayetli ve kararlı olmak daha da önem kazanmıştır. Özgürlük, kararsızlığın yarattığı boş alan olmaktan çıkıp bizzat kararın arkasından gelebilene dönüşmüştür. Yani özgürlük bir şeyden özgürlük anlamında negatif bir kavram olmaktan çıkıp bir şey için kararlı duruşun ödülü haline gelmiştir.

21. yüzyıl devletinin en ayırt edici unsurlarından biri de teknolojiyi iktidarını sağlamlaştırmak için kullanmasıdır. İktidarı meşru bir şiddet tekeli olarak tanımlayanlar, 70'li yıllarda iktidarın söylemsel kuruluşundan bahsedenler ya da asıl gücün alt yapısal anlamda toplumsal meşruiyetle kurulan iktidarda olduğunu düşünenler teknolojinin yukarıdan aşağı yeniden yapılandığı iktidar karşısında korkuya da kapılmıştır. Zira teknoloji toplumsallaşarak devlete karşı sivil toplumu da güçlendirir gibi gözükse de asıl olarak sahibi olan devlete sadıktır. Hatta sosyal medya anlamında enformasyon kaynağımızı kontrol edenler aslında bizi de kontrol etmektedir. Bu nedenle sosyal medyayı kontrol altına alamayan devletlerin toplumsal egemenlikleri de mümkün olmayacaktır.

Türk siyasetinde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle ahali gerçekleştirdiği devrim sonrasında yeni bir devlet kurmuştur. Pandemi öncesinde ahalinin en büyük şansını da karar mekanizmalarının hız kazandığı ve krizlerle baş etme konusunda iradesi güçlü bir devlete sahip olması olmuştur. 15 Temmuz politik anlamda aslolanın ahali olduğunu devletin çağın gereklerine göre yeni formlar alacağını göstermiştir. Diğer taraftan devlet formunu da kutsamamak gerektiğini devlet idesi ile formunun farklı olduğunu bizzat yaşayarak öğrenmiş olduk. Bu nedenle Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi de zamanın ihtiyaçlarını karşılamış olsa da yarının tabusu da olmamalıdır. Başlangıcı olan her şeyin sonu da vardır.

Türk siyasetinin devletle kurduğu ilişkiyi Çin ya da Rusya'nın devlet odaklı kalkınma hamlesiyle birlikte ele alabiliriz. Fakat yönetim biçimini muhaliflerine söz hakkı vermeyen otoriter yönetimlerden ziyade ABD'nin "Büyük Amerika" politikasına benzetebiliriz. Muhalefetin tutarlı politikalar ürettiğinde otoriter ülkelerde asla olamayacağı gibi başarılı olduğunun kanıtını 2019 yerel seçimleri göstermiştir. Toplumsal alanı olmasa da ekonomik alanı ise devletin işgal ettiği ortadadır. Sadece finansal para politikaları açısından değil yatırımların yönlendirilmesi ve finanse edilmesi açısından da devlet riski üstlenmektedir. Otomobil fabrikası gibi büyük

bir tesis kurmaya çalışanların asıl itici gücünü piyasa dinamikleri değil devlet oluşturmaktadır. Piyasanın dinamikleri harekete geçirme konusunda batılı liberal demokrasiler de 2008’de biraz utangaçça olsa da pandemi sonrasında açıktan devlete yaslanmaktadır. Bu anlamda Türk siyasetinin küresel siyasetin dışında kaldığı söylenemez. Bugün Türk siyasetine piyasacı ve toplumcu dinamikler kazandırmak isteyenler aslında ekonominin her türlü manipülasyona açık kalmasını isteyen küresel şirketlerdir. Halen de devlet egemen Türk siyaseti kur manipülasyonlarıyla terbiye etmeye çalışmaktadırlar.

Türk siyasetinde piyasa 90’larda başbakanı bile belirleyebilmekteydi. Fakat 2008 krizi olmasa da pandemi piyasayı da devlete bağımlı kılmıştır. Devletin karşısında üst kurul kararlarının arkasına saklanan bir piyasanın olduğunu artık söylemek mümkün değildir. Pandemi sürecinde maske üretimi ve piyasasını yöneten devlet, gerektiğinde her ekonomik alanı politikleştirebileceğini göstermiştir. Bir nevi olağan hallerde işleyen ekonomik dinamikler olağanüstü halde egemenin son sözü söylediği politik bir nitelik kazanmaktadır. Devletin elde ettiği gücün sınırsız olduğunu da düşünmek hata olacaktır. Nihayetinde ekonomik alanda devlet, bir alanı politikleştirecekse toplumsal meşruiyet gibi ince bir çizgide yürümek zorundadır. Zira politikleştirdiği her alanın kendi iç dinamiklerinde aynı zamanda kırımlar yaratır. Bu kırımlar kalıcı hale geldiğinde ise ekonomik ya da toplumsal alanlar kendi iç dinamiklerini kaybeder. Devletin bu alanları düzenlemesi her zaman ivme kazandırıcı ve onarıcı olması gerekmektedir.

Türk toplumu 2013’te beri kaybettiklerine rağmen halen politik direncini sağlam tutmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirin 12 bin dolarlardan 8500 dolara düşmesiyle aslında neredeyse gelirin dörtte birini son yedi yılda kaybeden toplumun 15 Temmuz gibi bir direnç göstermesi ancak politik bilinçle açıklanabilir. Yoksa küresel sisteme itaat etseydi muhtemelen geçici de olsa bir ekonomik rahatlama yaşardı. Son yıllarda STK’ların devletleşme görüntüsü neoliberal zihinleri rahatsız etmektedir. STK’lar da piyasa dinamiklerinden farklı bir dinamik taşımazlar. Eğer devlet yapmak üzere giriştikleri her işi üstlenirse iç dinamiklerini kaybederler. STK’ları güçlü kılan devletten bağımsız kaynaklara sahip olmaları onları demokratik kılan da içyapılarının demokratik olmasıdır. Bu nedenle kendi içyapısı demokratik olmayan STK’ların demokrasiyi beslemesi nasıl mümkün değilse kendi kaynaklarıyla iş üretemeyen STK’nın da varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. Türk siyasetinde STK bağımsızlığı devletin siyasi çizgisinden bağımsızlık olarak anlaşılmaktadır. Oysa NGO’lar bile uluslararası alanda bu tür bağımsızlığa sahip değildir. Mali kaynaklarının belirlediği politik çıkarları savunmaktadır. Bu nedenle STK bağımsızlığını devlet politikasından bağımsızlık olarak değil bağımsız kaynaklarla iş üretebilme yeteneği olarak ele almak gerekmektedir. Fakat devletin hâkim olduğu politik alanda sivil toplum örgütlerinin ya tepkisel olarak devletle mücadele ettiğine ya da tamamen tabi olarak devletten beslenerek iş üretmeye çalıştığına şahit olmaktayız. Her iki durum da günümüz siyasalığında toplumsalın hastalıklı halidir. Zira devletin genel politik çizgisi ile kavgalı STK’nın hizmet ettikleri millî değilken devletten finanse edilen STK artık sivil olma özelliğini kaybetmiştir.

SONUÇ

Türkler için Devlet, bir ide olarak bin yıllık geçmişe sahip olabilir. Fakat form olarak devletin içeriği daima değişime ayak uydurmuştur. Devlette baki olan ahalinin politik birliğidir. Bu birliğin formu ise daima farklılaşmıştır. Göktürkler gibi göçebe toplumların politik birliğinden bir imparatorluk formuna sahip olan Osmanlıya dönüşürken ahalinin politik birliği devletin bekasının kaynağı olmuştur. Devletin formu ikincil mesele olarak kalmıştır. Cumhuriyetle birlikte modern devlet formunu alan Türkiye, ilk büyük dönüşümünü çok partili hayata geçerken toplumsallaşan iktidar alanıyla yaşamıştır. İkinci dönüşüm neoliberal zihnin yansıması olarak refah devletine karşı piyasa ve toplumun ön plana çıkmasıdır. Refah harcamalarından vazgeçen devlet, piyasayı güçlendirerek kalkınmaya sivil toplumu güçlendirerek de kalkınmanın sancılarını azaltmaya çalışmıştır. 2001 krizi piyasayı alt üst edince sivil toplumun üzerindeki yükü yeniden devlet üstlenmiştir. AK Parti iktidarıyla artan sosyal harcamalar hem bir taraftan piyasayı canlandırmış hem de dezavantajlı grupların mağduriyetleri giderilmiştir.

AK Parti politikaları bir nevi neoliberal sisteme eklenmiş üçüncü yolcu sosyal demokrat politikalar gibidir. Sağlıktan ulaşım, barınmadan geçime kadar birçok alanda sosyal harcamalarını artıran hükümet toplumsal mesruiyetini de vesayetçilere rağmen güçlendirmiştir. Bir taraftan da neoliberal piyasanın iştahını büyük projelerle karşılamaya çalışmıştır. Bu arada yeni projeleri finanse etmek için özelleştirme gelirlerini ve uluslararası finans sistemlerini kullanmıştır.

Küresel sistem 2008'de krize girdiğinde ülkenin ekonomisi disiplin kazanmıştı. Toplum ise sosyal harcamalar zırhı ile donanmıştı. Oysa aynı dönemde liberal devletler başta sağlık harcamaları olmak üzere kamu harcamalarında kısıntıya gitmişti. Kamu harcamalarındaki kısıntılar Avrupa'da aşırı sağ tepkilerin nedenlerinden biri olmuştu. Türkiye ise asıl ekonomik ve toplumsal sarsıntıyı 2013 Gezi Parkı ile 2016 15 Temmuz'u arasında yaşamıştır. Bu sarsıntılardan hasarlı ama ayakta çıkan ülke pandemi onu bulduğunda aslında ne kadar hazır olduğunu fark etmiştir.

Pandemiye hazır olma sadece sağlık yatırımlarının yerindeliği ve sağlık sigortasının genişliği ile ilgili değildir. 15 Temmuz sonrası Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle krizler karşısında hızlı karar alabilen ve uygulayan bürokrasi pandemiyle mücadelede önemli rol almıştır. Ekonominin iyi olmamasına rağmen bağımsız karar alabilme yeteneği kazanmış olması diğer bir kazanç olmuştur. Ekonomik bağımsızlığın en önemli kaynağı da IMF sistemine bağımlılıktan kurtuluştur. Uluslararası yaptırımlara uğramadan karar alabilen devlet, piyasanın çarklarını döndürecek enstrümanları da üretebilmiştir. Pandemiyle mücadele ne son yirmi yıldır durmadan yapılan büyük yatırımlar olmasaydı başarılıydı ne de karar mekanizmaları yavaş olsaydı ya da küresel yapılara bağlı olsaydı başarılılabilirdi.

Türkiye'de devletin uluslararası vesayetten kurtuluşu içerdeki vesayetten kurtuluşu kadar önemlidir. Dünya sistemine hâkim olan devletlerin vesayet dayatmalarına rağmen bağımsız karar alabilme gücüne erişen

Türkiye, pandemiyle mücadelede de başarılı olmuştur.⁷ İlginç olan hegemon devletlerin kendilerine hak gördükleri bağımsız karar alma yetisini Türkiye için hak görmemeleridir. Kendileri için hak gördükleri insan haklarını gerektiğinde askıya almanın Türkiye için otoriterlikle yaftalanmasıdır. Kendileri için demokratik saydıkları sosyal medyaya getirilen sınırlamaların aynısını Türkiye'nin antidemokratlığının karinesi saymalarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti dünyanın dışında yer almamaktadır. Dünya sisteminin değişiminden payına düşeni kendi bekasını kollayarak almaktadır. Dünya kapitalist sistemi de artık piyasa ve toplum odaklı değil devlet odaklı işlemektedir. Türkiye de yerli ve milli kavramlarını öne çıkararak aslında bu değişime ayak uydurmuştur. Türk milletinin ayırt edici unsuru aynı devlet formunu yüzyıllarca değiştirmeden savunması değil ahalinin politik birliği üzerine şekillenen devlet idesini korumasıdır. Hangi devlet formu bekasını sağlayacaksa oradan yürümektedir. Bugün için geçerli form da devletin toplumu ve piyasayı kanatları altına aldığı yerli ve milli bir formdur. Türkiye sadece bu yapısal değişime ayak uydurmaktadır.

---

⁷ Soner Tauscher, Fikret Topal, Yiğit Cem Eskicioğlu ve Zehra Hopyar, *Avrupa'da ve Türkiye'de Yaşanan Covid-19 Salgınına İlişkin Algular*, (Ankara: Karınca Yayınları, 2020).

KAYNAKÇA

Amin, S. *Avrupa-Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi*, Yordam Kitap, 2021.

Bauman, Z. *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ablak Denemeleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Karatani, K. *Transkritik: Kant ve Marx üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.

Kelsen, H. *Saf Hukuk Kuramı*. Nora Kitap, 2020.

Schmitt, C. *Völkerrechtliche Großraumordnung*. Berlin: Duncker & Humblot, 2022.

Sombart, W. *Aşk, Lüks ve Kapitalizm: Modern Dünyanın Savurganlığın Rubundan Doğması*, Pharmakon Kitap, 2016.

Tauscher, S. Topal, F. Eskiçioğlu, Y.C. Hopyar, Z. *Avrupa'da ve Türkiye'de Yaşanan Covid-19 Salgınına İlişkin Algular*. Ankara: Karınca Yayınları, 2020.

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Julia A. Clancy-Smith - *Mediterraneans:North Africa and Europe in an Age of Migration, c. 1800–1900*

Mohamed Aziz Zghonda

Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, medazizzgh80@gmail.com

ORCID: 0009-0002-5365-6559

Journal of Migration and Political Studies

MIPOS 2023

Cilt Volume I - Sayı Number I

ss. pp. 92-95

Geliş Tarihi Received: 26.09.2023

Kabul Tarihi Accepted: 28.09.2023

Amerikalı Julia Ann Clancy-Smith, Arizona Üniversite'sinde çalışan bir tarih profesörüdür. 2021 yılında öğrencilerle olan başarısı sayesinde WHOME (OrtaDoğu'nun Kadın Tarihçileri) rehberlik ödülüne layık görülmüştür. Sosyal bilimler alanında çok sayıda makaleleri, ansiklopedi bölümleri ve kitap/film incelemeleriyle dolu bir geçmişe sahip olan Clancy-Smith, ayrıca 2011 Fransız Sömürge Tarih Kurumu Kitap Ödülü ve 2011 Phi Alpha Theta Tarih Onur Topluluğu Ödüllerini kazanan "Mediterraneans: North Africa and Europe in Age of Migration" adlı çalışmanın da yazarıdır.

1973 yılında Tunus'a İngilizce öğretmenliği yapacak gönüllülerle gelen Julia Ann'ın görevini Kayravan'da yapması Cezayir'in kıyılarına kadar ülkenin çeşitli bölgelerine seyahat etmesini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda güney Akdeniz memleketlerini konu alacak nicel bir çalışma başlatmasını da sağlamıştır. Böylece incelemeye konu olan bu kitap, Cezayir ve özellikle Tunus'un göç ve demografik tarihini indirgemecilikten kurtararak detaylı ve kapsamlı bir çalışma konusu haline getirmiştir.

Kitabını metodolojik olarak mekânsal yaklaşıma dayandıran Julia Ann'ın eserini yazmasının temel nedenlerinden biri olarak "Akdeniz ve Orta Doğu"ya yönelik eski alan çalışmalarının yetersizliğinin yanında "sürekli bölgesel olarak otantik olanı arayan ve sonuç olarak melez Avrupa-Doğu şehirlerini ve orta sınıf sakinlerini marjinalleştiren" metodolojik açıdan zayıf yaklaşımlar öne gelmektedir ki belgelerde yer alan karışık değişim ağlarını incelerken, Akdeniz'in dört bir yanından gelen gurbetçiler, firariler, maceracılar ve işçi göçmenleri gibi çeşitli insanlar birincil kaynaklarda yer alırken kayıp unsurlar ve keşfedilmemiş bağlantıların ikincil ve alt-kaynaklarla sınırlandırılmasıdır. Ancak, daha önce bölgenin demografik tarihini araştıranların bilimsel ilgisizliğinin başka nedenleri de vardır. Doğrudan bağlantılı olarak, modern Mağrip üzerine araştıran milliyetçi tarihçilerin eserleri birbirini dışlayan ikili ("sömürgeci"- "sömürgeleştirilmiş" veya Fransa ve Fransızlara karşı inşa edilen İslam ve Arapça'ya dayanan ideolojik Mağrip'li siyasi ve kültürel kimliği) bakış açıları üzerinden kavramsallaştırmaları ve bunun bir neticesi olarak Kuzey Afrika'yı vatan gören yüz binlerce Avrupalı'yı görmezden gelmeleri ki yaklaşık 1900 yılına kadar da bu kesim "tam olarak Fransız olmayan", "Tam olarak Avrupalı olmayan", kimsenin istemediği tarihi temsil etmekteydi. Aynı zamanda Fransa'da Kuzey Afrika tarihinin 1962'den sonra solcu akademisyenlerince incelendiği ölçüde, Avrupalıları gayrimeşru işgalciler olarak gördükleri için iki ciltlik 'Cezayir Tarihi' setinin %10'dan azı göçmen yerleşimcileri ele almaktadır. Bu durum konuyu ele alan araştırmaların yapısal olarak kusurluluğunu iyice gün yüzüne çıkarmaktadır.

İşte bütün bunların arasında, Fransa'nın Cezayir'i işgal ettiği 1830 yılından 1881 yılına kadar uzanan dönemde, özellikle başkent olmak üzere, Tunus'u odak noktası olarak alan bu çalışmada, orta Akdeniz koridorundaki göçmenler ve hareketlilikler tarafından oluşturulan bir sınır bölgesi toplumunun (veya toplumlarının) yeniden okunması amaçlanmaktadır. Kitap, 19. yüzyıl Tunus'una kadar çeşitli türden nüfus hareketlerine, sömürge dönemine dayanan derin sosyal değişimlerin tetiklediği sömürge devletinin doğasına güçlü bir şekilde işaret etmekte, aynı zamanda Tunusluların göçmenlere nasıl baktıklarını ve onlarla nasıl etkileşime girdiklerini/onlarla nasıl “başa çıktıklarını” anlamayı hedeflemektedir. Eserin diğer bir amacı ise, sınır bölgesi toplumunun nasıl ortaya çıktığını ve bunun uzun vadede Tunus tarihi için ne anlama geldiğini takip etmektir. Üstelik yazar bu araştırmanın da sömürge Cezayir, sömürge öncesi ve sömürge Tunus ve Trablus-Libya'daki çok çeşitli İtalyan toplulukları üzerine yapılan bir İtalyan çalışması olduğu iddia edilmektedir.

Kavramsal olarak, problem-merkezli anlatma biçimini izleyen eser 1820'lerden itibaren sonraki on yılların dönüşümlerini anlayamaya çalışmaktadır. Kaynak yetersizliğinden ilk altı bölüm prosopografik ilerlerken, son üç bölüm daha çok bireysel yaşam hikayelerinin ayrıntılı takibindedir. Böylelikle, kitabın ilk bölümü başkent Tunus'un coğrafi konumu ile bunun yol açtığı siyasi ve idari durumunu tanıtır ilçeler ve mahallelerini tasvir ederek gelen göçlerin en belirgin hedefi olan bu şehir halkının kendi toplulukları ile göçmenler arasında ne biçim ayırım yaptığına ve dil, din, kıyafet, meslek vb. kültürel unsurların kimliklerin oluşmasında ne gibi roller oynadığına değinmektedir. İkinci bölümde ise, orta Akdeniz koridorunda uzun süredir devam eden seyahat ve hareketliliği de göz önünde bulundurularak ekonomik ve sıra dışı göçmenlerin Akdenizin kuzey kenarını veya adalarını Cezayir ve Tunus'a yerleşmek üzere terk etmesine iten çoklu faktörleri çözümlenmektedir. Ayrıca eleştireci bir bakış açısıyla hem Kuzey Afrika, Avrupa ve Osmanlı'yı dair çalışmaları hem de göçler ve göçmenlerle ilgili bazı araştırmaları yeniden gözden geçirmektedir. Okuyucu, dördüncü ve beşinci bölümle beraber “Geçim Sağlama Üçlemesi'nin ilki olan üçüncü bölümde ele alınan teorik konulara gelince, köleliğin yasaklanmasının yarattığı koşullara dikkat çekerek göçmenler hatta şehrin yerlileri için iş yaratan toplumsal sınıf, cinsiyet, etnik veya ulusal köken gibi unsurların şekillendirdiği farklı ağ türleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanında, en iyi belgelenen sektörler arasında olan seçkin hanelerde ev işleri ve yerel konsoloslukların istihdamı, kadın ve erkeklerin ikisinin de himaye edilmesine ve küçük işletmeler kurmak için bir miktar sermaye sağlamaya bile varan mütevazı yollara olanaklar sundukları için vurgulanmaktadır. Dördüncü bölüm de ayrıca, Tunus'taki göçmenlerin sosyal dünyasının aşağı yukarı yerli yoksulların dünyasından farklı olarak görülmemesi gerektiği savunularak alt sınıfların neden istikrarlı bir çalışma hayatı kuramadıkları analiz edilmektedir. Beşinci bölümde, “yeraltı ekonomik sektörlerin” gelişimini hareketli nüfuslarla ilişkilendirilmekte, yükselen kaçakçılığın belirli türdeki mesleklerle, özellikle de balıkçılık gibi, denize bağlı mesleklerle bağlantılı olduğu savunulmaktadır. Böylece kitabın odak noktasına küresel emek hareketleri de girmektedir. Bununla beraber, kaçakçılığın genellikle yasal ile yasadışı arasındaki ayrımları bulanıklaştıran tavernacılık, ulaşım, balıkçılık veya çiftçiliğin meşru hane ekonomisine entegre edilmesine, fuhuşun başka bir tür kaçakçılık oluşturmasına da dikkat çekilmekte, Hüseyini Devleti'nin artık

bu illegal sınırları etkin bir şekilde denetleyemediğinde ahlaki sermayesini nasıl kaybettiği takip edilmektedir. Altıncı bölümde ise, süper güçlerin Kuzey Afrika üzerindeki rekabeti sırasında, Tunus'a yığılan Akdeniz ötesi göçlerini, kaçak ticaret yüzünden komşuların yetkilileriyle meydana gelen çözülemez hukuk ve sosyal düzen sıkıntılarının nasıl doğduğunu irdelemektedir. Böylece yasal çoğulculukla ilgili ele alınan bir dizi sorunu gündeme getirmektedir. Teorik olarak bu bölüm yasal çoğulculuk hakkındaki dönemin güncel düşüncelerini göz önüne almakta, yabancılarla beraber şehrin yerli halkının adalet aradığı kurumların etnografyasını ve bu toplumsal alanlara ilişkin inançları, ritüelleri ve uygulamaları barından daha karmaşık bir hukuk kültürü sonucu oluşan anlaşmazlıkları analiz etmektedir. Nihayet altıncı bölüm, sömürge devletinin yasal çoğulculuk kültüründen kopuşu kışkırtarak birleşik bir hukuk sistemi kurmada başarılı olup olmadığını veya kopuşun daha sonra gelip gelmediğini görmek için okuyucuyu geleneksel dönemlendirmelerin zamansal sınırlarının ötesine geçmeye zorlayan bir kısım ile sonlanmaktadır.

Teorik düzeyde cinsiyete ve imparatorluğa özel bir önem vererek küresel misyoner toplumlar hakkındaki literatürü yeniden ele alan yedinci bölüm, bunların sömürge devleti üzerindeki sonuçlarının araştırılabilmesi için erken sömürge dönemine kadar uzanmaktadır. Buna ek olarak göçle gelen misyonerleri incelerken, Hüseyini devletinden himaye arayan ve yerel topluma asimile olan 'Saint-Joseph de l'Apparition'un Kızkardeşleri' adlı bir Fransız cemaatine ve Ahmed Bey'in bu cemaate Tunus'ta sağladığı karşılamanın Katolik yerleşiminin genişlemesi ve büyük çapta kolera salgını sırasında bile toplumsal düzene nasıl bağlı olduğu da açıklanmaktadır. Göçlerin yerel, melez ve gurbetçi seçkinleri nasıl etkilediğine, bu sınıfların toplumsallaşmalarının haneler, kadınlar ve cinsiyet perspektifinden incelendiği sekizinci bölümde, çok sayı ve çeşitte bireyleri içine alan soylu haremelerin "hane halkı bürokrasisi" tarzında örgütlenmiş bir devlet için nasıl bir temel olduğu tartışılmaktadır. Nitekim uluslararası diplomasi için kritik alanlar sayılan saray ziyaretleri, Avrupalı ve Tunuslu seçkinlerin katıldığı deniz banyoları ve eğlencelerin, kadınlar tarafından yönetildiğine ve doğası gereği genellikle çapraz politik ilişkiler yarattığına bu bölümde vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda hidroterapi alanlarında su tedavileri için Avrupalıları Kuzey Afrika'ya çeken turizmden bahsetmekte, bunun dahası da entrikacılar tarafından din, sosyal sınıf ve "ırk"a göre ayrılmış bir alana dönüştürülmesine çalışılan bu kolektif tezahürleri, sömürge devleti üzerinde güçlü bir etki yarattığına göz atmaktadır. Son olarak dokuzuncu bölümde, tarihte Sadrazam Tunuslu Hayrettin Paşa olarak anılan Kafkas doğumlu bir kölenin biyografisi yeniden yorumlanmaktadır. Bu Çerkes kölenin hayatı göç çağının bir sembolü olması açısından Müslüman Akdeniz'in nasıl çağdaşlaştığının bir örneği olarak gözden geçirilmektedir. Mağrip'in en eski modern eğitim kurumlarından Sadikiyye Koleji'nin ve Arap dünyasının bir ilki olan 1861 'Ahd-ül Eman' (Güvenlik Andı) Anayasasının oluşturulmalarında en büyük katkı sahibi olan, Tunus'un modernizminde en önemli adımları atarak kölelikten Tunus'ta ve daha sonra İstanbul'da devlet hizmetinde çalışan, kuşağının en özgün Müslüman düşünürlerinden biri olarak tanınmış olan Paşanın yolculuğu, orta Akdeniz koridorunun bir sınır bölgesi toplumundaki işleyen dönüşümlerin önemli bir göstergesi olarak görülmektedir. Böylece hatırlatacak olursak eser, 19. yüzyıl Kuzey Afrika veya Akdeniz ötesi hareketlilikleriyle ilgili nihai bir çalışma olmaktan ziyade gelecek araştırmalar için yol göstermeyi amaçlayan bir başlangıç yolculuğunu temsil edecek olması hedeflenmektedir.

Kitap, okuyucuların zihninde Cezayir ve Tunus'u dış dünyadan bağımsız olağanüstü örnekler olarak tasvir etmediği için Kuzey Afrika ve özellikle Tunus'un devlet ve toplum yapısı hakkında bilgisi olmayan okurlara bir giriş kitabı olarak tavsiye edilebilir. Mağrip ve Tunus'un sosyo-politik ahvalinin tam anlaşılması Akdeniz memleketlerinin siyasi ve iktisadi durumuna, idari yapısının açıklanması ise Osmanlı İmparatorluğu'nun eyaletlerinin arasındaki konumuna ve özellikle uzun 19. yüzyılın 'Kuzeydeki Avrupa' ile 'Güneydeki İslam diyarları' arasındaki değişen toplumsal-ekonomik ilişkiye göz atmayı gerektirmektedir.

Çalışma, Tunus devletinin tarihsel olarak üzerine kurulduğu maddi ve sosyal temelleri; şehirlerin stratejik konumları, ekonomileri ve onlara bağlı alanlar gibi genel yapısal özelliklerini tanıtarak, ülkenin tarihsel kentleşme oranlarına ve seçkinler için bir cazibe merkezi olan Tunus şehrinin başında olduğu bu kentsel sistemin hiyerarşik doğasına gerektiği yapısal bir bütünlük içinde başarılı bir şekilde ele almıştır. Ayrıca, araştırmanın en önemli ve ilginç noktalarından olan Kuzey Afrika nüfusunun azlığı konusunda, İbn Haldun'un Mukaddime kitabının bu konuyu ele aldığı 'Dünyanın Kuzey Kısmının Güney Kısmından Daha Bayındır' bölümünden esinlenerek Akdeniz'in güney yakasını bu hale getiren doğal faktörlerin tartışılması kitaba özgünlük katabilecek noktalardan biri olabilirdi. İleride yapılacak benzer çalışmaların coğrafya ile nüfus ve ekonominin bağlantısını ele alan bir zeminde Kuzey Afrika toplumlarını tartışması literatür önemli bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacaktır.